

**STRATEŠKI PLAN RURALNOG
RAZVITKA BOSNE I HERCEGOVINE
(2018-2021) - Okvirni dokument**

SADRŽAJ

KRATICE I AKRONIMI	5
1. UVOD.....	8
2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA U SEKTORU.....	11
2.1. Značaj poljoprivrede u ekonomiji BiH	11
2.2. Prirodni resursi kao temelj poljoprivredne proizvodnje	12
2.3. Šumarstvo	16
2.4. Poljoprivredna proizvodnja	16
2.4.1. Biljna proizvodnja	16
2.4.2. Stočarska proizvodnja	19
2.5. Opremljenost poljoprivrednih gospodarstava	22
2.6. Ribarstvo	23
2.7. Organska i integralna proizvodnja.....	23
2.8. Ljekovito, aromatično i samoniklo bilje	24
2.9. Efikasnost i konkurentnost poljoprivredne proizvodnje.....	25
2.9.1. Efikasnost poljoprivredne proizvodnje	25
2.9.2. Ostvareni prosječni prinosi	25
2.9.3. Pokrivenost uvoza izvozom	26
2.10. Prehrambena industrija	26
2.11. Vanjska trgovina	27
2.11.1. Trgovina važnijih skupina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	28
2.11.2. Važniji BiH vanjskotrgovinski partneri u sektoru poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	29
2.11.3. Tržišna infrastruktura	29
2.12. Poljoprivredni proizvođači	31
2.13. Politički, pravni i institucionalni okvir.....	32
2.13.1. Pravni okvir	32
2.13.2. Proračunski transferi poljoprivredne politike	34
2.13.3. Institucionalni okvir	38
2.13.4. BiH u međunarodnim i regionalnim trgovinskim i ekonomskim integracijama	39
2.13.5. Obrazovne i znanstveno-istraživačke institucije u sektoru poljoprivrede	39
2.13.6. Poljoprivredne savjetodavne službe	40
2.14. Financiranje poljoprivrede	40
2.15. Društveno-ekonomska ocjena stanja u ruralnim područjima	41
2.15.1. Izvori prihoda	41
2.15.2. Ruralna infrastruktura.....	42

2.15.3. Demografska situacija	42
2.16. Agroekološki uvjeti	42
2.16.1. Degradacija zemljišta i upravljanje vodama	43
2.16.2. Upravljanje otpadom	43
2.16.3. Agro-ekološka politika	43
2.16.4. Biodiverzitet i animalni i biljni genetski resursi	44
2.16.5. Proizvodi sa zaštićenim zemljopisnim podrijetlom, izvorni i tradicionalni proizvodi	45
2.17. Ravnopravnost (s)polova	45
2.18. Donatorska potpora	46
3. SAŽETAK SWOT ANALIZE	48
4. STRATEŠKA VIZIJA	53
5. STRATEŠKI CILJEVI I MJERE.....	53
6. STRATEŠKE MJERE.....	58
6.1. Izravna potpora poljoprivrednim proizvođačima	58
6.2. Potpora investicijama poljoprivrednih poduzeća, proizvođačkih skupina i prerađivača	59
6.3. Potpora stručnom usavršavanju, razvitku znanja i osiguranju savjeta i informacija	61
6.4. Potpora razvitku ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	63
6.5. Potpora diverzifikaciji u ruralnim područjima	65
6.6. Potpora razvitku javne infrastrukture kvalitete i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	66
6.7. Potpora sustavima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti	69
6.8. Potpora organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenje utjecaja klimatskih promjena	72
6.9. Potpora razvitku administrativnog sektora i usluga informacijske potpore.....	74
6.10. Potpora razvitku kapaciteta institucionalnog upravljanja	76
6.11. Multidisciplinarne aktivnosti.....	78
7. INDIKATIVNI AKCIONI PLAN	80
8. INDIKATIVNI PRORAČUNSKI OKVIR (2018-2021)	92
8.1. Ukupne proračunske alokacije	92
8.2. Proračunske alokacije po ciljevima.....	93

LISTA TABELA

TABELA 1: STRUKTURA OBRADIVIH POVRŠINA U BIH, ENTITETIMA I BD BIH, 2015. GODINA	13
(U 000 HA)	13
TABELA 2: BROJ STOKE U BIH, FBIH I RS, 2015. GODINA	19
(U 000)	19
TABELA 3: USPOREDNI PREGLED PROSJEČNO OSTVARENIH PRINOSA U ENTITETIMA, ZEMLJAMA OKRUŽENJA I EU (PROSJEK 2006-2014.)	25
TABELA 4: UČEŠĆE POLJOPRIVREDNO-PREHRAMBENIH PROIZVODA U UKUPNOJ VANJSKOTRGOVINSKOJ RAZMJENI BIH (RAZDOBLJE 2006.-2015.) U MILIJUNIMA KM.....	27
TABELA 5: PREGLED PRORAČUNSKIH IZDVAJANJA ZA SEKTOR POLJOPRIVREDE I RURALNA PODRUČJA, FEDERACIJA BIH, REPUBLIKA SRPSKA, BRČKO DISTRIKT I BIH (RAZDOBLJE 2006.-2015.), U MILIJUNIMA KM	34
TABELA 6: SWOT ANALIZA	48
TABELA 7: INDIKATIVNI AKCIONI PLAN.....	80
TABELA 8: UKUPNE PRORAČUNSKE ALOKACIJE.....	92
TABELA 9: PRORAČUNSKE ALOKACIJE PREMA CILJEVIMA.....	93

KRATICE I AKRONIMI

AFRS	-	Služba za predviđanje i izvještavanje u poljoprivredi
ANC	-	Područja s prirodnim ograničenjima (<i>eng. Areas with Natural Constraints</i>)
APIF	-	Agencija za pružanje posredničkih, informatičkih i finansijskih usluga
APM	-	Alat za mjere poljoprivredne politike (<i>eng. Agri Policy Measured Tool</i>)
BD BiH	-	Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine
BDP	-	Bruto domaći proizvod
BDV	-	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	-	Centar za uklanjanje mina u BiH
BHAS	-	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BiH	-	Bosna i Hercegovina
BRC	-	Međunarodna kompanija za globalne standarde sigurnosti hrane
CEDAW	-	Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (<i>eng. The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women</i>)
CEFTA	-	Sporazum o slobodnoj trgovini centralne Europe (<i>eng. Central European Free Trade Agreement</i>)
CLC	-	KORINE zemljišni pokrivač (<i>eng. CORINE Land Cover</i>)
EC	-	Europska komisija (<i>eng. European Commission</i>)
EFTA	-	Europska asocijacija za slobodnu trgovinu (<i>eng. European Free Trade Association</i>)
EIDHR	-	Europskog instrumenta za demokraciju i ljudska prava
EU	-	Europska unija
FADN	-	Mreža računovodstvenih podataka s posjeda (<i>eng. Farm Accountancy Data Network</i>)
FAO	-	Organizacija za hranu i poljoprivredu u okviru Ujedinjenih naroda (<i>eng. Food and Agriculture Organization of the United Nations</i>)
FAMZ	-	Federalni agromediteranski zavod Mostar
FARMA	-	Projekt razvitka tržišne poljoprivrede (<i>eng. Fostering Agriculture Market Activity</i>)
FBiH	-	Federacija Bosne i Hercegovine
FMPVŠ	-	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
FIA	-	Financijsko-informatička agencija
FVO	-	Ured za hranu i veterinarstvo EU (<i>eng. Food and Veterinary Office EU</i>)
FZS	-	Federalni zavod za statistiku
GIS	-	Zemljopisni informacijski sustav (<i>eng. Geographic information systems</i>)
GIZ	-	Nemačka organizacija za međunarodnu suradnju (<i>njem. Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit</i>)
GLOBALG.A.P.	-	GLOBAL Good Agricultural Practice
ha	-	Hektar
HACCP	-	Analiza opasnosti i kritične kontrolne točke (<i>eng. Hazard Analysis and Critical Control Point</i>)
IACS	-	Integrirani administrativni i kontrolni sustav (<i>eng. Integrated Administration and Control System</i>)
IFAD	-	Međunarodna fondacija za razvitak poljoprivrede (<i>eng. International Fund for Agriculture Development</i>)
IFC	-	Međunarodna finansijska korporacija (<i>eng. International Finance Corporation</i>)

IFOAM	-	Internacionalna federacija pokreta za organsku poljoprivredu (<i>eng. International Federation of Organic Agriculture Movements</i>)
IP	-	Integralna proizvodnja
IPA	-	Instrument pretprijetne pomoći (<i>eng. Instrument for pre-accession assistance</i>)
IPM	-	Integralna zaštita bilja od bolesti i štetnika (<i>eng. Integrated Pest Management</i>)
KM	-	Konvertibilna marka
LAG	-	Lokalna akciona skupina
LPIS	-	Sustav za identifikaciju zemljišnih parcela (<i>eng. Land Parcel Information System</i>)
MAP	-	Medicinsko i ljekovito bilje (<i>eng. Medical and Aromatic Plants</i>)
mnv	-	Metara nadmorske visine
MKO/MKD	-	Mikrokreditne organizacije/Mikrokreditna društva
MPŠV RS	-	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske
MSP	-	Mala i srednja poduzeća
MVTEO/MSTEO	-	Ministarstvo vanjske/vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
OPEC		Organizacija zemalja izvoznica nafte (<i>eng. Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>)
OPŠV BD	-	Odjel za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko Distrikta BiH
OFID	-	OPEC fond za internacionalni razvitak (<i>eng. OPEC Fund for International Development</i>)
PDO	-	Zaštita izvornosti (<i>eng. Protection Denomination of Origin</i>)
PGI	-	Zaštita zemljopisnog podrijetla (<i>eng. Protected Geographical Indication</i>)
PTIS	-	Poljoprivredno tržišni informacijski sustav
RASFF	-	Sustav za brzo uzbuđivanje za hranu i stočnu hranu (<i>eng. the Rapid Alert System for Food and Feed</i>)
RK	-	Registar klijenata
RPG	-	Registar poljoprivrednih gospodarstava
RS	-	Republika Srpska
RZS RS	-	Republički zavod za statistiku RS
STO	-	Svjetska trgovinska organizacija
SIDA	-	Agencija za internacionalnu kooperaciju Kraljevine Švedske
SEE SWG RRD	-	Stalna radna skupina za regionalni ruralni razvitak Jugoistočne Europe (<i>eng. Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe</i>)
SZZB	-	Sredstva za zaštitu bilja
TAIEX	-	Instrument za tehničku asistenciju i razmjenu informacija Europske komisije (<i>eng. Technical Assistance and Information Exchange Instrument of the European Commission</i>)
TSG	-	Zaštita tradicionalnog ugleda hrane (<i>eng. Traditional Speciality Guaranteed</i>)
TWINNING	-	TWINNING je instrument EU za institucionalnu suradnju između javne administracije EU zemalja članica i korisnika, odnosno partnerskih zemalja
UAA	-	Korisno poljoprivredno zemljište (<i>eng. Utilized Agricultural Land</i>)
USAID		Agencija za pomoć vlade Sjedinjenih američkih država (<i>eng. United States of America Aid</i>)
USAID/Sweden FARMA II		USAID/Sweden Projekat razvoja tržišne poljoprivrede II
UGS	-	Uvjetno grlo

UHT	-	Ultra visoke temperature (<i>eng. Ultra high temperature</i>)
UN	-	Ujedinjeni narodi
UNDP	-	Razvojni program Ujedinjenih naroda (<i>eng. United Nations Development Programme</i>)
UNFCCC	-	Okvirna konvencija UN o klimatskim promjenama (<i>eng. United Nations Framework Convention on Climate Change</i>)
UZV BiH	-	Ured za veterinarstvo BiH
VL	-	Vrijednosni lanac
ZPP	-	Zajednička poljoprivredna politika

1. Uvod

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvitak, koordiniralo je izradu Strateškog plana ruralnog razvitka BiH (Strateški plan), za razdoblje 2018.-2021. godine. Strateški plan je pripremljen u suradnji s Federalnim ministarstvom poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPŠV), Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske (MPŠV RS) i Odjelom za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Vlade Brčko Distrikta BiH (OPŠV BD BiH), a uz tehničku potporu USAID/Sweden Projekta FARMA II.

U izradi dokumenta u obzir su uzete analize, ciljevi, mjere i planovi koji su već na snazi i implementiraju se u okviru enitetskih strateških dokumenata. U Federaciji BiH na snazi je Srednjoročna strategija razvitka poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za razdoblje 2015.-2020. godina, a u postupku donošenja je Program ruralnog razvitka Federacije Bosne i Hercegovine za razdoblje 2018.-2020. godina. U Republici Srpskoj je na snazi Strateški plan razvitka poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske, 2016.-2020. Strategija razvitka poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka u Brčko Distriktu BiH bila je urađena za razdoblje 2008.-2013. godina, ali nikad nije usvojena u Skupštini Brčko Distrikta BiH. Izrada nove strategije poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka je u tijeku.

Također, dokument je bazran i na temeljnoj analizi postojećeg stanja cjelokupnog sektora. Naprijed navedeni strateški dokumenti kao i sektorske analize koje je financirala Europska unija, a realizirao FAO, pružili su čvrste ulazne parametre i osigurali dobar temelj za opravdano i prikladno ciljne mjere. Analize poljoprivrednog sektora su kreirane putem konzultacija s nadležnim tijelima, i zasnivane su na relevantnosti u smislu standarda EU i gospodarstva. Analize su izrađene za: meso, preradu i mlijeko i mliječne proizvode; voće i povrće; žitarice (pšenica i kukuruz); vino; i diversifikaciju.

Dodatno, uzeti su u obzir i rezultati procjene konkurentnosti tri vrijednosna lanca u poljoprivredi, za mlijeko i mliječne proizvode, meso i mesne proizvode, voće i povrće, vino i ribu u BiH, Federacije BiH i Republike Srpske, koja je potvrdila da su sektori mlijeka i mliječnih proizvoda, mesa i mesnih proizvoda, voća i povrća najkonkurentniji.

Analize sektora pružaju detaljne informacije stanja u sektorima te identificiraju slabosti i pitanja, od interesa za sektor, koje je potrebno riješiti.

Dokument sačinjava:

- (I) Sažeta analiza trenutačne situacije u poljoprivredi i ruralnim područjima BiH;
- (II) Sažeta analiza snaga, slabosti, mogućnosti i prijetnji u poljoprivredi i ruralnim područjima u BiH u naredne četiri godine;
- (III) Strateški okvir i skup prioriteta za razvitak poljoprivrede i ruralnih područja u sljedeće četiri godine;
- (IV) Indikativni akcioni plan za provođenje Strateškog plana;
- (V) Indikativni financijski okvir koji odražava raspodjelu resursa, uključujući raspodjelu sredstava javne uprave, privatnog sektora i donatorske zajednice.

Primarni cilj Strateškog plana je osigurati okvir za postepeno usklađivanje ciljeva ruralnog razvitka, utvrdi programe, mjere i druge aktivnosti za postizanje ovih ciljeva, uspostavi monitoring i evaluaciju, te okvirno utvrdi potrebna financijska sredstva i procedure za njihovo korištenje. U tom kontekstu, Strateški plan ima za cilj osigurati širok okvir koji će voditi postepenom usklađivanju poljoprivrede i ruralnog razvitka u okviru BiH, s najboljim praksama EU. Dokument ima za cilj da promovira privlačenje investicija i tehničku potporu u procesu usklađivanja i razvitka sektora na svim razinama upravljanja.

Strateški plan pruža okvir za razvitak sektora poljoprivrede i ruralnog razvitka, unaprjeđenje koordinacije i upravljanja sektorom, poboljšanje sustava regulacije sigurnosti hrane, veterinarskih i fitosanitarnih pitanja, zakonodavno i institucionalno usklađivanje, kako bi se osiguralo postepeno približavanje EU i međunarodnim standardima. Strateški plan također predviđa razvitak kapaciteta i diverzificiranu potporu ruralnom razvitaku.

Za uspješnu implementaciju Strateškog plana, neophodna je visoka razina suradnje i partnerstva između javne uprave i privatnog sektora, na svim administrativnim razinama. Strateški plan inicira i postupno povećanje investicijske potpore za razvitak privatnog sektora, usmjerene na jačanje proizvodnje, poboljšanje lanaca vrijednosti i povećanje pristupa proizvođača i prerađivača suvremenoj tehnologiji, kao i usmjeravanje na tržišne niše u kojima bi proizvodnja u BiH imala komparativnu prednost.

Integracijom regionalnog tržišta, uvođenjem bescarinskog pristupa zemljama članicama, u procesu pristupanja EU, na tržište BiH, stvara se konkurentski pritisak, koji će imati širok raspon implikacija na poljoprivrednu proizvodnju i ruralno gospodarstvo u BiH. Neće svi proizvođači i prerađivači u poljoprivredi imati koristi od poboljšanog pristupa tržištu za svoje proizvode. Manje učinkoviti poljoprivredni prerađivači i proizvođači, kao i poljoprivrednici sa slabim pristupom tržištima, nižom kvalitetom zemljišta i nedovoljnim obimom proizvodnje, imati će poteškoća u nadmetanju s uvezenim proizvodima. Kao rezultat promjena, očekuje se da će se proizvodnja i prodaja pojedinih poljoprivrednih proizvoda povećati, dok će proizvodnja ostalih roba opasti. Te poteškoće će utjecati na dugoročnu održivost mnogih ruralnih zajednica. Ruralni razvitak će stoga postati sve važniji element poljoprivredne politike, posebice kreiranje i provođenja mjera za pomoć ljudima u ruralnim područjima u pronalazenju alternativnih izvora prihoda i upošljavanja koji nisu u svezi s poljoprivredom, jer će se ukupna uposlenost u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji smanjivati. Stoga je Strateški plan osmišljen kako bi pružio okvir za ublažavanje posljedica ovakvih promjena, osiguravajući razvitak komercijalno održive poljoprivrede i prerade sukladno prioritetima entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Pristup iznesen u Strateškom planu je sveobuhvatan. Međutim, pristup za implementaciju, kako je definisano u Akcionom planu, bit će postepen, prepoznajući potrebu za izgradnjom institucionalnih kapaciteta i kapaciteta korisnika u narednom razdoblju kako bi mogli efikasno koristiti i imati koristi od potpore za ruralni razvitak, i ostalih vidova tehničke i financijske potpore.

Prilikom osmišljavanja Strateškog plana u potpunosti su uzete u obzir odgovarajuće nadležnosti za kreiranje i provedbu politika koja utječe na sektor na entitetskom, Brčko Distrikta BiH i razini BiH. Entitetska ministarstva poljoprivrede i Odjel za poljoprivredu Vlade Brčko Distrikta BiH, imaju primarnu odgovornost za razvitak i unaprjeđenje proizvodnje biljaka i životinja, ribarstva i lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije i proizvodnje hrane za životinje, zaštite voda, oblasti veterinarstva, fitosanitarne oblasti, javne zdravstvene zaštite i šumarstva. U Federaciji BiH određene nadležnosti se dalje prenose na kantonalne organe uprave nadležne za poljoprivredu, veterinarstvo, šumarstvo i vodoprivredu. Na razini BiH, MVTEO je između ostalog, nadležno za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, osnovnih principa, koordiniranje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u područjima: poljoprivrede; energetike; zaštite okoliša, razvitka i korištenja prirodnih resursa; turizma. Dodatno, za sve one oblasti koje su obuhvaćene kategorijom ruralnog razvitka, a koje ne spadaju izravno u sektor poljoprivrede, kao što je na primjer, pitanje dostupnosti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja, javnog prijevoza, naobrazbe isl. Primjenjivat će se i dokumenti, koji su, sukladni ustavnim nadležnostima, na snazi i primjenjuju se po ovim pitanjima.

Ovakav zakonodavni okvir (Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvitaku BiH, „Službeni glasnik BiH“, broj 50/08; Zakon o poljoprivredi, „Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 70/06, 20/07, 86/07 i 71/09; Zakon o poljoprivredi Federacije BiH, „Službene novine FBiH“, br. 88/07, 4/10, 27/12 i 7/13) zahtijeva visoku razinu suradnje i koordinacije između relevantnih institucija s razine entiteta, Brčko Distrikta BiH i BiH, kako bi se osigurao efikasan razvitak politika sektora i uskladila njihova implementacija. Strateški plan nastoji riješiti ovaj izazov planiranjem prema pristupu “od sredine ka gore”, uz potpuno poštovanje nadležnosti entiteta, Brčko Distrikta BiH i BiH, istodobno promovirajući praktična rješenja koja će osigurati stvaran i mjerljiv napredak u interesu svih poljoprivrednih i ruralnih učesnika u sektoru kojima je potrebna praktična potpora i pomoć, kako bi mogli razviti svoje poslovanje i ruralne zajednice, tijekom slijedeće četiri godine i kasnije.

2. Analiza postojećeg stanja u sektoru

2.1. Značaj poljoprivrede u ekonomiji BiH

Poljoprivreda i prehrambena industrija su važne gospodarske grane ekonomije BiH, njezinih entiteta i Brčko Distrikta BiH, sa stanovišta doprinosa ekonomiji, ukupnoj zaposlenosti i društveno-ekonomskom razvitku.

U BiH, *bruto dodana vrijednost* (BDV) poljoprivrede (zajedno sa šumarstvom i ribolovom), u proteklom razdoblju varirala je u apsolutnom iznosu (1,6-1,8 milijardi KM), ali generalno raste. Ipak, u relativnom smislu opada, zbog bržeg rasta BDV drugih, nepoljoprivrednih, sektora (sa 8,1% u 2006. godine, na 6,2% u 2015. godini). Pri tome, poljoprivreda ima veći značaj za Republiku Srpsku, nego za Federaciju BiH i Brčko Distrikt BiH (Agencija za statistiku BiH).

Federacija Bosne i Hercegovine: U Federaciji BiH BDV poljoprivrede kretala se između 707 (2006.) i 857 milijuna KM (2015.), a njezino učešće u BDP Federacije BiH opada, i u 2015. godini je bilo 4,6%.

Republika Srpska: U Republici Srpskoj BDV poljoprivrede u 2015. godini (857 milijuna KM), gotovo je identična njezinoj vrijednosti u 2016. godini (897 milijuna KM), s tim da je u pojedinim godinama prelazila 900 milijuna KM. Učešće poljoprivrede u BDP Republike Srpske opada, i 2015. godine je bilo 9,3%.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH BDV poljoprivrede u apsolutnom pogledu raste (2006. godine 52 milijuna KM, a 2015. godine 66 milijuna KM), a u relativnom smislu njeno učešće u BDP Brčko Distrikta BiH je opalo sa 14% u 2006. godini, na 10% u 2015. godini.

Dugoročni trendovi ukazuju na smanjenje broja stanovnika koji se bave poljoprivredom u BiH. Međutim, to je smanjenje sporo i ukazuje na agrarnu prezaposlenost, u odnosu na značaj i doprinos tog sektora stvaranju društvenog bogatstva. Zaposlenost u sektoru poljoprivrede prema anketama o radnoj snazi je na kraju 2015. godine bila 17,9%, iako je u tom sektoru bilo zaposleno manje od 1% formalno registriranih. U BiH se poljoprivrednom proizvodnjom, puno ili skraćeno radno vrijeme, bavi 147 tisuća stanovnika.

Federacija Bosne i Hercegovine: Formalno, u poljoprivredi Federacije BiH su 2015. godine bila zaposlena samo 2.832 radnika (0,6%), a neformalno (prema podacima ankete o radnoj snazi) još 53 tisuće radnika (10,6%).

Republika Srpska: U Republici Srpskoj je u sektoru poljoprivrede formalno 2015. godine zaposleno 1.759 radnika (0,9%) (podatak se odnosi na zaposlene u oblasti 01 -biljna i stočarska proizvodnja, lov i pripadajuće uslužne djelatnosti područja A - poljoprivreda, šumarstvo i ribolov), a neformalno čak 91 tisuća radnika (29,1%) (*podatak iz Ankete o radnoj snazi, a odnosi se na kompletno područje a uključuju formalno i neformalno zaposlene*).

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH u sektoru poljoprivrede je u 2015. godini bilo formalno zaposleno 88 radnika (22 u s.p. i 66 u pravnim osobama), dok je neformalno bilo zaposleno oko 3.215 zaposlenih (prema podacima iz Registra poljoprivrednih gospodarstava i klijenata).

Učešće poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u vanjsko-trgovinskoj razmjeni BiH je značajno, uz mnogo veće učešće u uvozu (2,8 milijardi KM, 18,1%, 2015. godina) u odnosu na učešće u izvozu (840 milijuna KM, 9,4%, 2015. godina). Dostupni trgovinski podaci pokazuju da se pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda poboljšava, ali sporo (2006. godine 14,0%, a 2015. godine 29,4%-Vanjskotrgovinska komora

BiH). Obzirom na jedinstvenost ekonomskog prostora i evidentiranje podataka o izvozu i uvozu prema sjedištu uvoznika/izvoznika, nije svrsishodno podatke o vanjsko-trgovinskoj razmjeni analizirati na razini entiteta i Brčko Distriktu BiH.

Visoko učešće poljoprivrede u strukturi BDP, visoka razina zaposlenih u poljoprivredi i značajno učešće u vanjsko-trgovinskom deficitu, tri su glavne odlike značaja poljoprivrede za ekonomiju u BiH.

2.2. Prirodni resursi kao osnova poljoprivredne proizvodnje

Tri ključna resursna faktora za poljoprivrednu proizvodnju su: **klima, zemljište/tlo i voda.**

Klima u BiH varira od umjereno kontinentalne u sjevernom dijelu Panonske nizije duž rijeke Save i u zoni podnožja, do alpske klime u planinskim regijama, i mediteranske klime u priobalnom području i području regije niske Hercegovine na jugu i jugoistoku. Nizijske oblasti sjeverne BiH imaju srednju godišnju temperaturu između 10 i 12°C, dok je u oblastima iznad 500 mnv srednja godišnja temperatura ispod 10°C. U priobalnom području srednja godišnja temperatura vazduha varira između 12 i 17°C. U razdoblju od 1981. do 2010. godine evidentirano je povećanje temperature na čitavom prostoru BiH. Najveće povećanje je tijekom ljetnog i zimskog razdoblja i iznosi oko 1°C. Godišnje količine padavina variraju od 800 mm na sjeveru duž rijeke Save, do 2.000 mm u centralnim i jugoistočnim planinskim regijama (1961.-1990.). Prosječna godišnja količina padavina u BiH je oko 1.250 mm, ali one nisu jednako raspoređene, ni prostorno ni vremenski (Drugo nacionalno izvješće o BiH sukladno okvirnoj konvenciji UN o klimatskim promjenama, UNDP, 2013.).

Klimatske promjene se u BiH ogledaju kroz porast srednjih temperatura. Za posljednjih stotinu godina temperatura je prosječno porasla za 0,8°C (što sukladno globalnim trendovima), s tendencijom ubrzanja, pa je tako srednja dekadna temperatura u prethodnoj dekadi 2000.-2010. najtoplija u posljednjih 120 godina. Očekuje se da će se trajanje suhih razdoblja, učestalost poplava od bujica i intenzitet erozije tla povećati tijekom ovog vijeka. Pored toga, očekuje se povećanje učestalosti grada, oluja, grmljavina i maksimalne brzine vjetera, što može predstavljati prijetnju svim oblicima ljudske aktivnosti (Prvo nacionalno izvješće o klimatskim promjenama prema UNFCCC, 2009; Studija ranjivosti Federacije BiH, 2011.).

Primarni prirodni resurs koji uvjetuje opseg i strukturu poljoprivredne proizvodnje je **poljoprivredno zemljište**, njegova površina, topografske karakteristike i kvaliteta. Među značajnim uzrocima nedovoljne proizvodnje osnovnih poljoprivrednih proizvoda u BiH je nedovoljno i neadekvatno korištenje poljoprivrednog zemljišta. Prema statističkim izvorima, u BiH ima 2,2 milijuna ha poljoprivrednog zemljišta, od čega je 1,6 milijuna ha obradivo zemljište, a 600 tisuća ha su pašnjaci (Agencija za statistiku BiH i zavodi za statistiku Republike Srpske i Federacije BiH, 2016). U poljoprivrednom smislu najvrjednijeg zemljišta (I i II bonitetna klasa) u BiH je malo (300 tisuća ha). Prema podacima BiH MAC-a za 2016. godinu, u BiH ukupna minski sumnjiva površina obuhvata 1.145 km² (2,3% u odnosu na ukupnu površinu u BiH), a najveći dio tih površina je u kategoriji poljoprivrednog zemljišta. Najveći dio poljoprivrednog zemljišta, posebice obradivog, je u privatnom vlasništvu, ali je njegova distribucija na oko 350 tisuća seoskih kućanstava nepovoljna. U nedostatku novijih podataka koriste se oni iz 1991. godine prema kojima je tada u BiH bila 291 tisuća poljoprivrednih gospodarstava s posjedom manjim od 2 ha, a samo 16 tisuća gospodarstava s posjedom većim od 10 ha (Republički institut za statistiku BiH, 1983). Situacija se zasigurno promijenila i vjerojatno je još nepovoljnija, a ažurniji i pouzdaniji podaci mogu se očekivati tek nakon provođenja poljoprivrednog popisa. Propisi o restituciji nisu doneseni i za sada nema

moogućnosti vraćanja oduzetog poljoprivrednog zemljišta zakonitim vlasnicima ili njihovim pravnim nasljednicima. Obimnija privatizacija državnog zemljišta se ne predviđa, jer bi mogla rezultirati daljnjim usitnjavanjem i još lošijom strukturom posjeda. Prepreke razvitaku efikasnog tržišta privatnim poljoprivrednim zemljištem su, između ostalog: velika usitnjenost poljoprivrednog zemljišta, nesređeno zemljišno-knjižno i katastarsko stanje, nedostatak organiziranih i sistematiziranih podataka o ponudi i potražnji, nepostojanje porezne politike za sustavno rješavanje problema zapuštenog poljoprivrednog zemljišta, prenamjena poljoprivrednog u građevinsko zemljište; te nedostatak povoljnih kredita za kupovinu poljoprivrednog zemljišta. Za promoviranje boljeg korištenja poljoprivrednog zemljišta i potpore budućoj primjeni poticaja na bazi zemljišne površine neophodno je uspostavljanje efikasnog sustava za identifikaciju zemljišnih parcela LPIS, koji se bazira na stvarnom korištenju površina, koristeći GIS.

Prema dostupnim statističkim izvorima, uz neznatne oscilacije u proteklom desetljeću, struktura poljoprivrednih površina u BiH, entitetima i Brčko Distriktu BiH, bila je, kako to prikazuje sljedeća tabela:

Tabela 1: Struktura obradivih površina u BiH, entitetima i BD BiH, 2015. godina

(u 000 ha)

	Poljoprivredna površina	Obradive površine (ha)					Pašnjaci	Bare, trstici i ribnjaci
		Ukupno	Oranice i bašte	Voćnjaci	Vinogradi	Livade		
BiH	2.200	1.598	1.035	101	5	457	599	3
Federacija BiH	1.181	747	428	45	5	269	432	2
Republika Srpska	983	816	577	52	0	187	166	1
Brčko Distrikt BiH	36	35	30	4	0	1	1	0

Izvor: FBiH: Federalni zavod za statistiku, RS: Statistički godišnjak Republike Srpske, BD: Agencija za statistiku BiH

Federacija Bosne i Hercegovine: Prema statističkim podacima (Federalni zavod za statistiku) za 2015. godinu, u strukturi poljoprivrednog zemljišta od ukupno 1.181.000 ha, obradivo zemljište zauzima 747.000 ha ili 63,2% (oranice-njive i bašte 428.000 ha, voćnjaci 45.000 ha, vinogradi 5.000 ha, livade 267.000 ha), a neobradivo 435.000 ha ili 36,8% (pašnjaci 432.000 ha i trstici i bare 2.000 ha). Prema podacima BH MAC-a za 2013. godinu, na prostoru FBiH ima oko 938,90 km² površina koje se smatraju miniranim.

Republika Srpska: Prema statističkim podacima (Republički zavod za statistiku Republike Srpske), u 2015. godine Republika Srpske je imala 983 000 ha poljoprivrednog zemljišta, od čega je 816 000 ha obradivog zemljišta, a 166 000 ha pašnjaka. U strukturi obradivog zemljišta oranice učestvuju sa 577 000 ha, voćnjaci i vinogradi sa 52 000 ha, a livade sa 187 000 ha. Prema podacima BH MAC-a za 2014. godinu, na području Republike Srpske je bilo 267 km² sumnjivih (miniranih) površina, što čini 1,07% od ukupne poljoprivredne površine.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine od 36 000 ha poljoprivrednog zemljišta najviše je oranica (30 000 ha), a slijede voćnjaci (4 000 ha), livade (1 000 ha) i pašnjaci (1 000 ha) (Agencija za statistiku BiH, 2016.).

Hidrološku kartu BiH čine rijeke i prirodna i vještačka jezera. S prosječnim padavinama od 1.250 mm područje BiH je jedno od vodnijih područja Europe, naročito južne Europe.

Federacija Bosne i Hercegovine: U Federaciji BiH ukupna zapremina oborinskih voda iznosi $33 \times 10^9 \text{ m}^3$. Ukupni oticaj s prostora Federacije BiH kreće se oko $1.050 \text{ m}^3/\text{sec}$, dok se prosječni oticaj s prostora Federacije BiH kreće oko $670 \text{ m}^3/\text{sec}$. Prosječni kvocijent oticanja s teritorije Federacije BiH iznosi 0,64. Prostorna i vremenska raspodjela vode u Federaciji BiH je dosta neravnomjerna. Najizraženije potrebe za vodom su u regiji Posavine koja ima značajan poljoprivredni potencijal, a ujedno su i najsiromašniji dio Federacije BiH glede sopstvenih voda. Razdoblje slabijih padavina na prostorima osnovnih podslivova u Federaciji BiH traju relativno dugo, i to u razdoblju od lipnja do rujna. To je ujedno i razdoblje kada je potreba i potražnja za vodom, posebice poljoprivrednog sektora, najveća. U postojećoj prostornoj i vremenskoj preraspodjeli voda u Federaciji BiH teško će se naći prostora za zahvatanje voda za intenzivno navodnjavanje. Osiguranje vode za potrebe navodnjavanja stoga treba rješavati u okviru izgradnje višenamjenskih akumulacija ili preraspodjelom voda u okviru postojećih akumulacija.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Neposredni sliv rijeke Save na području Brčko Distrikta BiH, pripada obodnom dijelu Panonske nizije, s umjereno kontinentalnom odnosno srednjo – europskom klimom. Srednje godišnje temperature iznose oko 13° C , a godišnje padavine se kreću od 700 do 1.100 l/m^2 . Na vodnom području rijeke Save, u Brčko Distriktu BiH, identificirana su 24 vodotoka slivne površine od 10 km^2 , relativno raspoređenih po podslivovima. Zakonom o zaštiti voda Brčko Distrikta BiH utvrđena su tri osnovna podsliva Vodnog području rijeke Save na području Brčko Distrikta BiH i to: Neposredni sliv rijeke Save u Brčko Distriktu BiH, podsliv Brke i Podsliv Tinje.

Republika Srpska: Teritorija Republike Srpske podijeljena je u dva oblasna riječna sliva: oblasni riječni sliv rijeke Save i oblasni riječni sliv rijeke Trebišnjice. Vodne resurse nekih značajnijih vodotoka Republike Srpske dijeli s Federacijom BiH. Raspodjela voda u Republici Srpskoj je takva da je nema tamo gdje je najpotrebnija, a to su njeni sjeverni dijelovi gdje se nalazi najplodnije zemljište. Prosječne godišnje padavine u sjevernim dijelovima Republike Srpske relativno su niske i iznose prosječno 750-850 mm/godišnje. Na drugoj strani, prosječne dnevne padavine u južnim i planinskim dijelovima Republike Srpske iznose oko 1.800 mm/godišnje. Prema Strategiji integralnog upravljanja vodama Republike Srpske 2015.-2024. godina, moguće je obuhvatiti navodnjavanjem 158.000 ha. Raniji podatak da je u Republici Srpskoj pod sustavima za navodnjavanje 7.262 ha, od čega u funkciji samo 1.700 ha, u međuvremenu je poboljšan. U razdoblju 2009-2015 u Republici Srpskoj su iz agrarnog budžeta subvencionirana investiciona ulaganja u navodnjavanje na 14.357 ha. Vlada Republike Srpske je usvojila Strateški plana razvitka poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske za razdoblje 2016-2020 kojim su predviđeni novčani poticaji za investiranje u sustave za navodnjavanje (zajedničke i pojedinačne) s ciljem da se do 2020. godine navodnjavane površine povećaju za 10.000 ha.

Federacija Bosne i Hercegovine: Teritorij Federacije BiH podijeljen je u dva vodna područja: vodno područje rijeke Save i vodno područje Jadranskog mora. Zbog raskoraka između rasporeda padavina i potreba za vodom u tijeku vegetacije na prostoru Federacije BiH neophodno je pronaći načine za nadoknadu nedostajuće vode u ključnim razdobljima. Nema točnih podataka o navodnjavanju površinama u Federaciji BiH budući da su sustavi koji su postojali prije rata djelimično ili potpuno devastirani. Imajući u vidu da je izostanak navodnjavanja jedno od glavnih proizvodnih ograničenja pri uzgoju poljoprivrednih kultura u Federaciji BiH izrađen je projekt “Osnove uređenja zemljišta – program navodnjavanja i program okrupnjavanja posjeda u Federaciji BiH”. U okviru projekta planirano je detaljno snimanje stanja postojećih sustava za navodnjavanje, a u konačnici je predviđeno povećanje

površine poljoprivrednog zemljišta pod sustavima za navodnjavanje na 30.000 ha do 2021. godine, što bi onda činilo 4% obradivog poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

Procjenjuje se da će u budućnosti utjecaj **klimatskih promjena**, preko povećanja prosječnih temperatura i smanjenja prosječnih padavina, imati još veći negativan utjecaj na poljoprivrednu proizvodnju, tako da će navodnjavanje postati nužnost. Osiguranje vode za potrebe navodnjavanja će se morati rješavati u okviru izgradnje više namjenskih akumulacija, te preraspodjelom voda u okviru postojećih akumulacijskih prostora. Višak vode može biti problem, kao i manjak. Pored ulaganja u navodnjavanje mora se istodobno ulagati i u odvodnjavanje i zaštitu od velikih voda (vanjskih i unutarnjih) izgradnjom drenaže, odvodnih kanala, nasipa i pumpnih stanica.

Kao i u većini drugih zemalja, prirodni i drugi uvjeti za poljoprivrednu proizvodnju nisu isti na čitavom teritoriju BiH. U okviru EU postoji **klasifikacija područja s prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivredom** ANC. BiH nema takvu podjelu i nema posebne mjere za potporu takvim područjima, kao što to ima EU u sklopu ZPP-a. Republika Srpska je usvajanjem Strateškog plana razvitka poljoprivrede i ruralnih područja prepoznala potrebu posebnog tretmana manje povoljnih područja i stoga je jedan od zadataka iz tog plana usvajanje regulative kojom će se definirati kriteriji i na temelju kojih će se izvršiti identificiranje manje povoljnih područja za bavljenje poljoprivredom. Federalni Zakon o poljoprivredi je, donekle različito u odnosu na kategorije i kriterije utvrđene odredbama Uredbe Vijeća (EC)1257/1999, propisao da se područja s težim uvjetima privređivanja odnose na: brdsko-planinska područja (određena nadmorska visina) i područja nepovoljnih hidroloških i pedoloških obilježja. Predviđeno je da će se područja s težim uvjetima privređivanja utvrditi posebnim zakonom.

2.3. Šumarstvo

Pored poljoprivrednog, značajan resurs u BiH je i šumsko zemljište. Šumsko bogatstvo prema zvaničnim podacima BiH svrstava u šumovite europske zemlje (ovisno od izvora šume čine 55% ili 63% ukupne površine BiH), čije pejzaže karakteriziraju prirodni šumski ekosustavi i daju vrlo snažan pečat gospodarskom razvitku i standardu građana, promatrano s ekonomskog, ekološkog i sociološkog stajališta. Prije svega, to se odnosi na osiguranje radnih mjesta i učešće u energetske bilansu zemlje. Nesaglediva je uloga šuma uopće u podizanju standarda ljudi, boravkom u prirodi, osiguranjem i redovitom opskrbom pitkom vodom i ublažavanjem klimatskih ekstrema, te sprječavanje pojave visokih voda i zaštite ljudskih života od drugih nepogoda. Šumarstvo predstavlja veoma značajnu gospodarsku djelatnost s aspekata razvitka ruralnih područja. Proizvodni potencijal šuma nije samo drvena masa, već njega čine i lovstvo kao i ostali (nedrvni) šumski proizvodi, čijim sakupljanjem se bavi veliki broj siromašnijeg ruralnog stanovništva. FAO je uradio Analizu sektora šumarstva u BiH (2015.) je uradio analizu sektora šumarstva u BiH kojom se predviđaju tri pravca djelovanja: (i) pošumljavanje, (ii) prevencija požara i obnova nakon požara i (iii) poboljšanje otpornosti i ekološke vrijednosti šumskih ekosustava.

Federacija Bosne i Hercegovine: Ukupna površina prekrivena šumama u Federaciji BiH iznosi 1.465.600 ha, odnosno 56,2% od ukupne površine Federacije BiH. Od toga, ukupna površina dostupnih šuma proizvodnog karaktera iznosi 1.028.700 ha, odnosno oko 39,4% od ukupne površine Federacije BiH. Radi većih površina šibljava i goleti udio šuma i šumskih zemljišta u ukupnoj površini Federacije BiH je nešto veći i iznosi 64,9%.

Republika Srpska: Šumovitost Republike Srpske iznosi 51,7% od ukupnog njezinog teritorija i na jednog stanovnika otpada 0,70 ha šumom obraslog zemljišta. Prema podacima Katastra šuma i šumskog zemljišta ukupna površina šuma i šumskog zemljišta u Republici Srpskoj iznosi 1.282.412 ha. U državnom vlasništvu je 982.893 ha, odnosno 77% šumskih površina, a privatnih šuma bez šumskog zemljišta je 281.965 ha, odnosno 22%, dok je 17.554 ha ili 1% površina uzurpirano.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Ukupna površina pod šumama u Brčko Distrikta BiH iznosi 10.873,45 ha, od čega se na državne šume odnosi 2.473,00 ha ili 22,65% a na privatne 8.410,45 ha ili 77,35%.

2.4. Poljoprivredna proizvodnja

Poljoprivredna proizvodnja u BiH obuhvata širok spektar proizvodnih sustava za biljnu i stočarsku proizvodnju.

2.4.1. Biljna proizvodnja

Biljna poljoprivredna proizvodnja u BiH oslanja se na raspoložive površine poljoprivrednog zemljišta. Jedan od većih problema s kojima se susreće biljna poljoprivredna proizvodnja je nedovoljno iskorištavanje najkvalitetnijih zemljišnih površina - **oranica**. Od raspoloživih oranica zasije se oko polovica (iako postoje određene rezerve prema ovom statističkom podatku).

Federacija Bosne i Hercegovine: U Federaciji BiH prosječno se u razdoblju od 2006.-2015. godine zasijavalo 194.000 ha odnosno 48,6% ukupnih oraničnih površina, dok je više od

polovice (205.000 ha) ostalo kao ugar ili neobrađeno zemljište. U strukturi zasijanosti oraničnih površina najveće učešće, na razini desetogodišnjeg prosjeka za razdoblje 2006.-2015., imala su žita koja sa 85 tisuća ha čine 43,6% ukupno zasijanih površina. Druga skupina usjeva po važnosti je bilo krmno bilje koje sa 64 tisuća ha činilo trećinu (32,8%) zasijanih oraničnih površina, dok su povrtarske kulture u prosjeku zasijavane na 44 tisuće ha, odnosno 22,6% zasijanih oranica. Industrijsko bilje u odnosu na ostale skupine ima minorno značenje u proizvodnji njivskih kultura (1%) i odnosi se na proizvodnju soje i duhana FZS .

Republika Srpska: U razdoblju 2006.-2015. 324.000 ha ili 55,4% oranica iskorištavalo se zasijavanjem nekih od usjeva, dok je 44,6% ili 261.000 bilo neiskorišteno. U strukturi uporabe oraničnih površina u Republika Srpska dominirala su žita (2/3 površina pod žitima zasijava se kukuruzom), koja na razini desetogodišnjeg prosjeka 2006.-2015., zauzimaju dvije trećine (65,4%) obrađenih oranica. Industrijsko bilje se sijalo na oko 1,9% oranica, povrće na 10,5%, a krmno bilje na 22,2%. Podaci o obrađenim površinama su pouzdaniji od podatka o neobrađenim površinama koje statistika utvrđuje tako što od ukupne površine oranica i bašta oduzme ono što je obrađeno Republički zavod za statistiku Republike Srpske. Prema statistici, u Republici Srpskoj je neobrađeno u prosjeku 261 tisuća ha, što je (obzirom na rezerve iznesene glede ukupne površine poljoprivrednog i obradivog zemljišta) manje, ali je teško utvrditi za koliko.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH se najviše siju žita (prosječno 10 tisuća ha), a povrće i krmno bilje su zastupljeni na površinama po tisuću ha.

Opseg proizvodnje svih **ratarsko-povrtarskih proizvoda** varira od godine do godine, što upućuje na značajnu ovisnost ove proizvodnje od klimatskih prilika. Domaća proizvodnja sjemena je nedovoljna, a velike količine sjemena se uvoze. Prinosi po jedinici površine svih ratarskih i povrtarskih proizvoda koji se proizvode u BiH su niski (podaci su prikazani u tabeli br. 3) i jedan su od razloga slabije konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača koji se bave ratarstvom. Variranje prinosa je uzrok značajnih varijacija u proizvodnji žita, krmnog i industrijskog bilja od variranja zasijane površine. Tijekom razdoblja 2006.-2015. godišnja proizvodnja kukuruza u BiH je bila između 539 tisuća (2012.) i milijuna tona (2008.). Najveća proizvodnja pšenice bila je 265 tisuća tona (2013.), a najmanja 145 tisuća tona (2009.). Ukupna proizvodnja krumpira u BiH kreće se između 300 tisuća tona (2012.) i 428 tisuća tona (2008.).

Poljoprivredna statistika u BiH, **voćarsko-vinogradarsku proizvodnju** (s iznimkom proizvodnje jagode i maline) još uvijek prati preko broja stabala i čokota, tako da su podaci u ukupnoj proizvodnji voća i grožđa dostupni po pojedinim voćnim vrstama samo po stablu/čokotu. Ovo, kao i činjenica da se u podacima ne pravi razlika između intenzivne i ekstenzivne proizvodnje, otežava analizu raspoloživih podataka i izvođenje validnih zaključaka.

Federacija Bosne i Hercegovine: Na području Federacije BiH gaji se veliki broj voćnih vrsta umjerenog klimata, odnosno jabučastog, koštičavog i jagodastog voća. Razvitak voćarstva na području Federacije BiH, utemeljen na intenzivnoj i suvremenoj proizvodnji voća, a ne na revitalizaciji predratnih voćnjaka, se pokazao uspješnim. Najvažnija voćna vrsta je šljiva sa 5,4 milijuna rodni stabala, koju slijedi jabuka sa 2,5 milijuna rodni stabala i kruška sa 1,2 milijuna stabala. U ukupnoj proizvodnji šljiva u prosjeku doprinosi sa 48 tisuća tona, jabuka sa 25 tisuća tona, a kruška sa 9 tisuća tona voća. Prosječni prinosi po rodnom stablu variraju iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja. Proizvodnja jagodastog voća, na području Federacije BiH, doživjela je snažnu ekspanziju, čija proizvodnja prati suvremene trendove u najrazvijenijim zemljama. Rast proizvodnje jagode i maline doveo je do preorijentacije pravaca razvitka određenih regija na području FBiH, do mjere da su industrijske grane zamijenjene poljoprivredom. Površine pod malinom su

učetverosturčene (1.029 ha u 2015. godini), a i površine pod jagodom su u stalnom porastu (821 ha u 2015. godini). Prema Katastru vindograda BiH (FAMZ) ukupna površina pod vinogradima u FBiH je 3.250 ha. Procjene govore da se u FBiH proizvede između 20 i 32 tisuće tona grožđa godišnje.

Republika Srpska: U strukturi zasada krupnog voća tijekom zadnjih deset godina (mjereno prema broju stabala) smanjuje se relativno učešće šljive, a povećava se učešće jabuke i kruške, što je rezultat proizvodne orijentacije prilikom podizanja novih zasada. Sve ostale voćne vrste zajedno učestvuju sa 5% u ukupnom broju voćnih stabala. Šljive se u prosjeku godišnje proizvede 82 tisuće tona, jabuke, 41 tisuća tona, a kruške 14 tisuća tona. Voćarstvo na području Republike Srpske karakteriše dvojnost proizvodnje, na jednoj strani su porodična gospodarstva koja imaju stare zasade heterogenog sortimenta, koja koriste tradicionalnu tehnologiju i voće najčešće prerađuju u rakiju, a na drugoj strani su poduzetnici koji imaju mlađe zasade ujednačenog sortimenta, ali često neusklađenog s tržišnom tražnjom, koriste suvremene tehnologije proizvodnje, a voće proizvode isključivo za tržište. U Republici Srpskoj raste interes za proizvodnjom maline, dok se interes za proizvodnjom jagode smanjuje (najveća zasađena površina je bila 2006, a najmanja 2015. godine). Proizvodnja maline dostigla je svoj vrhunac 2011. godine (772 ha) i od tada se ona održava na površini oko 700 ha. Prosječan prinos (između ostalog zahvaljujući primjeni vještačkog navodnjavanja i uporabom kvalitetnijeg gnojiva) kreće se između 6 i 9 tona po ha. Površine pod vinogradima su se u Republici Srpskoj povećale sa 288 ha (2006.), na 551 ha (2015.), odnosno sa 756 tisuća rodničkih čokota (2006.) na 1,5 milijuna (2015). Proizvodnja grožđa se kretala između 1.500 i 3.500 tona godišnje.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: I u Brčko Distriktu BiH najzastupljenija voćna vrsta je šljiva (oko 400 tisuća stabala), a slijede je jabuka (80 tisuća stabala) i kruška (50 tisuća stabala), s godišnjim varijacijama prinosa i proizvodnje kao i u ostalim dijelovima BiH.

U BiH su značajne površine prirodnih **livada i pašnjaka** (1,05 milijuna ha). Ovaj resurs je u funkciji stočarstva i nedovoljno je iskorišten. Ako se ovom pridodaju i sijane livade, dobije se podatak da u BiH ima oko 2,3 ha livada i pašnjaka po jednom uvjetnom grlu stoke. Obzirom da je došlo do širenja livada i pašnjaka na uštrb obradivih površina i istodobnog smanjenja broja stoke i učešća kabaste stočne hrane u njezinoj prehrani, sve veće površine prirodnih livada i pašnjaka se ne koriste produktivno u funkciji stočarske proizvodnje, a iz krajnosti da one mogu biti preopterećene prečestim košenjem i ispašom, došlo se u drugu krajnost da se sve više tih površina zapušta.

Federacija Bosne i Hercegovine: Federacija BiH ima značajne površine prirodnih livada i pašnjaka (701 tisuća ha). Površine pod livadama i pašnjacima u razdoblju 2006.-2015. nisu se značajno mijenjale. Kao što je već rečeno, statistički podaci bi i ovdje mogli značajno odstupati od stvarnih, jer su mnoge oranične površine pretvorene u travnjake, a dio travnih površina u šikare ili šumske površine. U Federaciji BiH u razdoblju 2006.-2015. statistički prosječne površine pod prirodnim livadama iznose 269 tisuća ha, dok su pašnjačke površine znatno veće i iznose 432 tisuće ha. Prinosi suhe mase ostvareni na livadama su niski (1,5–1,8 t/ha sijena), jer se, uglavnom, ne primjenjuju nikakve agrotehničke mjere.

Republika Srpska: Republika Srpska ima značajne resurse u brdsko-planinskim područjima u vidu prirodnih livada i pašnjaka koje su predodređene za stočarstvo, posebice za ekstenzivan tov u sustavu krava-tele i za uzgoj ovaca i koza (koje pašom mogu da osiguraju i 70% potreba za hranjivim tvarima). Zvanično, Republika Srpska ima 187.000 ha prirodnih livada i 166.000 ha pašnjaka, a u stvarnosti vjerojatno više. Prirodne livade se uglavnom ne prihranjuju, zbog neravnomjernog rasporeda padavina prinosi po jedinici površine su niski, pa se one kose

najčešće samo jednom godišnje. Loša kvaliteta sijena posljedica je lošeg sastava trava i kasne kosidbe. Pošto je stoke sve manje, značajan dio pašnjaka se ne ispasa.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Površine pod livadama i pašnjacima u Brčko Distriktu BiH iznose oko 3.300 ha.

2.4.2. Stočarska proizvodnja

Uzimajući u obzir raspoloživost prirodnih resursa i broj poljoprivrednih proizvođača koji se bave **stočarstvom**, ova proizvodnja ima veliki značaj za poljoprivredu u BiH, posebice u Federaciji BiH. Dominantni udio livada i pašnjaka u Federaciji BiH (60,6%, prosjek za razdoblje 2006.-2015.) i značajno učešće u Republici Srpskoj (35,1%, prosjek za razdoblje 2006.-2015.) u poljoprivrednim površinama predstavlja resurs na kojemu je moguće bazirati njen daljnji razvitak. Kod analize proizvodnje stočarskih proizvoda polazište je broj stoke po pojedinim vrstama i kategorijama.

Tabela 2: Broj stoke u Bosni i Hercegovini, Federaciji BiH i Republici Srpskoj, 2015. godina (u 000)

	Goveda		Svinje		Ovce			Kože	Konji		Perad	Košnice pčela
	Ukup no	Muzne krav	Ukup no	Krmače / nazivi	Ukup no	Ovce za pril	Ukup no		Kobilomic			
BiH	455	247	564	77	1,011	592	72	17	6	22.248	393	
FBiH	216	136	89	9	525	404	42	6	1	9.818	229	
RS	229	108	452	61	486	272	30	11	5	11.011	164	
BDBiH	7,0	1,9	19,4	2,1	7,2	4,6	0,9	0,03		1.004	9,9	

Izvor: FBiH:Federalni zavod za statistiku, Republika Srpska: Statistički godišnjak Republike Srpske, Agencija za statistiku BiH, Odjel za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Vlade Brčko Distrikta BiH

Postojeći sustav identifikacije i kontrole kretanja životinja nije u potpunosti ažuran i pouzdan, tako da postoje određene rezerve prema podacima o broju pojedinih vrsta i kategorija domaćih životinja. Generalno, u razdoblju 2006.-2015., broj svih vrsta stoke u BiH ima tendenciju smanjenja, osim kod živine/peradi i pčela. Govedarstvo, odnosno proizvodnja mlijeka, je najznačajnija grana stočarske proizvodnje u oba entiteta.

Federacija Bosne i Hercegovine: U Federaciji BiH govedarstvo, ovčarstvo i kozarstvo bilježe blagi pad stočnog fonda, dok je pad broja konja dramatičan. Broj svinja je bio relativno stabilan, a broj peradi od 2006. ostvaruje značajan pozitivan rastući trend, posebice do 2013. godine, kada se povećao za 2,5 puta. Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je u 2015. godini iznosila 352 milijuna litara, što je činilo 52% ukupne proizvodnje u BiH i bila je veća za oko 13% u odnosu na 2006. godinu. Za razliku od razdoblja do 2006. godine, kada se ukupna proizvodnja mlijeka razvijala sukladno razvitku osnovnog stada krava, od 2007. godine razvitak je usporen (stopa 1,2%) i oslanja se prvenstveno na razvitak proizvodnje mlijeka po kravi, zahvaljujući poboljšanom pasminskom sastavu.

Republika Srpska: U istom razdoblju u Republici Srpskoj broj goveda, a posebice muznih grla, imao je trend smanjenja koji je zaustavljen 2012. godine. Iako se broj muznih grla smanjivao, proizvodnja mlijeka nije, zahvaljujući povećanju mliječnosti po grlu. Broj svinja se smanjio za četvrtinu, a broj krmača i nazimica se gotovo prepolovio. Broj ovaca u Republici

Srpskoj se blago povećao, a broj konja smanjio. Broj živine se povećao za gotovo 4 milijuna, uglavnom zahvaljujući njezinom povećanju na velikim komercijalnim posjedima. Najveći rast bilježi pčelarstvo, jer se broj košnica za deset godina povećao za 50 tisuća. U Republici Srpskoj je količina proizvedenog kravljeg mlijeka dostigla maksimum 2008. godine, nakon toga ima pad, a zadnjih godina stagnira na 320-330 milijuna litara. Iako su statistički podaci o prosječnoj mliječnosti po muznom grlu niži (2.935 kg), kontrolom produktivnosti kojom je obuhvaćeno oko 12% muznih grla utvrđena je prosječna mliječnost po grlu od 5.689 (*simental*), odnosno 6.632 kg/godišnje (*holštajn*).

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH stočarstvo, s nekim oscilacijama, ima trend rasta zaključno sa 2014. godinom. Prema podacima iz baze poticaja u 2015. godini došlo je do pada broja goveda i muznih grla za 9,5 % odnosno za 9,1 %, svinja za 17,08 %, dok je broj krmača i nazimica porastao za 17,85 %. Broj ovaca za priplod je porastao za 3,85 % a koza opao za 31,97 %. Broj peradi i košnica pčela također bilježi pad u 2015 godini za 15,81 % i 18,87 %.

Oslonac domaće mljekarske industrije su veliki mljekarski posjedi koji će to i ostati, a njihova daljnja modernizacija i povećanje ekonomske efikasnosti su imperativ. Činjenica da je u BiH dostignuta samodovoljnost u proizvodnji mlijeka, povećanje otkupa i prerade mlijeka uvjetovani su izvozom prerađevina od mlijeka, pri čemu se domaće mljekare suočavaju s izvoznim barijerama (ispunjavanje standarda porijekla i kvalitete) i jakom konkurencijom. Najviše se u BiH uvoze sirevi, maslaci i mliječni namazi, a domaće mljekare uspješno pariraju uvozu kod UHT mlijeka i fermentiranih proizvoda, koje jednim dijelom i izvoze. Domaći potrošači ne ispoljavaju posebnu lojalnost prema proizvodima domaćeg podrijetla, tako da je, prilikom donošenja odluke u kupovini cijena često primaran faktor (Milkprocessing, 2016.).

Ukupnu proizvodnju mesa u BiH je teško pouzdano utvrditi zbog nepostojanja točnih podataka, posebice u dužem vremenskom razdoblju, obzirom na to da se ona ne može poistovjetiti s brojem zaklanih životinja u klaonicama, korigiranih za razliku broja uvezenih i izvezenih živih životinja. Kod proizvodnje goveđeg mesa od 2011. godine primjećuje se blagi pad, a isti trend je i kod proizvodnje ovčijeg mesa. Kod proizvodnje svinjskog mesa od 2013. godine počinje nagli pad, a samo proizvodnja mesa peradi bilježi stalni rast u analiziranom razdoblju. Nedovoljna proračunska potpora i niska (cjenovna) konkurentnost u odnosu na uvoz osnovni su razlozi spomenutih kretanja u proizvodnji najvažnijih vrsta mesa u BiH.

Federacija Bosne i Hercegovine: Generalno se može reći da opseg proizvodnje goveđeg mesa u Federaciji BiH ne zadovoljava domaće potrebe stanovništva i prehrambene industrije i dopunjuje se uvozom. Iako je od 1996. godine uslijedilo oživljavanje ovčarstva u Federaciji BiH, opseg ove proizvodnje još uvijek ne zadovoljava domaće potrebe, pa je i dalje značajan uvoz žive jagnjadi za klanje. U populaciji ovaca u Federaciji BiH prevladava domaća autohtona *pramenka*, kao i razni križanci pramenke s plemenitim pasminama ovaca za meso. Zabrana nomadenja je dovela do drastičnog smanjenja veličine stada. Sadašnje stanje u svinjogojskoj proizvodnji u Federaciji BiH nije na zadovoljavajućoj razini i ne osigurava dovoljnu proizvodnju svinjskog mesa za domaće potrebe. Po vrijednosti proizvodnje svinjogojstvo je, s udjelom od svega 5-6%, na zadnjem mjestu među stočarskim proizvodnjama u FBiH.

Republika Srpska: Broj zaklanih goveda u Republici Srpskoj bilježi konstantan pad, što korespondira sa smanjenjem ukupnog broja goveda. Sukladno potrebama povećanja uzgoja goveda, MPVŠ Republike Srpske je 2016. godine donijelo *Program uzgoja goveda u Republici Srpskoj*, čiji je cilj da se planskim uzgojem goveda potakne povećanje efikasnosti proizvodnje i uzgoja goveda, povećanje ekonomičnosti proizvodnje, poboljšanje kvalitete stočarskih proizvoda, te očuvanje genetske raznovrsnosti goveda. Zahvaljujući prirodnim preduvjetima za razvitak proizvodnje goveđeg mesa intenziviran je uzgoj u sustavu krava-tele. Svinjogojska

proizvodnja, po svojim prirodnim karakteristikama, i realnoj mogućnosti razvitka u Republici Srpskoj, zauzima visoko mjesto u strukturi proizvodnje mesa. Zadnjih deset godina, osjetan je pad ove vrste proizvodnje, tako da je učešće svinjskog mesa u 2015. godini, bilo smanjeno na 31% u ukupnoj proizvodnji mesa u Republici Srpskoj. Tradicija uzgoja ovaca u Republici Srpskoj ima vidljivo regionalan karakter. Stupanj devastacije pašnjačkih površina, posebice u hercegovačkoj regiji ostavlja prostor za držanje, uglavnom, ovaca i koza. Tu se razvio ekonomski izuzetno atraktivan vid ovčarenja, gdje su ovce zimi i s proljeća na domicilnim pašnjacima, a ljeti na točno markiranim hercegovačko-bosanskim planinama (Treskavica, šire područje Zelengore, Somine, Morine i dr).

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Broj zaklanih goveda i svinja u Brčko Distriktu BiH u 2015. godini u odnosu na 2014. godinu bilježi izvjestan rast.

Peradarstvo, kao grana stočarstva, ima bitno mjesto u poljoprivrednoj proizvodnji, a to proizlazi iz činjenice da je suvremeno peradarstvo najintenzivniji oblik stočarstva i ima karakteristike industrijske proizvodnje. Potrošnja pilećeg mesa u BiH je u porastu, a isti trend bilježi i proizvodnja. Broj zaklane peradi u BiH je u 2015. godini bio 32 milijuna komada, odnosno 48 tisuća tona pilećeg mesa. Više od 90% uzgajivača tovnih brojlera organizirano je kroz sustav kooperacije s klaonicama. Proizvodnja jaja (oko 700 milijuna komada godišnje), jedna je od rijetkih proizvodnji, gdje BiH dostiže samodovoljnost. Zadnjih godina se bilježi blagi rast proizvodnje konzumnih jaja. Dominira kavezni uzgoj, što će biti poseban izazov za sektor peradarstva i ispunjavanju sve strožijih kriterija EU u oblasti dobrobiti životinja.

Federacija Bosne i Hercegovine: Proizvodnja mesa peradi u Federaciji BiH temelji se uglavnom na proizvodnji pilećeg mesa. Posebnu ekspanziju brojlerske proizvodnje doživio je Zeničko-dobojski kanton s dva velika peradarska lidera koji su kroz organizaciju proizvodnje i prerade za sobom povukle formiranje sve većeg broja brojlerskih posjeda, kao i povećanje kapaciteta već postojećih posjeda. Proizvodnja mesa peradi je u razdoblju 2006.-2015. godina porasla sa 11,3 tisuće tona na 37,3 tisuće tona, a broj zaklane peradi sa 8,4 milijuna na 25,1 milijuna. Prosječna godišnja proizvodnja konzumnih jaja u Federaciji BiH u analiziranom razdoblju 2006.-2015. iznosila je 246 milijuna komada kao rezultat držanja u prosječnih 1,6 milijuna kokoši nosilica.

Republika Srpska: Prema nezvaničnim podacima na teritoriju Republike Srpske ima oko 176 posjeda tovnih brojlera, kapaciteta od 2.000 do 100.000 brojlera u turnusu. Najveća koncentracija brojlerskih posjeda smještena je u regiji Srbca obzirom da je na tom području smještena i klaonica u vlasništvu Perutnina Ptuj. Broj zaklane peradi se sa 2 milijuna (2006.) povećao na 7 milijuna (2015.), a samim tim i količina mesa peradi je u 2015. godini dostigla 11,4, milijuna tona. Godišnja proizvodnja kokošijih jaja u Republici Srpskoj je zadnjih godina oko 400 milijuna komada. Tržišnu proizvodnju jaja "nosi" manji broj specijaliziranih komercijalnih posjeda, dok još uvijek veliki broj seoskih kućanstava drži kokoši i proizvodi jaja samo za vlastite potrebe.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BH egzistira 15 posjeda brojlera.

Pčelarstvo u BiH je u ekspanziji. U odnosu na podatak popisa stanovništva iz 1981. godine, BiH danas ima dvostruko više košnica pčela (393 tisuće, 2015.). Proizvodnja meda je postala značajan izvor dodatnih prihoda seoskih kućanstava koja imaju raspoloživu radnu snagu, a u prilog pozitivnim trendovima idu relativno mala investicijska ulaganja, mogućnost prilagođavanja broja košnica raspoloživim novčanim sredstvima, jednostavni uvjeti skladištenja i povećanje cijene meda. Jedan broj proizvođača se pčelarstvom bavi profesionalno, a drugi sporedno i kao hobbijem, ali ne treba zanemariti ni njihov broj koji je sve veći. Proizvodnja meda u BiH varira od 2,5 do 5 milijuna kg godišnje, ovisno od godine.

Federacija Bosne i Hercegovine: Broj košnica pčela u Federaciji BiH je 229 tisuća. Godišnja proizvodnja meda je između 1,4 i 2,8 milijuna tona, a prinos meda po košnici između 7 i 12,5 kg.

Republika Srpska: Broj košnica pčela u Republici Srpskoj je 2015. godine dostigao 164 tisuće. Proizvodnja meda varira između 1 i 2 milijuna tona godišnje, s prosječnim prinosom između 7 i 12 kg meda po košnici.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Broj košnica pčela u Brčko Distriktu BiH je u 2015. godini, iznosio 9.994 košnice.

2.5. Opremljenost poljoprivrednih gospodarstava

Poljoprivredna gospodarstva su, generalno, opremljena osnovnom poljoprivrednom mehanizacijom, međutim, ona je uglavnom stara i često tehnološki prevaziđena. Mali je broj priključaka po traktoru, tako da su proizvođači često prinuđeni da koriste tuđe usluge ili da improviziraju izvođenje pojedinih radnih operacija.

Republika Srpska: Na temelju jednog istraživanja provedenog (samo) na teritoriju Republike Srpske, preko 70% gospodarstava je posjedovalo traktor, a njih 18% je imalo više od jednog traktora. S druge strane, skoro 90% traktora je bilo starije od 10 godina (niti jedno gospodarstvo nije imalo kombajn mlađi od 10 godina). Gospodarstva su bila relativno dobro opskrbljena s osnovnim traktorskim priključcima (plug, tanjirača, prikolica), a ostale vrste priključnih oruđa (sijačice, prskalice, rasturači gnojiva, cisterne, vadilice i sl.), bile su zastupljene u znatno manjem broju. Istraživanje je potvrdilo daleko bolju mehaniziranost gospodarstava u ravničarskom dijelu Republike Srpske, a slabiju u brdsko-planinskom području. Situacija sa opremljenošću poljoprivrednom mehanizacijom, vjerojatno je nešto bolja kod pravnih osoba, odnosno raznih oblika gospodarskih društava, ali se i kod njih, zbog niske razine efikasnosti, zamjena dotrajale poljoprivredne mehanizacije ne vrši blagovremeno.

Slično kao i kod mehanizacije, poljoprivredna gospodarstva raspolažu sa osnovnim objektima za stočarstvo, skladištenje poljoprivrednih proizvoda i smještaj poljoprivredne mehanizacije. Međutim, kapaciteti i tehnološka opremljenost tih objekata su skromni i uglavnom se radi o starijim objektima koji su građeni i dograđivani "u vlastitoj režiji", bez uvažavanja standarda koji zadovoljavaju pravila osiguranja dobrobiti životinja i osiguranja i očuvanja kvalitete poljoprivrednih proizvoda.

Federacija Bosne i Hercegovine: Iako ne postoje slični podaci za područje Federacije BiH, može se zaključiti da se situacija po pitanju opremljenosti poljoprivrednom mehanizacijom i njezine starosti ne razlikuje značajno.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Za Brčko Distrikt BiH, također ne postoje podaci, a pretpostavlja se da je situacija slična kao i u entitetima.

Bez obzira na neekonomičnost i mali opseg uporabe pojedinih specijaliziranih strojeva i priključaka, poljoprivredni proizvođači u BiH izbjegavaju zajedničku nabavu i posjedovanje poljoprivredne mehanizacije (pokušaji formiranja "strojnih prstenova" u različitim dijelovima BiH uglavnom nisu uspjeli).

Za modernizaciju poljoprivredne proizvodnje i podizanje njezine konkurentnosti neophodno je investiranje u zamjenu i nabavu nove, specijalizirane, poljoprivredne mehanizacije, ali se pri tome mora voditi računa o ekonomičnosti takvih investicija, odnosno prednost dati većim

gospodarstvima ili nekim modelima njezine zajedničke uporabe od strane više korisnika.

2.6. Ribarstvo

Za BiH ekonomski značaj ima slatkovodno ribarstvo. Ovisno o vrsti ribe koja se gaji (a ona ovisi o kvaliteti i količini vode) razlikuju se šaranski i pastrmski ribnjaci (salmonide i ciprinide).

Federacija Bosne i Hercegovine: U Federaciji BiH, u razdoblju 2011.-2015. godine, u prosjeku se proizvodilo između 3.000 i 4.000 t konzumne pastrmke. Federacija BiH ima samo 24 km morske obale i 1.400 ha morske površine. Iako je ovo mali prostor za uzgoj morskih proizvoda (ribe i školjke), on je još uvijek nedovoljno iskorišten.

Republika Srpska: Republika Srpska ima četiri velika šaranska ribnjaka. Pastrmskih ribnjaka ima više, ali je njihova pojedinačna i ukupna površina znatno manja u odnosu na šaranske ribnjake. Pored ove dvije vrste ribnjaka u ekspanziji je i kavezni uzgoj ribe u jezerima i većim rijekama. Proizvodnja šarana i drugih ciprinidnih vrsta ribe se smanjuje (1.104 t, 2015. godine), a na drugoj strani proizvodnja pastrmke se povećava i površinski, i količinski (1.889 t, 2015. godine).

2.7. Organska i integralna proizvodnja

Kao odgovor na sve prisutnije pogoršanje kvalitete hrane i ugrožavanje zdravlja ljudi, počinje intenzivnije da se razvija **organska poljoprivredna proizvodnja**. Organska poljoprivreda je proizvodnja zdravstveno sigurne, kvalitetne hrane na ekološki održiv način. U BiH organska poljoprivredna proizvodnja, uglavnom, se razvija u biljnom sektoru, proizvodnji meda, sakupljanju ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva, te destilaciji eteričnih ulja. U sustavu organske proizvodnje poljoprivredni proizvođači moraju primjenjivati stroge propise, a njihov krajnji proizvod mora biti certificiran, tj. dobiti potvrdu da je proizveden uz poštovanje tih propisa. Zakonodavstvo iz oblasti organske proizvodnje doneseno je na razini entiteta (Zakon o organskoj proizvodnji „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 12/13; Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji, "Službene novine Federacije BiH", broj 72/16). Organska poljoprivredna proizvodnja u BiH počinje se razvijati 90-tih godina prošlog vijeka, kada počinju aktivnosti vezane za promociju, primjenu metoda organske proizvodnje, kontrolu i certifikaciju. Iako BiH raspolaže prirodnim resursima koji su pogodni za razvitak organske proizvodnje, broj proizvođača koji se bave tom proizvodnjom je mali, a količine proizvedene organske hrane skromne.

Federacija Bosne i Hercegovine: Statistika za sada ne prati ovaj vid proizvodnje. Pored toga, nema registra organskih proizvođača na razini Federacije BiH. Izvoz je, uglavnom, vezan za povrće, voće, ljekovito bilje, svježe, zamrznute i suhe gljive, te šumske plodove (malina, kupina, borovnica, brusnica, jagoda). U Federaciji BiH ne postoji nijedan certificiran organski stočarski posjed, a tek dva posjeda su u fazi konverzije. Od 2009. godine egzistira *Savez udruženja organskih proizvođača Federacije Bosne i Hercegovine-ORGANSKO FBiH*, koji ima 17 članica (sedam kantonalnih asocijacija organskih proizvođača i 10 udruga koje se bave razvitkom organske proizvodnje). ORGANSKO FBiH okuplja oko 2.000 poljoprivrednih proizvođača.

Republika Srpska: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske sve više posvećuje pažnju poboljšanju uvjeta za razvitak organske proizvodnje. Poljoprivredni proizvođači u sustavu organske proizvodnje i proizvođači u razdoblju konverzije, potiču se

novčano kroz dvije mjere za organsku proizvodnju, a proizvođači mogu ostvariti novčana sredstva poticaja i za sve ostale mjere propisane pravilnikom. U Republici Srpskoj je 2015. godine formirano Udruženje organskih proizvođača i prerađivača u Republici Srpskoj. U Republici Srpskoj je identificirano 26 proizvođača koji se bave organskom poljoprivrednom proizvodnjom, a trenutačno ih je najviše u oblasti ljekovitog bilja i bobičastog voća.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH postoje poticaji za organsku proizvodnju ali se može zaključiti da ne postoji zainteresiranost za ovaj vid proizvodnje.

Pored organske poljoprivrede, ekološki je prihvatljiva i integralna poljoprivredna proizvodnja, koja podrazumijeva načela integralne zaštite bilja, uravnoteženu primjenu agrotehničkih mjera i racionalnu uporabu agro-kemijskih sredstava i gnojiva u procesu proizvodnje. U BiH nije do sada razvijena (dobrovoljna) certifikacijska šema za integralnu proizvodnju.

2.8. Ljekovito, aromatično i samoniklo bilje

Prema podacima VTK, godišnji izvoz ljekovitog i aromatičnog bilja, šumskog voća i divljih gljiva u BiH premašuje 32 milijuna KM. Tradicionalno sakupljanje je dominiralo u sektoru ljekovitog i aromatičnog bilja (MAP) u BiH. Međutim, u novije vrijeme, raste trend za uzgoj određenih proizvoda. Broj porodica uključenih u prikupljanje MAP-a u BiH procjenjuje se na približno 50.000, od čega je gotovo 3.000 organizirano u preko 50 poduzeća koja kupuju ljekovito bilje. Većina sakupljača ostvaruje svoje prihode isključivo skupljanjem bilja, gljiva i šumskog voća. Iako ne postoje točne informacije o prikupljenim količinama, prema procjenama godišnje se prikupljaju između 1.500 i 9.000 t sušenog bilja (USAID/SIDA FARMA projekt, 2010). Osim prikupljanja i prerade divljih biljaka, voća i gljiva, postoje i brojni proizvođači koji se bave uzgojem ljekovitog bilja na plantažama (poput kamilice, metvice, smilja, lavande, bosioaka itd.). Većina izvozno orijentiranih tvrtki posjeduje organske certifikate za trgovinu na međunarodnim tržištima.

Republika Srpska: Pored sakupljanja i prerade samoniklog ljekovitog bilja postoji i određeni broj proizvođača koji se bave plantažnim uzgojem ljekovitog bilja (kamilica, nana, kadulja, smilje itd.), a neki od njih su ušli i u certifikaciju organske proizvodnje ljekovitog bilja. U Republici Srpskoj, 2016. godine, 44 pravne osobe i 114 obiteljskih gospodarstava su zasijali ljekovitog i aromatičnog bilja na 158 ha (Statistički zavod Republike Srpske, 2015.). Otkupljeno ili proizvedeno ljekovito bilje se suši i prodaje farmaceutskoj industriji, uglavnom u inozemstvu. Jedan dio i sami proizvođači prerađuju i plasiraju na tržište. Nije zanemariva ni proizvodnja eteričnih ulja iz ljekovitog bilja. Glavni otkupljivači ljekovitog bilja na području Republike Srpske (iako otkup često "prelazi" entitetsku granicu) i prerađivači su u Regionu Trebinja i Banje Luke.

Skupina otkupljivača ljekovitog bilja nastoji da doda vrijednost ovim proizvodima proizvodeći različite vrste čajeva, kozmetike i esencijalnih ulja. Uglavnom se radi o preradi plantažno uzgajanih ljekovitih biljnih vrsta (kamilica, matičnjak, smilje, kadulja, lavanda, lovor) i igličastog zimzelenog drveća (iglice bora, jele i smrče) destilacijom u eterična ulja.

Federacija Bosne i Hercegovine: Za Federaciju BiH ne postoje točne informacije o zasijanim površinama, ali procjenjuje se da se samog smilja uzgaja na više od 1.000 ha (Federacija BiH, Udruženje proizvođača smilja). Ovo povećanje proizvodnje neizbježno je izazvalo povećanje izvoza esencijalnih ulja koja se u 2016. godini procjenjuju na vrijednosti između 3 i 8 milijuna KM, uz procjenu povećanja količine u 2017. i kasnije. Iako MAP ima sve veći ekonomski (i socijalni) značaj, ostaje uglavnom pravno nereguliran i financijski nepodržan. Postojeći

zakonodavni i provedbeni propisi dostupni su na entitetskoj razini i odnose se, uglavnom, na opće propise o okolišu i smjernicama u dobroj poljoprivrednoj i skupljačkoj praksi. Zakon o šumarstvu i relevantni podzakonski propisi koji bi mogli regulirati ovo područje proizvodnje u Federaciji BiH još nisu usvojeni. U Federaciji BiH 2014. godini objavljena je Crvena lista ugroženih divljih vrsta i podvrsta biljaka, životinja i gljiva („Službene novine FBiH“, broj 7/14). a nedostaju efikasne inspeksijske službe koje bi smanjile sivo tržište MAP-a i ograničile prekomjerno branje zaštićenih i ugroženih vrsta.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH postoje poticaji za ljekovito i začinsko bilje ali ne postoji interes za ovom vrstom proizvodnje.

2.9. Efikasnost i konkurentnost poljoprivredne proizvodnje

2.9.1. Efikasnost poljoprivredne proizvodnje

Za utvrđivanje efikasnosti poljoprivredne proizvodnje potrebni su podaci o ključnim financijskim pokazateljima (prihodi, troškovi, dobit, broj zaposlenih i dr.) kojima se, obzirom da u sektoru poljoprivrede u BiH dominiraju sitna poljoprivredna gospodarstva, ne raspolaže. Veliki broj poljoprivrednih gospodarstava, čak i kada su registrirana kao komercijalna, ne vodi računovodstvo redovito i nema obvezu izvještavanja o ostvarenim financijskim rezultatima. Sustav prikupljanja i analize podataka poljoprivrednog računovodstva FADN, putem kojega se ti podaci osiguravaju od odabranog uzorka poljoprivrednih gospodarstava iz članica EU, u BiH trenutačno nije razvijen na zadovoljavajućoj razini.

2.9.2. Ostvareni prosječni prinosi

Ostvareni prosječni prinosi po jedinici površine su jedan od načina mjerenja produktivnosti poljoprivredne proizvodnje prema jednom proizvodnom faktoru, zemljištu. Za izračunavanje produktivnosti rada (količina proizvedenih proizvoda u odnosu na broj uloženi radni sati) u BiH nedostaju podaci o angažiranom radu.

Za poređenje ostvarenih prosječnih prinosa odabrano je 16 karakterističnih poljoprivrednih proizvoda koji imaju najveći značaj za poljoprivrednu proizvodnju u BiH. Poređenje je izvršeno na bazi podataka iz FAOSTAT baze podataka (FAOSTAT, 2017.). Svi podaci o prosječnim prinosisima koji su predmet poređenja svedeni su na devetogodišnje prosjeke za razdoblje 2006.-2014. godina (za 2015. nisu bili dostupni podaci), kako bi se eliminirali sezonski utjecaji nepovoljnih godina i prikazani su za oba entiteta posebno.

Tabela 3: Usporedni pregled prosječno ostvarenih prinosa u entitetima, zemljama okruženja i EU (prosjeak 2006.-2014.)

Proizvod	Jedinica mjere	Federacija BiH	Republika Srpska	Srbija	Hrvatska	EU
Kukuruz	t/ha	4,2	4,8	5,2	8,1	6,9
Pšenica	t/ha	3,6	3,4	3,8	4,8	5,3
Zob	t/ha	2,6	2,5	2,2	2,8	2,9
Ječam	t/ha	2,8	3,3	3,3	3,9	4,4
Raž	t/ha	3,3	2,6	2,4	2,7	3,4
Soja	t/ha	2,1	1,8	2,6	2,5	2,7
Duvan	t/ha	0,9	1,6	1,6	2,0	2,3
Uljana repica	t/ha	2,2	2,3	2,5	2,7	3,1
Suncokret	t/ha	0,9	0,9	2,3	2,8	1,8
Krumpir	t/ha	9,6	10,7	11,4	16,4	29,9

Proizvod	Jedinica mjere	Federacija BiH	Republika Srpska	Srbija	Hrvatska	EU
Pasulj	t/ha	1,3	1,4	1,6	1,2	1,6
Kupus i kelj	t/ha	13,2	13,7	18,5	21,4	30,0
Rajčica	t/ha	11,3	10,9	11,6	32,3	57,4
Jagoda	t/ha	9,3	4,7	4,8	10,2	10,7
Malina	t/ha	7,0	7,6	5,6	3,2	4,4
Mlijeko	kg/grlo	2.236	2.800	2.980	4.007	6.279

Izvori podataka: Bilteni biljne proizvodnje Federalnog zavoda za statistiku; saopćenja Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske; Saopćenja Agencije za statistiku BiH; FAOSTAT

Jedini proizvod kod kojeg je u BiH veći prosječan prinos po hektaru od EU i susjednih zemalja je proizvodnja malina, čak i pored činjenice da predstavnici sektora često osporavaju statistički podatak o prinosima maline, tvrdeći da je stvarni prosjek znatno viši. Svi podaci o ostvarenim prosječnim prinosima u Federaciji BiH i Republici Srpskoj, a time i u BiH, ukazuju na to da postoji prostor i potreba za povećanjem produktivnosti u gotovo svim oblastima poljoprivredne proizvodnje. Efikasnim povećanjem produktivnosti povećali bi se prihodi poljoprivrednih gospodarstava i ruralnih kućanstava, i povećala zainteresiranost poljoprivrednih proizvođača da se bave određenom vrstom poljoprivredne proizvodnje.

2.9.3. Pokrivenost uvoza izvozom

Bosna i Hercegovina je u razdoblju 2006.-2015. imala negativan vanjskotrgovinski bilans (deficit) u svim godinama, a pokrivenosti uvoza izvozom kod poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila još nepovoljnija. Indeks relativne pokrivenosti izvoza uvozom (deficit određene tarifne skupine u odnosu na ukupan deficit) pokazuje konstantne prednosti samo kod ribe, a u pojedinim godinama i kod mlijeka i proizvoda od mlijeka (2009.-2013.), masti i ulja biljnog i životinjskog podrijetla (2013.-2015.) i proizvoda od voća i povrća (2006.-2010.). Većina ostalih proizvoda ima deficit koji je veći od prosječnog deficita vanjskotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine.

Indeks neto izvoza, računat kao odnos razlike izvoza i uvoza (suficita ili deficita) određenog proizvoda ili skupine proizvoda i zbira izvoza i uvoza istog proizvoda na razini BiH, kod sve 24 glave harmonizirane carinske tarife, negativan je tijekom čitavog analiziranog razdoblja (2006.-2015.), što znači da je kod svih skupina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda konstantno ostvarivan deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Međutim, ohrabrujuće je da se negativna vrijednost ovog indeksa kod većine proizvoda smanjuje, ali isuviše sporo.

Prethodni i drugi podaci o vanjskotrgovinskoj razmjeni BiH upućuju na to da je stanje alarmantno i da je, uprkos solidnim prirodnim resursima, uvoz hrane enorman jer se tijekom zadnjih godina vanjskotrgovinski deficit kod poljoprivredno-prehrambenih proizvoda održava na oko dvije milijarde KM.

Vanjskotrgovinski deficit kod poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je posljedica nekonkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje, a njezini uzroci su: niska produktivnost, nestandardizirana kvaliteta i podrijetlo proizvoda, manji poticaji i liberalan vanjskotrgovinski režim.

2.10. Prehrambena industrija

Većina poduzeća iz sektora prehrambene industrije u BiH je privatizirana, uz mali broj državnih poduzeća koji je ostao u funkciji. Istodobno, došlo je do novih greenfield investicija

u različitim podsektorima kojima je djelimice nadoknađen krah predratnih kapaciteta prehrambene industrije.

Međutim, mnogi domaći poduzetnici iz domena prehrambene industrije nisu posebice osjetljivi na izazove i potrebe domaćih poljoprivrednika, što često rezultira uvozom sirovina kako bi se zadovoljila potražnja prerađivača, kao pouzdanijim i dosljednijim lancem opskrbe, umjesto da ih kupuju od domaćih proizvođača, kod kojih količine (opseg), kvaliteta i pouzdanost često predstavljaju problem. Slično se ponašaju i trgovci koji su u velikoj mjeri indiferentni prema podrijetlu robe koju prodaju. Općenito gledajući, prehrambena industrija u BiH se nalazi u razvojnoj fazi, u kojoj se zahtijevaju veća ulaganja i izgradnja kapaciteta kako bi se unaprijedili svi aspekti efikasnosti poslovanja, od primarne opskrbe do finalnog plasmana i prodaje.

Federacija Bosne i Hercegovine: Prema dostupnim podacima u Federaciji BiH, još uvijek je jedan od većih problema prehrambene industrije nedovoljna iskorišćenost instaliranih kapaciteta. Najbolja iskorišćenost instaliranih kapaciteta je kod prerade voća i povrća (62%), prerade mlijeka (56%) i proizvodnje bezalkoholnih pića (54%), dok je veoma niska iskorišćenost kod proizvodnje mineralnih voda (16%), vina (16%) i kod proizvodnje keksa i vafla (19%) (MSTEO, 2016).

Republika Srpska: Bez obzira što stanje u prehrambenoj industriji Republike Srpske nije zadovoljavajuće, ona u vrijednosti prodaje sektora industrije Republike Srpske učestvuje sa 16,5% (dodatnih 1,4% proizvodnja pića i 0,4% proizvodnja duvanskih proizvoda). Bruto dodana vrijednost proizvedenih prehrambenih proizvoda u Republici Srpskoj je 2015. godine bila 201 milion KM, a ukupni poslovni rezultat ovog sektora je pozitivan. Stopa rasta prehrambene industrije u 2015. godini je bila 121%, u 2014. godini 115%, a u 2013. godini 108%. Istodobno, zaposlenost je rasla sporije, što je rezultiralo da je produktivnost u prehrambenoj industriji porasla. Iskorišćenosti instaliranih kapaciteta prehrambene industrije je niska i kreće se od 12% do 60%, ovisno o grani.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Prehrambena industrija je u 2015. godini u Brčko Distriktu BiH, u ukupnoj industriji, učestvovala sa 56,91 %, u BDV-u sa 8,76 % i u BDP-u sa 6,85%.

2.11. Vanjska trgovina

Jedno od važnijih obilježja ukupne BiH ekonomije je visok vanjskotrgovinski deficit i ovisnost o uvozu, u čemu poljoprivredno-prehrambeni sektor ima veoma značajno mjesto. BiH je izraziti neto uvoznik poljoprivredno-prehrambenih proizvoda što značajno doprinosi lošoj slici BiH vanjskotrgovinske razmjene. Stanje vanjskotrgovinske razmjene BiH za razdoblje 2006.-2015. godine rezimirano je u narednoj tabeli (prema podacima Vanjskotrgovinske komore BiH).

Tabela 4: Učešće poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u ukupnoj vanjskotrgovinskoj razmjeni BiH (razdoblje 2006.-2015.) u milijunima KM

Stavka	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Ukupni izvoz roba	5.164	5.937	6.712	5.531	7.096	8.222	7.858	8.381	8.682	8.987
Ukupni uvoz roba	11.389	13.898	16.293	12.355	13.616	15.526	15.253	15.169	16.200	15.852
Trgovački bilans	-6.224	-7.962	-9.581	-6.824	-6.521	-7.304	-7.395	-6.789	-7.518	-6.864
Izvoz PPP	270,2	336,1	424,5	466,0	563,7	621,2	620,7	685,4	661,7	840,1
Učešće PPP u ukupnom izvozu	5,2%	5,7%	6,3%	8,4%	7,9%	7,6%	7,9%	8,2%	7,6%	9,4%
Uvoz PPP	1.923,5	2.210,6	2.580,8	2.365,8	2.466,7	2.745,4	2.788,9	2.725,4	2.728,9	2.862,1
Učešće PPP u ukupnom izvozu	16,9%	15,9%	15,8%	19,2%	18,1%	17,7%	18,3%	18,0%	16,8%	18,1%
Trgovački bilans PPP	-1.653,7	-1.874,9	-2.156,8	-1.900,3	-1.903,4	-2.124,6	-2.168,7	-2.040,5	-2.067,7	-2.022,5
Stupanj pokrivanja uvoza PPP izvozom	14,0%	15,2%	16,4%	19,7%	22,9%	22,6%	22,3%	25,1%	24,2%	29,4%

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

U 2015. godini poljoprivredno-prehrambeni sektor je sa 840 milijuna KM učestvovao sa 9,4% u vrijednosti ukupnog BiH izvoza, odnosno sa 2.862 milijuna KM ili 18,1% ukupnog BiH uvoza. Stupanj pokrivenosti uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda još uvijek je dosta nizak i u 2015. godini iznosio je 29,4%. Ukupan trgovački bilans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u 2015. godini bio je negativan (-2.022,5 milijuna KM) i činio je 29,5% ukupnog BiH trgovačkog deficita. I pored pozitivnih i obećavajućih pomaka, stanje vanjskotrgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je i dalje loše, jer je deficit velik i neodrživ na duži rok.

2.11.1. Trgovina važnijih skupina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

U razdoblju, 2006.-2015. godina, određen broj skupina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda bilježi značajan rast izvoza. Proizvodnja mesa i klaoničkih proizvoda je sa svega 2 milijuna KM u 2006. godini dostigla razinu od gotovo 100 milijuna KM u 2015. godini. Mlijeko i mliječni proizvodi bilježe konstantan rast izvoza do 2013. godine, kada se zbog ulaska Hrvatske u EU i strožijih pravila izvoza ova tendencija zaustavlja i pokazuje pad. Detaljnija struktura te razmjene pokazuje da BiH više izvozi mliječne proizvode nižih faza prerade, a više uvozi proizvode viših faza prerade, pri čemu deficit stvara značajno veći uvoz od izvoza sireva. Izvoz svježeg povrća također bilježi rast, ali znatno zaostaje kada se usporedi s izvozom svježeg voća. Izvoz voća pojačan je posebice u razdoblju 2013.-2015. godina, prije svega u zemlje poput Ruske Federacije kada je iskorišćen povoljan trgovački položaj usljed embarga, kojeg ima ova zemlja od strane zemalja EU. Izvoz svježeg voća se sa 22,7 milijuna KM u 2006. godini povećao za gotovo pet puta i u 2015. godini dostigao razinu od 103 milijuna KM. Tendencije rasta izvoza pokazuje i proizvodnja ulja biljnog i animalnog podrijetla, mesno-prerađivački proizvodi, te proizvodi od žita i brašna. Pozitivne pomake napravili su i BiH proizvođači pića (tarifna skupina 22) koji su ukupan izvoz svojih proizvoda sa 18,8 milijuna KM u 2006. godini povećali za nešto više od dva puta i u 2015. godini ostvarili vrijednost izvoza od 44,1 milijuna KM.

U istom razdoblju (2006.-2015.), kod BiH uvoza većina skupina poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nastavila je sa tendencijom rasta, dok je kod samo malog broja proizvoda u određenom razdoblju zabilježena stagnacija i zadržavanje prethodno uspostavljene razine.

Uvoz žive stoke je od 2006. do 2009. imao izraženu tendenciju rasta, a zatim se dostignuta razina od oko 100 milijuna KM zadržao narednih pet godina, da bi posljednjih godina, s iznimkom 2015., zabilježio pad. Uvoz mesa i klaoničkih proizvoda bilježi konstantni rast i sa 64,3 milijuna KM u 2006. godini se gotovo učtverostručio u 2015. godini, dostigavši razinu od 255,1 milijuna KM, što je rezultat negativnih kretanja u BiH stočarskoj proizvodnji i cjenovne nekonkurentnosti domaće proizvodnje mesa. Mlijeko i mliječni proizvodi bilježe konstantan rast uvoza do 2013. godine, kada zbog ulaska Hrvatske u EU, dolazi do narušavanja trgovinskih odnosa kod ove skupine proizvoda i smanjenja njihovog ukupnog uvoza. Nažalost, proizvodi za koje BiH ima izrazito povoljne uvjete, svježe voće i povrće, i u analiziranom razdoblju 2006.-2015. bilježi trendove rasta uvoza ovih proizvoda. Uvoz svježeg povrća je povećan sa 52,4 milijuna KM (2006.) na 75,5 milijuna KM (2015.), a uvoz svježeg voća sa 104,6 milijuna KM (2006.) na 147,1 milion KM (2015.). BiH je značajno ovisna o uvozu žita i vrijednost uvoza ovih proizvoda je najviše određena domaćom proizvodnjom i klimatskim prilikama u kojima se ta proizvodnja odvijala. Ukupan uvoz žita varira između 150 i 250 milijuna KM. Značajno povećanje uvoza zabilježeno je kod skupine proizvoda masti biljnog i animalnog podrijetla te proizvoda od žita i brašna. Uvoz mesnih prerađevina od 2012. godine bilježi trend smanjenja kao rezultat jačanja domaće prerađivačke industrije. Uvoz pića iz tarifne skupine 22 pokazuje trend blagog povećanja u razdoblju 2006.-2015. godina, ali kada se uzme trend BiH izvoza ovih proizvoda, dolazimo do saznanja, da ova skupina proizvoda, ima tendenciju stagnacije, u trgovinskom bilansu, u posljednjih sedam godina, krećući se u razini 255-275 milijuna KM.

2.11.2. Važniji BiH vanjskotrgovinski partneri u sektoru poljoprivredno-prehrambenih proizvoda

Najvažniji vanjskotrgovinski partneri BiH, kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, su zemlje Zapadnog Balkana, odnosno zemlje CEFTE i zemlje EU-28. Vrijednosti vanjskotrgovinske razmjene sa spomenutim partnerima su se značajno mijenjale tijekom analiziranog razdoblja 2006.-2015. godine. One reflektiraju promjene do kojih je dolazilo poput ulaska Bugarske, Rumunjske i Hrvatske u EU, te pristupanje BiH, Srbije, Hrvatske (do ulaska u EU), Makedonije i još nekih zemalja, s kojima BiH ima intenzivnu vanjskotrgovinsku razmjenu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, CEFTA sporazumu od 2006. godine. Najveće vrijednosti izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda BiH ostvaruje sa zemljama Zapadnog Balkana i on ima izraženu tendenciju rasta do 2012. godine, nakon toga, zbog novog statusa Hrvatske kao zemlje članice EU, ove vrijednosti se smanjuju, ali još uvijek čine najveći dio ukupnog uvoza. Zemlje EU su druge po važnosti BiH izvoza poljoprivredno-prehrambeni proizvoda. BiH izvoz ima kontinuirani rast u zemlje EU, i on je sa ulaskom Hrvatske u EU 2013. godine, kao veoma važnim BiH partnerom još povećan i u 2015. godini je dostigao razinu od 256,5 milijuna KM. Uprkos iskazanim tendencijama rasta BiH izvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u zemlje EU on je još uvijek skroman i daleko od realnih mogućnosti. Podizanje konkurentnosti BiH proizvoda s pratećim ispunjavanjem fitosanitarnih i drugih standarda najvažniji su faktori povećanja izvoza na zahtjevno EU tržište. Proizvođači mlijeka i mliječnih proizvoda pokazali su da je to moguće. Od ostalih zemalja koje posljednjih godina značajno povećavaju svoje učešće u ukupnom BiH izvozu (2015. godine 35%) izdvajaju se Turska i Ruska Federacija.

2.11.3. Tržišna infrastruktura

Današnje vrijeme karakterizira smanjenje izravnih kontakata kupaca i prodavača i uključivanje u te lance specijaliziranih posrednika. Sve to važi i za poljoprivredne i prehrambene proizvode. Broj posrednika ovisi od karakteristika proizvoda i organizacije marketinških aktivnosti. Manje

količine poljoprivrednih proizvoda prodaju se putem izravne prodaje, na poljoprivrednim gospodarstvima ili putem zelenih i stočnih pijaca. Opseg prodaje preko pijaca opada, a opseg izravne prodaje na gospodarstvu također, jer su potrošači hrane, zbog sve bržeg tempa života, sve više okrenuti prema kupovini hrane u supermarketima/hipermarketima. Ima pozitivnih primjera oživljavanja kupovine poljoprivrednih proizvoda izravno od poznatog proizvođača, a to najvećim dijelom ovisi o inicijativi, ponudi i organizaciji poljoprivrednih proizvođača.

Zbog visoke usitnjenosti u lancu opskrbe i postojanja velikog broja malih proizvođača, te slične fragmentiranosti prerađivača, dolazi do rasta troškova prometa, a koristi od domaće trgovine u plasmanu poljoprivrednih i prehrambenih outputa, uglavnom ubire trgovačka mreža. Nepovezanost i neorganiziranost lišava poljoprivrednike mogućnosti pregovaranja s dobavljačima o povoljnijoj kupovini većih količina inputa kao što su sjemena, mineralna gnojiva, zaštitna sredstva i ostalo. Zbog sezonskog karaktera proizvodnje i odsustva uvjeta za skladištenje njihovih proizvoda, proizvođači voća i povrća nisu u mogućnosti ostvariti veće prihode. Kao i drugi poljoprivredni proizvođači u BiH, oni su slabo organizirani i gotovo ne postoji proizvodnja za poznatoga kupca. Ovome treba dodati još i neučinkovite carine, lošu transportnu mrežu i nepostojanje tržišnog informacijskog sustava, što sve rezultira nižim prihodima za proizvođače hrane u zemlji.

Dominacija sitnih poljoprivrednih gospodarstava i male proizvodnje i ponude pojedinih poljoprivrednih proizvoda određivale su položaj zadruga (tijekom proteklog razdoblja one su dobijale prefiks seljačke, poljoprivredne ili zemljoradničke), u oba entiteta i Brčko Distriktu BiH, kao značajnog učesnika u uvezivanju lanca vrijednosti između proizvođača i potrošača. One su predstavljale uspješan model povezivanja poljoprivrednih proizvođača s prerađivačima i potrošačima u zemlji i inozemstvu, ali su one, nažalost, tijekom procesa tranzicije izgubile tu ulogu.

Federacija Bosne i Hercegovine: Posljednjih godina broj zadruga u Federaciji BiH stalno raste, prema podacima registracijskih sudova u Federaciji BiH je registrirano 230 poljoprivrednih i 40 ostalih zadruga, u kojima je udruženo 12.000 zadrugara i oko 45.000 kooperanata (MPVŠ Republike Srpske, FBIH, 2014).

Republika Srpska: U Republici Srpskoj je oko 300 zemljoradničkih zadruga. Prilikom izrade Programa razvitka poljoprivrednog zadrugarstva u Republici Srpskoj 2011.-2016. (MPŠV Republike Srpske, 2011.) utvrđeno je da Republika Srpska ima 347 zadruga, uz konstataciju da ih je 2/3 neaktivno, a samo 1/3 aktivno.

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH postoji 7 zadruga kao i Zadružni savez Brčko Distrikta BiH.

U nemogućnosti da se oslone na zadruge, domaći prerađivači poljoprivrednih proizvoda kojima oni predstavljaju sirovinu za daljnju preradu (mljekare, klaonice, prerađivači industrijskog bilja, voća, povrća i dr.) bili su prinuđeni da sami organiziraju njihov otkup izravno ili angažiranjem posrednika.

Nepovoljan aspekt tržišta inputa za poljoprivrednu proizvodnju je da u BiH gotovo da i ne postoje njihovi proizvođači nego se oni u značajnim količinama uvoze. Vrlo slaba je domaća proizvodnja sjemena, a proizvodnja sadnog materijala nedovoljna. Iako je tržište inputa u zemlji liberalno, proizvođači ne osjećaju koristi od njihovog uvoza po nižim cijenama. Najveću korist izvlače trgovci, što se odražava na nižu konkurentnost domaće poljoprivredne proizvodnje. Svjetska banka je u svom izvješću o stanju u BiH poljoprivredi iz 2010. godine konstatala da gospodarstvenici u BiH plaćaju skuplje svoje inpute i istodobno dobijaju nižu cijenu za svoje outpute, što ih čini manje konkurentnim u odnosu na njihove konkurente iz susjednih zemalja (Svjetska banka, 2010.).

2.12. Poljoprivredni proizvođači

Prema metodologiji BHAS i zavodima za statistiku, nositelji poljoprivredne proizvodnje, odnosno poduzetnici u sektoru poljoprivrede u BiH, dijele se na one koji imaju zvanično registriranu poljoprivrednu djelatnost, koji se u domaćoj terminologiji najšire nazivaju pravne osobe, i na one koji nemaju registriranu poljoprivrednu djelatnost, ali se bave poljoprivrednom proizvodnjom, koji se nazivaju fizičke osobe. U kategoriju pravnih osoba spadaju gospodarska društva koja se, ovisno od njihovog organizacijskog oblika, dijele na akcionarska/dionička društva, društva s ograničenom odgovornošću i zemljoradničke zadruge, a u kategoriju fizičkih osoba poljoprivredna gospodarstva (farme).

Federacija Bosne i Hercegovine: Prema podacima Financijsko-informatičke agencije (FIA), 2015. godine u području poljoprivrede, šumarstva i ribolova (područje A) u Federaciji BiH bilo je registrirano 577 gospodarskih subjekata, što je za 14 poduzeća više u odnosu na 2014. godinu. Od 2011. godine prisutan je stalni trend porasta broja poduzeća.

Pored pravnih osoba, ostatak poljoprivredne proizvodnje odnosi se na poljoprivredna gospodarstva. Prema rezultatima Popisa stanovništva u BiH, iz 2013. godine (FZS, 2016.), u FBiH je bilo 217.061 seoskih kućanstava koja obavljaju poljoprivrednu aktivnost (30,32% ukupnog broja kućanstava), od čega ih je samo 30.089, odnosno 13,86% izjasnilo da ujedno i prodaju svoje proizvode na tržištu. Prema podacima iz ožujka 2017. godine (FMPVŠ, 2017.) u RPG je bilo registrirano ukupno 69.542 poljoprivrednih gospodarstava s područja Federacije BiH, od čega 2.986 pravnih subjekata, dok ostatak od 66.556 čine porodična gospodarstva.

Republika Srpska: Jedan od izvora putem kojega se može ustvrditi broj pravnih osoba registriranih za poljoprivrednu djelatnost u Republici Srpskoj je registar finansijskih izvješća koje sve pravne osobe po završetku godine predaju APIF-u. Ta izvješća je za 2015. godinu u Republici Srpskoj predalo 330 privrednih društava (najviše doo, zatim zadruga, a najmanje AD). Ista izvješća je 2011. godine predalo 338 gospodarskih društava, tako da se može konstatirati da njihov broj stagnira.

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2013. godine u Republici Srpskoj je bilo 140.960 seoskih kućanstava koja su obavljala poljoprivrednu aktivnost (34,48% ukupnog broja kućanstava), od čega ih se samo 18% (25.335) izjasnilo da prodaju svoje proizvode na tržištu (RZS Republike Srpske, 2016.). Krajem 2016. godine u RPG bilo registrirano 35.093 poljoprivrednih gospodarstava s područja Republike Srpske, od čega ih je 603 bilo u statusu pravnih osoba, a preostalih 34.490 kao porodična gospodarstva (MPŠV Republike Srpske, 2017.).

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Zaključno sa 2015. godinom na području Brčko Distrikta BiH u Registar poljoprivrednih gospodarstava bilo je upisano 3.215 poljoprivrednih gospodarstava (MVTEO, 2015.).

Sve u svemu, poljoprivrednom proizvodnjom u BiH bavi se oko 1.000 pravnih osoba i oko 360 tisuća seoskih kućanstava, od kojih se trećina registrirala kao poljoprivredna gospodarstva u RPG u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH. U nedostatku detaljnije analize podataka o poljoprivrednim gospodarstvima koja obavljaju poljoprivrednu aktivnost u kontekstu strukture prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta, odnosno prema broju pojedinih vrsta stoke, za potrebe ove analize daju se ograničeni podaci o poljoprivrednim gospodarstvima i njihovoj strukturi nastalim u okviru Pilot popisa poljoprivrede iz 2010. godine (BHAS, FZS i RZS Republike Srpske, 2010.). Prema tim podacima prosječna površina korištenog zemljišta je bila 1,97 ha po gospodarstvu s prosječno četiri parcele, što je znatno

ispod prosjeka u EU 27, koji iznosi 14,3 ha (EUROSTAT). Ovi podaci kao i zvanični podaci iz popisa stanovništva iz 2013. godine o broju poljoprivrednih gospodarstava, ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg imaju Federacija BiH, Republika Srpska, i Brčko Distrikt BiH, a to je veliki broj poljoprivrednih gospodarstava i kao posljedica toga njihova mala veličina i ekonomsko-proizvodna snaga. Ako se ovome dodaju od ranije poznate činjenice o maloju prosječnoj veličini zemljišnog posjeda, njegovoj izraženoj rascjepkanosti i dualnom karakteru proizvodnje, jasno je da pred BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture poljoprivrednih gospodarstava, koji se nameće kao važan problem i strateški prioritet koji se mora rješavati u budućnosti.

2.13. Politički, pravni i institucionalni okvir

2.13.1. Pravni okvir

Sukladno Ustavu Bosne i Hercegovine kreiranje poljoprivredne politike je na razini entiteta a u Federaciji BiH i kantona. Na razini entiteta, za kreiranje i implementaciju agrarne politike zaduženi su Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, a u Brčko Distriktu BiH Odjel za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu. U Federaciji BiH, osim razina entiteta, postoji i struktura na kantonalnoj razini (10 kantona), za poljoprivrednu politiku i upravu. U oba entiteta, određeni oblici potpore se pružaju i na općinskoj razini.

Na razini Bosne i Hercegovine, MVTEO ima nadležnost u svezi s vanjskotrgovinskom i carinskom politikom kao i za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, osnovnih principa, koordiniranje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u području poljoprivrede.

Sukladno Ustavu i nadležnostima, zakoni i podzakonska akti donose se na razini BiH, entiteta, Brčko Distrikta BiH i kantona (u Federaciji BiH). Ovakav pravni sustav gdje se različiti propisi primjenjuju na različitim administrativnim razinama u BiH, zahtijeva njihovu harmonizaciju, posebice u kontekstu šireg procesa europskih integracija.

U zadnjih dvadeset godina na entitetskoj razini doneseno je na desetine zakona i njihovih izmjena i dopuna. Pored zakona doneseno je stotine podzakonskih akata, pravilnika, naputaka, odluka, naredbi i programa. Jedan broj tih akata, posebice zakona, usklađen je sa pravnom stečevinom EU (*tzv. acquis Unije*), o čemu se posebice vodi računa u nakon što je 15.02.2016. godine BiH predala aplikaciju za članstvo u EU.

Okvirni ciljevi poljoprivredno-prehrambenog sektora i ruralnog razvitka na razini BiH definirani su Zakonom o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvitku BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 50/08).

Federacija Bosne i Hercegovine: Poljoprivredna politika Federacija BiH okvirno je definirana Zakonom o poljoprivredi Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 88/07, 04/10, 27/12 i 07/13), kojim su utvrđeni ciljevi i mjere poljoprivredne politike ovog entiteta. Ovim su Zakonom otvoreni procesi za jačanje konkurentnosti i podizanje kvalitete poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, te primjenu standarda neophodnih za ostvarivanje dinamičnijeg razvitka u sektoru poljoprivrede, prerade i ruralnog razvitka. Zakonom je jasno naznačen put evropskih integracija, na način da će se mjere potpore za poljoprivredu i ruralni razvitak postepeno prilagođavati na svim razinama vlasti, u cilju usklađivanja s vrstama mjera u EU.

Vrlo važan zakon u oblasti poljoprivredne potpore na razini Federacija BiH svakako je Zakon o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvitaku („Službene novine Federacije BiH“, broj 42/10). Ovim Zakonom se (i) propisuju mjere novčanih podrški u poljoprivredi i ruralnom razvitku i daju modeli potpore i načini njihove realizacije, (ii) ističe važnost provedbe sukladno obvezama i potpisanim sporazumima BiH poput Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju EU i (iii) usklađuju entitetska i kantonalna razina potpore na način da se ne podudaraju po istoj osnovi i istim kriterijima. Poljoprivredna politika u Federaciji BiH provodi se prema Srednjoročnoj strategiji razvitka poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH za razdoblje 2015.-2019. godina koja predstavlja skup osnovnih principa kojom se utvrđuju ciljevi, mjere i mehanizmi svih poljoprivrednih politika ovog BiH entiteta. Za kreiranje i implementaciju ranije poljoprivredne politike u Federaciji BiH važan dokument bila je Srednjoročna strategija razvitka poljoprivrednog sektora u Federaciji BiH za razdoblje 2006.-2010. koja se, u nedostatku novog dokumenta ovakve vrste, uz suglasnost Vlade Federacije BiH o produženju njezinog važenja za još dvije godine, implementirala zaključno sa 2012. godinom, prilikom čega su ažurirani akcioni planovi Strategije (za Poljoprivredu, Upravljanje zemljištem, Ruralni razvitak i Prehrambenu industriju).

Novi strateški dokument za razdoblje 2015.-2019. (usvojen na Parlamentu Federacije BiH sredinom 2015. godine), dao je naglasak na potrebu podizanja tehničko-tehnološke razine sektora, efikasnijeg iskorištavanja raspoloživih resursa, kao i unaprjeđenje ukupnog standarda i kvalitete življenja u ruralnim sredinama. Sadašnjom strategijom je planirana implementacija 37 mjera, raspoređenih unutar tri stuba poljoprivredne politike – 10 mjera se odnosi na I stub i izravnu potporu proizvođačima, 17 mjera se odnosi na II stub, odnosno na prestrukturiranje sektora i politiku ruralnog razvitka (preuzete iz prijedolga Programa ruralnog razvitka FBiH za razdoblje 2018.-2021.), dok se preostalih 10 mjera, odnosi na III stub entitetske poljoprivredne politike i mjere iz domena općih usluga u poljoprivredi.

Republika Srpska: Pravni okvir za provođenje poljoprivredne politike u Republici Srpskoj su zakonski i podzakonski akti, te strateški dokumenti vezani za razvitak cijelog sektora ili ruralnih područja ovog entiteta u BiH. Zakonom o republičkoj upravi („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 118/08, 11/09, 74/10, 86/10, 24/12, 121/12, 15/16 i 57/16), definirana je uloga MPŠV Republike Srpske kao institucije zadužene za obavljanje upravnih i stručnih poslova u domenu kreiranja i implementacije poljoprivredne politike. Zakonom o poljoprivredi Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 70/06), utvrđeni su ciljevi i mjere poljoprivredne politike, te načini njezine implementacije i monitoringa. Zakonom o poljoprivredi Republike Srpske predviđeno je da se poljoprivredna politika provodi na temelju Strategije razvitka poljoprivrede Republike Srpske, kao skupom osnovnih principa kojima se utvrđuju ciljevi, mjere i instrumenti agrarne politike. Republika Srpska je prvo imala dva odvojena strateška dokumenta koja su pokrivala dvije komplementarne oblasti, poljoprivredu i ruralni razvitak - Strategiju razvitka poljoprivrede Republike Srpske do 2015. godine i Strateški plan ruralnog razvitka Republike Srpske za razdoblje 2010.-2015. Za drugi strateški dokument se može reći da je bio inovativan i u velikoj mjeri kompatibilan s tada važećom politikom ruralnog razvitka u EU, ali se nakon završetka razdoblja njegova važenja može konstatirati da njegovi strateški i specifični ciljevi i mjere u većoj mjeri nisu realizirani u planiranom opsegu i na planirani način. Novi Strateški plan razvitka poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2016-2020, usvojen je blagovremeno, prije isteka dva prethodno pomenuta strateška dokumenta, čime je osiguran kontinuitet u strateškom planiranju agrarne i ruralne politike. Za razliku od prethodnog razdoblja, novi strateški dokument istodobno pokriva oba područja – poljoprivredu i ruralni razvitak. Aktuelni Strateški plan razvitka poljoprivrede i ruralnih područja sadrži šest strateških ciljeva, 16 specifičnih ciljeva i 52 mjere za njihovu realizaciju. Implementacijom ovog strateškog dokumenta očekuje se: povećanje opsega i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranja stabilnosti dohotka

poljoprivrednih proizvođača, jačanje konkurentnosti sektora poljoprivrede kroz povećanje razine investicija, povećanje stupnja tržišnosti i finalizacije poljoprivredne proizvodnje, održivo upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje posljedica klimatskih promjena, uravnotežen integralni ruralni razvitak i sistematska potpora razvitku sektora poljoprivrede i ruralnih područja. Ovim Planom je predviđena djelimična reforma dosadašnje politike poticaja, koja je na liniji približavanja politici novčanih poticaja koji su na snazi u EU, posebice za zemlje koje su nedavno pristupile EU (prelazak na izravna plaćanja po jedinici površine i po grlu stoke). Osnova za kontinuirano osiguranje sredstava je Zakon o osiguranju i usmjeravanju sredstava za podsticanje razvitka poljoprivrede i sela ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 43/02 i 106/09). Ovim Zakonom prvotno je bilo predviđeno da se osigurana sredstva primarno koriste za intervencije u poljoprivredi putem isplate premija, regresa i sufinansiranja različitih programa i projekata, kao i investicije u poljoprivredi putem regresiranja kamata na kredite odobrene poljoprivrednim gospodarstvima od strane banaka. U kasnijim izmjenama Zakon definira da se poticajna sredstva raspoređuju sukladno poljoprivrednoj politici utvrđenoj u Strategiji razvitka poljoprivrede Republike Srpske.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: Politika prihoda poljoprivrednih gospodarstava, politika proizvodnje, strukturna politika i politika ruralnog razvitka u Brčko Distriktu BiH se može posmatrat u kontekstu Zakona o poticaju u poljoprivrednoj proizvodnji. Cilj donošenja ovoga Zakona je bio osiguranje dugoročnih poticaja koji će omogućiti stvaranje i unaprjeđivanje komercijalne poljoprivredne proizvodnje, zadržavanje stanovništva na selu i ukupni ruralni razvitak u Brčko Distriktu BiH. Visina poticaja određuje se pojedinačno za svaku proračunsku godinu i ne može biti manja od 4.000.000,00 KM, od godišnjeg proračuna Brčko Distrikta BiH. Pravilnik o načinu i uvjetima za poticaj u poljoprivrednoj proizvodnji donosi se za svaku fiskalnu godinu i njime se reguliraju svi potrebni uvjeti za ostvarivanje poticaja.

2.13.2. Proračunski transferi poljoprivredne politike

Europski integracijski procesi traže prilagođavanje i redefiniranje poljoprivredne politike. Zbog različitosti njenog koncepta i mjera, pristup Europskoj uniji je ekonomski i politički izazov za svaku zemlju koja ima aspiracije ulaska u ovu zajednicu. Budući da je BiH zemlja koja je podnijela zahtjev za kandidatski status, veoma je važno poznavati dostignutu razinu potpore poljoprivredi i ruralnim sredinama u poređenju s harmoniziranim EU standardima. Za analizu i usporedbu poljoprivredne politike BiH, koja se priprema za ulazak u EU, sa ZPP korišten je metodološki alat, tzv. APM (Agri-Policy Measures tool – Alat za mjere poljoprivredne politike), koji je razvijen od strane Rednak i Volk. Poljoprivrednu politiku BiH, odnosno politike njezinih entiteta Federacije BiH i Republike Srpske, kao i Brčko Distrikta BiH čine tri stuba, tj. skupine mjera i to: (I) Tržišne mjere i mjere izravne potpore proizvođačima; (II) Strukturne mjere i mjere ruralnog razvitka i (III) Opće mjere koje se odnose na poljoprivredu.

Tabela 5: Pregled proračunskih izdvajanja za sektor poljoprivrede i ruralna područja, Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Brčko Distrikta BiH i Bosne i Hercegovine (razdoblje 2006.-2015.), u milijunima KM

Administrativna jedinica/ Skupina mjera	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Federacija BiH										
I Tržišne mjere i mjere izravne potpore	27,6	33,2	49,3	44,4	56,2	63,3	48,9	69,5	60,7	65,9
II Strukturne mjere i mjere ruralnog razvitka	5,5	22,2	28,1	23,6	19,2	7,8	35,3	1,7	11,2	2,3
III Opće mjere u poljoprivredi	2,0	4,4	5,5	2,1	1,8	0,8	1,0	2,5	0,5	0,4
Ukupna proračunska potpora	35,2	59,8	82,8	70,0	77,2	71,9	85,2	73,7	72,4	68,6
Republika Srpska										
I Tržišne mjere i mjere izravne potpore	29,4	48,4	51,0	59,1	39,8	51,5	48,7	45,7	46,7	48,2
II Strukturne mjere i mjere ruralnog razvitka	13,3	15,2	17,2	13,1	23,2	26,1	21,8	10,8	6,5	7,8
III Opće mjere u poljoprivredi	5,1	7,5	11,6	8,5	1,7	2,8	2,8	3,5	6,9	4,0
Ukupna proračunska potpora	47,8	71,1	79,7	80,6	64,8	80,5	73,3	60,0	60,0	60,0
Brčko Distrikt BiH										
I Tržišne mjere i mjere izravne potpore	5,1	4,4	4,3	5,4	4,5	4,0	5,8	5,9	3,4	5,2
II Strukturne mjere i mjere ruralnog razvitka	0,3	0,4	0,2	0,7	0,5	0,6	0,7	0,7	0,2	0,4
III Opće mjere u poljoprivredi	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ukupna proračunska potpora	5,4	4,9	4,6	6,1	5,1	4,6	6,5	6,7	3,6	5,5
BiH										
I Tržišne mjere i mjere izravne potpore	62,2	86,0	104,6	108,8	100,5	118,8	103,4	121,1	110,8	119,3
II Strukturne mjere i mjere ruralnog razvitka	19,1	37,7	45,5	37,3	42,9	34,5	57,8	13,2	17,9	10,5
III Opće mjere u poljoprivredi	7,1	12,1	17,1	10,5	3,5	3,6	3,8	6,0	7,4	4,4
Ukupna proračunska potpora	88,4	135,8	167,1	156,7	146,9	156,9	165,0	140,3	136,1	134,2

Izvor: APM baza podataka FAO/JRC/SWG projekta na temelju obrađenih podataka dobivenih od FMPVŠ, MPVŠ Republike Srpske i OPŠV Brčko Distrikta BiH

Mjere izravne potpore predstavljale su najvažniji oblik dosadašnje proračunske potpore poljoprivrednim proizvođačima u BiH. Njih čine izravna plaćanja utemeljena na količini prodanog proizvoda i plaćanja po površini ili grlu stoke, te plaćanja za varijabilne poljoprivredne inpute. Izravna plaćanja, kao najvažniji oblik izravne potpore proizvođačima u BiH, značajno se razlikuju među njezinim administrativnim jedinicama, kako po pristupu, tako i po iznosima. Zajednički imenitelj je variranje potpore, nekonzistentnost politike kao rezultat ekonomske krize, i posljedično smanjenje financiranja sektora poljoprivrede.

Federacija Bosne i Hercegovine: Uz izraženo variranje, iz godine u godinu, u ovom BiH entitetu, može se reći, da postoji blagi rast, ukupne izravne potpore proizvođačima, koja se sa 27,1 milijuna KM (2006) povećala na razinu od 65,4 milijuna KM (2015.). Izravna plaćanja proizvođačima su, zapravo, jedini oblik ove vrste potpore, a skromna potpora varijabilnim inputima dolazi isključivo s kantonalne razine vlasti. Za ovaj entitet je važno istaći da je od

2011. godine, izmijenjen sustav implementacije izravne potpore, tako da je gotovo sva biljna proizvodnja, umjesto plaćanja po kg, prešla na plaćanje po jedinici površine. Ipak, ni ova promjena nije puno utjecala na strukturu izravnih plaćanja. Što više, primjetno je da u 2014. i 2015. godini preovladavaju plaćanja na bazi outputa. Očito da visoka plaćanja proizvođačima mlijeka (na bazi prodatih količina), određuju strukturu ove vrste potpore u FBiH.

Republika Srpska: U Republici Srpskoj primjetan je negativan trend proračunskih izdvajanja za mjere izravne potpore proizvođačima koji počinje od 2009. godine i traje do 2015. godine. Izdvajanja za izravnu potporu proizvođačima, manja su svake godine u odnosu na prethodnu tako, da se ova proračunska potpora sa 58,1 milijun KM u 2009. godini, smanjila na svega 47,0 milijuna KM u 2015. godini. U strukturi mjera, za razliku od Federacije BiH, značajno mjesto pored izravnih plaćanja ima i potpora varijabilnim inputima. U pojedinim godinama (2011.), subvencioniranje varijabilnih inputa iznosilo je gotovo polovicu ukupne izravne potpore, ali posljednjih godina, učešće ove potpore je niže i kreće se na razini 12-20%. Od 2009. godine, dominiraju plaćanja na bazi outputa i u prosjeku čine 85% ukupnih izravnih plaćanja, a njihovi apsolutni iznosi se kreću između 16,6 milijuna KM (2011.) i 37 milijuna KM (2014.).

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U ovoj BiH administrativnoj jedinici, od 2009. godine, prešlo se na jedinstvenu potporu izravnog plaćanja po jedinici površine/grla stoke. Visina ovih izdvajanja je dosta neujednačena i u analiziranom razdoblju, varirala je između 3,4 milijuna KM (2014) i 5,9 milijuna KM (2013).

Postojeća struktura glavnih proračunskih izdvajanja - izravnih plaćanja u okviru BiH, odnosno njezinim entitetima i Brčko Distriktu BiH, sa značajnim učešćem plaćanja na bazi prodanog proizvoda, u kontekstu europskih integracija i približavanja ZPP EU, pokazuje da je još uvijek prisutan raskorak i nedovoljna harmonizacija. Ovaj problem je prepoznat u novim strateškim dokumentima urađenim od oba BiH entiteta, kojima je predviđeno da gotova sva izravna plaćanja budu na bazi površine/grla stoke.

Treba istaći da su u svim administrativnim jedinicama u BiH, izravna plaćanja veoma osjetljivo pitanje i ponekad razlog nezadovoljstva i socijalnog bunta poljoprivrednih proizvođača (kašnjenje isplata, kreiranje proračuna). Pored toga, jedan od većih problema koji se može reći za mjere izravnog plaćanja u entitetima i Brčko Distriktu BiH je njihovo administriranje i sama kontrola, što su svakako jedan od ključnih uvjeta koje BiH mora riješiti prije pristupanja EU. U entitetima i Brčko Distriktu BiH postoje registri poljoprivrednih gospodarstava koji su alfanumerički i potrebna je minimalna intervencija kako bi se uskladili sa EU (definicija gospodarstava i sustava registracije posjeda), kao i definiranje sustava za razmjenu podataka. Trenutačni najveći problem za implementaciju mjera izravnih plaćanja je nepostojanje adekvatnog nadzora u identifikaciji poljoprivrednog zemljišta (LPIS sustav), kao i neažuriran registar domaćih životinja, što daje mogućnost zlouporabe i neefikasnih rješenja.

Kao i politika izravne potpore poljoprivrednim proizvođačima, tako je i politika ruralnog razvitka različita po entitetima i Brčko Distriktu BiH. Ta različitost se ogleda u samoj visini izdvajanja proračunskih sredstava za tu namjenu, strukturi potpore i odnosu prema tri ose ruralne politike.

Federacija Bosne i Hercegovine: Potpora ruralnom razvitku u Federaciji BiH značajno je rasla od 2007. godine (22,2 milijuna KM), do 2012. godine (35,3 milijuna KM), a onda dolazi do naglog pada potpore i u 2015. godini iznosi svega 2,3 milijuna KM. Ovo prije svega zato što se u političkim strukturama još ne prepoznaje važnost razviktne komponente, a s druge strane, ruralno stanovništvo i potencijalni korisnici ove potpore, još uvijek ne vide mjere ruralnog razvitka kao priliku da postanu moderniji gospodarstvenici i budu konkurentni na

tržištu. U Federaciji BiH gotovo sva izdvajanja za ruralni razvitak usmjerena su na mjere *Ose 1* - unaprjeđenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora i to prvenstveno za investicije u poljoprivredna gospodarstva.

Republika Srpska: I u politici ruralnog razvitka u Republici Srpskoj, primjetna su značajna variranja u izdvajanjima iz godine u godinu (2010. godina 23,2 milijuna KM, 2015. godina 7,8 milijuna KM), a potpora se svodi na *Osu 1* – unaprjeđenje konkurentnosti i *Osu 3* – potpora razvitku sela, dok u potpunosti izostaje potpora pitanjima zaštite okoliša, u analiziranom razdoblju. Najveći broj korisnika podržan je kroz mjeru unaprjeđenja konkurentnosti (kroz nabavu mehanizacije, stoke, izgradnju objekata, podizanje zasada, plastenika, staklenika i sl.), dok su se izdvajanja za *Osu 3*, uglavnom odnosila na izgradnju potrebite seoske infrastrukture. Opći utisak u nastanku i razvitku politike ruralnog razvitka u Republici Srpskoj je da je napravljen pozitivan pomak u strateškom usmjeravanju sredstava, u sistematičnijoj i brojnijoj vrsti mjera potpore, kao i značajnom povećanju opsega izdvojenih sredstava.

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine: U Brčko Distriktu BiH izdvajaju se skromna sredstva za mjere ruralnog razvitka i isključivo se odnose na unaprjeđenje konkurentnosti, odnosno nabavu stalnih sredstva za proizvodnju.

Ovakav pristup koji je uočen kod oba BiH entiteta i Brčko Distrikta BiH ne iznenađuje, obzirom na činjenicu da se mjere *Ose 2* i *Ose 3* razvijaju tek kada se zaokruži sustav "*proizvodne potpore*". Aktuelna struktura potpore ruralnom razvitku nije neuobičajena za zemlje u tranziciji kao što je BiH. Treba naglasiti da je i većina novih članice EU većinu sredstva potpore ruralnom razvitku koristila upravo kroz *Osu 1*, odnosno na povećanje konkurentnosti sektora poljoprivrede.

Skupina mjera iz *III stuba* poljoprivredne politike - mjere općih usluga u poljoprivredi nisu namijenjeni izravno poljoprivrednim proizvođačima kao krajnjim korisnicima, nego je usmjerena na uspostavu boljih uvjeta poslovanja u poljoprivredi i uključuje različite oblike inspekcija/nadzora, istraživanja i razvitka, marketinga i promocija i sl.

U 2014. godini, ukupna proračunska izdvajanja po ha korištene poljoprivredne površine (UAA) u Federaciji BiH (77 KM) i Republici Srpskoj (79 KM), bila su značajno manja od izdvajanja postignutih u Makedoniji (366 KM), Srbiji (180 KM) i Crnoj Gori (155 KM). Samo je Albanija manje podržavala sektor poljoprivrede (45 KM/ha UAA). Ako se ovome doda da je u zemljama EU 27 ukupna proračunska potpora po ha UAA iznosila 939 KM, očito je da je u okviru BiH proračunska potpora sektoru još uvijek veoma niska. Podjednaka izdavanja za izravnu potporu proizvođačima u 2014. godini u Federaciji BiH i Republici Srpskoj (60 KM/ha UAA), bila su veća u odnosu na Albaniju (6 KM/ha UAA), i Crnu Goru (49 KM/ha UAA), a znatno su manja u odnosu na Makedoniju (284 KM/ha UAA) i Srbiju (156 KM/ha UAA).

Opće je pravilo, koje važi za sve zemlje regiona, da poljoprivredni proračun nije razvojno orijentiran. Ovakav stav je utemeljen na činjenici veoma niskih izdvajanja za strukturalne mjere i mjere ruralnog razvitka. Osim što su iznosi dosta niski, kako ukupni, tako i po ha UAA, u svim zemljama Zapadnog Balkana (sa iznimkom Crne Gore), primjetni su negativni trendovi kod ove vrste proračunske potpore. Izdvajanja za ruralni razvitak u 2014. godini, u Federaciji BiH (12 KM/ha UAA), i Republici Srpskoj (9 KM/ha UAA), bila su veći samo u odnosu na Srbiju (8 KM/ha UAA), ali znatno niža u odnosu na Albaniju (22 KM/ha), Makedoniju (45 KM/ha) i Crnu Goru.

Zemlje koje imaju jasne aspiracije ka integraciji u EU, moraju već na samom početku integracijskog procesa početi preuzimati koncepte, mehanizme i sustave implementacije ZPP. Prethodna analiza proračunskih transfera, kao bitnog dijela poljoprivredne politike u okviru BiH i njezinim entitetima u razdoblju 2006.-2015., jasno ukazuje da je formalno i suštinsko

provođenje pristupnog procesa i prilagođavanje u svezi poljoprivredne politike sa ZPP još uvijek na niskoj i nezadovoljavajućoj razini. Poljoprivredna politika u oba BiH entiteta se značajno razlikuju i po opsegu i po strukturi mjera, pa je i provođenje politike daleko od modela EU. U cilju približavanja ZPP-u i preuzimanju njegova koncepta neophodno je uspostaviti sustav koordinacije politika između Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH.

2.13.3. Institucionalni okvir

Ministarsvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine u poljoprivrednom sektoru obavlja poslove i zadatke iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, osnovnih principa, koordiniranje djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u području poljoprivrede. Te aktivnosti provode se u okviru Sektora poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvitka. Upravne organizacije u sastavu MVTEO su: Ured za veterinarstvo BiH, Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sustava plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvitku BiH. Pored toga, na razini BiH egzistira i Agencija za sigurnost hrane BiH, kao samostalna upravna organizacija, koja je u administrativnom pogledu podređena izravno Vijeću ministara BiH.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske je samostalno tijelo uprave koje obavlja upravne i druge poslove u više upravnih područja i neposredno je potčinjeno Vladi Republike Srpske. Osnovne organizacijske jedinice u Ministarstvu su resori: Resor za poljoprivredu, prehrambenu industriju i ruralni razvitak, Resor za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi, Resor za veterinarstvo, Resor za šumarstvo i lovstvo i Resor za vodnogospodarstvo. Unutarnje organizacijske jedinice su odjeli, kojih ima 9. Republičke upravne organizacije u sastavu Ministarstva su: Agencija za agrarna plaćanja, Republički hidrometeorološki zavod Republike Srpske i Jedinica za koordinaciju poljoprivrednih projekata. Javna poduzeća pod nadzorom Ministarstva su JPŠ "Šume Republike Srpske" i JP "Protivgradna preventiva Republike Srpske", a javne ustanove pod nadzorom Ministarstva su: JU Veterinarski institut "Dr Vaso Butozan" Banja Luka, JU "Vode Srpske" Bijeljina i JU "Ergela Vučijak" Prnjavor.

U Federaciji BiH nadležne institucije za sektor poljoprivrede su **Federalno ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva**, odnosno kantonalna resorna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (u 7 kantona) ili odjeli za poljoprivredu pri ministarstvima privrede (u 3 kantona). Osnovne organizacijske jedinice u Ministarstvu su resori: Ured ministra, Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju, Sektor za ruralni razvitak i poljoprivredne savjetodavne službe, Sektor za poljoprivredna plaćanja, Sektor za veterinarstvo, Sektor za vode, Sektor za šumarstvo i lovstvo, Sektor za upravljanje projektima, Sektor za financije i računovodstvo, Sektor za pravne, kadrovske i opće poslove, Sektor za informatičke sustave i Jedinica za internu reviziju. U sastavu Ministarstva je Federalna uprava za šumarstvo. Unutarnje organizacijske jedinice su odjeli, kojih ima 22. Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju čine četiri odjela. Sektor za ruralni razvitak i poljoprivredne savjetodavne službe je podijeljen na dva odjela, dok sektor za poljoprivredna plaćanja čine tri odjela. U Federaciji BiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne znanstveno-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo i Federalni agromediterranski zavod Mostar) i jedna ustanova specijalizirana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju).

U Brčko Distriktu BiH je uspostavljen **Odjel za poljoprivredu, šumarstvo i vodnogospodarstvo Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine**. Odjel je nadležan za

poljoprivredu i ruralni razvitak. U okviru Odjela uspostavljeni su pododjeli, i to: Pododjel za poljoprivredu (uključujući savjetodavnu službu), Pododjel za šumarstvo i vodnogospodarstvo, Pododjel za veterinarstvo i Pododjel za analizu, administrativnu potporu i ruralni razvitak. Inspekcijsku funkciju u BD BiH obavlja Inspektorat BD BiH koji djeluje unutar Ureda gradonačelnika, a uključuje, između ostalog i poljoprivrednu, veterinarsku i fitosanitarnu inspekciju.

2.13.4. BiH u međunarodnim i regionalnim trgovinskim i ekonomskim integracijama

BiH pregovara 18 godina o pristupanju **Svjetskoj trgovinskoj organizaciji**, koje se godinama prolongira. BiH i njene niže administrativne razine će morati poštivati prava i obveze koje BiH ispregovara sa VTO i pridržavati se odredbi posebnih sporazuma VTO - Sporazuma o poljoprivredi, Sporazuma o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama i Sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualnog vlasništva (bitan zbog zaštite zemljopisnog podrijetla poljoprivrednih proizvoda). To će neminovno zahtijevati i prilagođavanje politike poticanja poljoprivrede.

BiH, u odnosu na **Europsku uniju** ima status potencijalnog kandidata, obzirom da je 15. veljače, 2016. godine, podnesen zahtjev za članstvo u EU i potom 9. prosinca 2016., dobila detaljan Upitnik Europske komisije. Trenutačno je u tijeku priprema i davanje odgovora na Upitnik EK. Nakon prijema odgovora iz BiH, Europska komisija će pristupiti njihovoj daljnjoj procjeni, od čega će ovisiti mogućna preporuka Europske komisije Vijeću Europske unije o tome da li status zemlje kandidata za članstvo u EU može biti dodijeljen Bosni i Hercegovini.

BiH je članica CEFTA-e od 2007. godine. Pored nje, trenutačno članice CEFTA-e, su: Srbija, Crna Gora, Makedonija, Albanija i Moldavija. Oko 15% i uvoza i izvoza BiH u 2016. godini bilo je između BiH i članica CEFTA-e. Oko koristi BiH od članstva u CEFTA-i ima dosta kontraverznih stavova. BiH ima veći uvoz od izvoza iz zemalja CEFTA-e. U 2016. godini, pokrivenost BiH uvoza izvozom je bila 67,7%. Međutim, situacija nije povoljnija ni s drugim ekonomskim grupacijama, pa se može reći da vanjskotrgovinska razmjena BiH i CEFTA-e prati trendove ukupne vanjskotrgovinske razmjene BiH. Ako se fokus suzi samo na poljoprivredno-prehrambene proizvode, BiH tu bilježi deficit koji se vremenom smanjuje. U 2007. godini taj deficit je bio 907 milijuna KM, a 2015. godine 582 milijuna KM.

BiH je 2013. godine, potpisala sporazum o slobodnoj trgovini sa EFTA-om. Vanjskotrgovinska razmjena BiH s četiri članice EFTA-e je uravnotežena i s blagim suficitom u korist BiH, a učešće poljoprivrednih proizvoda u toj razmjeni je relativno malo.

2.13.5. Obrazovne i znanstveno-istraživačke institucije u sektoru poljoprivrede

Na temelju podataka o ostvarenim prosječnim prinosima, tehnološkim propustima tijekom proizvodnje, nedovoljno iskorištenim raspoloživim resursima i drugim problemima s kojima se susreću poljoprivredni proizvođači u BiH, očito je da im, pored drugih limitirajući faktora, nedostaje znanje. Znanje se može steći redovitim i naknadnim obrazovanjem i *ad hock* obukama. Kadrovi za potrebe sektora poljoprivrede u BiH se obrazuju u srednjim poljoprivrednim školama i na poljoprivrednim, poljoprivredno-prehrambenim ili veterinarskim fakultetima (3 u Republici Srpskoj, 6 u Federaciji BiH). Pored toga, dio kadrova se dodatno obrazuje u sklopu programa cjeloživotnog učenja.

2.13.6. Poljoprivredne savjetodavne službe

Trenutačna struktura poljoprivredne savjetodavne službe u okviru BiH, uspostavljena je kroz dva projekta koje je financirala EU (PFAP i ESP), krajem devedesetih godina prošlog vijeka. Po završetku tih projekata poljoprivredna savjetodavna služba je nastavila da funkcioniše kao javna savjetodavna služba, čije financiranje su preuzela entitetska ili kantonalna ministarstva poljoprivrede, između ostalog i zbog toga što nije bilo realno da ta služba preživi pružajući svoje usluge na komercijalnoj osnovi.

Republika Srpska: Poljoprivredna savjetodavna služba u Republici Srpskoj je desetak godina bila samostalna agencija, a nakon reorganizacije MPŠV Republike Srpske od 2013. godine, u njegovom je sastavu kao poseban Resor za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi. Ovaj resor ima 78 zaposlenih i pored centralnog ureda u Banjoj Luci, ima 7 područnih centara (Banja Luka, Prijedor, Gradiška, Doboj, Bijeljina, Sokolac i Trebinje).

Federacija Bosne i Hercegovine: Ako se uzme u obzir da je suvremeni transfer znanja u poljoprivredi niz sustavski uvezanih procesa naslonjenih na obrazovanje, poljoprivredna istraživanja, primjenu informacijskih tehnologija, stalno usavršavanje savjetodavaca, itd, onda se može reći da u Federaciji BiH postoje fragmenti ovog sustava. U Federaciji BiH još uvijek nema kapaciteta koji bi omogućili realiziranje čak i zastarjelog pristupa transferu znanja u poljoprivredi, koji se, gotovo u potpunosti, oslanja na djelovanje poljoprivredne stručno-savjetodavne službe prema modelu povremene obuke i obilaska poljoprivrednika.

I dalje se jedan dio savjetodavnih usluga za poljoprivredne proizvođače odvija na projektnoj osnovi, s ograničenim vremenskim trajanjem i zemljopisnim prisustvom, u okviru projekata koje financiraju međunarodne financijske i razvojne organizacije/institucije (USAID, SIDA, IFAD, Svjetska banka i dr.).

2.14. Financiranje poljoprivrede

Poljoprivredna gospodarstva i gospodarska društva svoje investicione i tekuće potrebe financiraju iz više izvora: sopstvena sredstva, krediti komercijalnih banaka i MKO/MKD, donacije, poticaji i drugi izvori (lizing, zajednička ulaganja i sl.). Sitna poljoprivredna proizvodnja, čiji nositelj su poljoprivredna gospodarstva, tradicionalno slabo koristi eksterne izvore financiranja, dok su gospodarska društva (akcionarska društva, društva s ograničenom odgovornošću, zadruge i dr.), uglavnom orijentirana prema kreditima. Korištenja nekih razvijenijih oblika financiranja, kao što su lizing, faktoring, forfeting, kreditiranje na bazi skladišnice i sl. gotovo da i nema u praksi.

Banke su uglavnom orijentirane prema gospodarskim društvima (one čak i ne klasificiraju posebno kredite odobrene fizičkim osobama za poljoprivrednu djelatnost), a MKO su pretežno orijentirane prema fizičkim osobama, među kojima je značajan broj poljoprivrednih gospodarstava. Prema podacima entitetskih agencija za bankarstvo, pravne osobe su komercijalnim bankama u BiH dugovale između 200 i 250 milijuna KM (oko 2% glavnice ukupno odobrenih kredita pravnim osobama). Broj i iznos mikrokredita odobrenih pravnim osobama od strane MKO/MKD je zanemariv, ali su one glavni kreditori poljoprivrednih gospodarstava čiji dug prema MKO je oko 200 milijuna KM, što čini 35-50% njihovog kreditnog portfolija. MKO odobravaju kredite poljoprivrednicima brzo i uz pojednostavljenu proceduru, ali je cijena toga visoka kamatna stopa. Iako efektivne kamatne stope mikrokredita imaju trend pada, njihova prosječna razina je na kraju 2015. godine bila 20% (za kratkoročne kredite), odnosno 22% (za dugoročne kredite).

Zdrava ekonomska logika nalaže da je opravdano zaduživati se samo ukoliko je profitna stopa veća od kamatne stope, što mali broj investitora iz sektora poljoprivrede može da zadovolji, a na čemu banke rigoroznije inzistiraju prilikom ocjene kreditnih zahtjeva. Zbog toga poljoprivrednicima, kao izvor zaduživanja, preostaju jedino mikrokreditne organizacije. Apsurdna je situacija da se niskoprofitna poljoprivreda u BiH pretežno financira skupim mikrokreditima.

Ovaj problem djelimice je rješavan uspostavom namjenskih kreditnih linija za poljoprivredu posredstvom Investiciono razvojne banke Republike Srpske i Razvojne banke Federacije BiH, uz duže rokove otplate i niže (uglavnom limitirane), kamatne stope.

U Republici Srpskoj je u razdoblju 2008.-2016. godina iz izvora Investiciono razvojne banke Republike Srpske odobreno preko 2.000 kredita za poljoprivredu, čija glavnica je iznosila 119 milijuna KM. Ovi krediti plasirani se preko posrednika, komercijalnih banaka i MKO/MKD, uz limitiranu kamatnu maržu.

I u Federaciji BiH Razvojna banka Federacije BiH izravno ili posredno kreditira i poljoprivredu. Trenutačno su u ponudi krediti za financiranje poljoprivredne proizvodnje s rokom otplate od 18 mjeseci do 10 godina, s grejs razdobljem sukladno vrsti djelatnosti i efektivnoj kamatnoj stopi od 3,1% na godišnjoj razini.

Određene kreditne linije za poljoprivredu postoje i u okviru određenih projekata, prije svega projekata financiranih od strane IFAD u okviru kojih se također nastoje osigurati povoljna kreditna sredstva za specifične ciljne skupine i slabije razvijena područja.

U nemogućnosti da osigura (povoljan) kredit poljoprivrednici se okreću poticajima i donacijama kao alternativnim izvorima ili odustaju od investiranja.

Poljoprivredno osiguranje u okviru BiH je također nerazvijeno. Polise osiguranja usjeva, plodova i životinja zaključuje mali broj poljoprivrednih gospodarstava i pored činjenice da oba ministarstva poljoprivrede subvencioniraju dio troškova poljoprivrednog osiguranja.

2.15. Društveno-ekonomska ocjena stanja u ruralnim područjima

Za ruralni razvitak je značajno od čega i kako živi stanovništvo u ruralnim područjima u okviru BiH. Za potrebe izrade ovog strateškog dokumenta nisu vršena dodatna istraživanja o stanju u ruralnim područjima, tako da se iznesene konstatacije oslanjaju na druge dostupne izvore. Neki od tih izvora su povremene ankete kućanstava, kao i rezultati anketiranja 724 poljoprivredna kućanstva na području Republike Srpske, početkom 2014. godine.

2.15.1. Izvori prihoda

Kada su seoska kućanstva anketirana u BiH 2012. godine (UNDP, 2012.), razvrstana u šest tipičnih skupina, došlo se do neočekivanog podatka, da samo 6% ruralnih kućanstava u BiH ostvaruje svoj prihod uglavnom od poljoprivrede, a čak 52,1% od neke druge zaposlenosti i 35,9% od raznih vidova potpore (preostalih 2,5% od povremenih usluga; 1,3% od imovinskih prihoda; 1,3% od iz mješovitih izvora i 1% od samozapošljavanja). 35% anketiranih ruralnih kućanstava nije se bavilo uopće poljoprivredom, 16% ih je imalo samo okućnicu (<0,1 ha ili UGS), 37% mali posjed (0,1-3 ha ili UGS), a samo 13% bi se moglo smatrati komercijalnim poljoprivrednim gospodarstvima (>3 ha ili 3 UGS). Iako prethodno predstavljena situacija ne mora biti potpuno točan odraz stvarnog stanja (jer se bazira na anketnom istraživanju), ona ukazuje na složenosti situacije u ruralnim područjima u okviru BiH u kojima za značajan dio stanovništva poljoprivreda nije osnovna djelatnosti i primaran izvor prihoda. Dobrovoljno ili

prinudno "bježanje" ruralnog stanovništva ka drugim izvorima prihoda, posljedica je deagrarizacije ruralnih područja koja se ogleda u smanjenju obrađenih površina i grla stoke, čiji glavni uzroci su nemogućnost prodaje proizvedenih proizvoda i nezadovoljstvo (niskim) otkupnim cijenama.

2.15.2. Ruralna infrastruktura

Drugi aspekt života u ruralnim područjima je dostupnost infrastrukture. U nedostatku drugih izvora, u nastavku su predstavljeni podaci iz Ankete kućanstava iz 2012. godine (UNDP, 2012.): Tekuću vodu u kući je imalo 83% ruralnih kućanstava, 32% ih je imalo kanalizaciju (a 62% septičku jamu), a 99% ih se grijalo individualno na drva ili ugalj, 63% ih je imalo mobilni telefon, 50% personalni računar, a 44% internet vezu. Ruralnim kućanstvima su u BiH najbliži prodavnica, osnovna škola i ambulanta, a najudaljeniji pošta, banka i bolnica. Ruralno stanovništvo se najčešće sastaje u kavani ili vjerskom objektu, a slobodno vrijeme najčešće provode gledajući TV.

2.15.3. Demografska situacija

Republiku Srpsku karakteriziraju negativna demografska kretanja tijekom zadnjih deset godina, a Federaciju BiH od 2013. godine. Raspoloživi podaci (broj rođenih, umrlih, prirodni priraštaj, migracijski saldo i dr.), ne obrađuju se posebice za urbana i ruralna područja, za koje ni na razini BiH, ni entiteta još uvijek nema usvojene metodologije klasifikacije.

Prema rezultatima anketiranja kućanstava (samo) na području Republike Srpske, prosječan broj članova poljoprivrednih kućanstava je 4,21 članova, od kojih je 2,21 muških i 2,00 ženskih članova, s prosjekom starosti od 41,75 godina. Nositelji poljoprivrednih gospodarstava u 90,47% slučajeva su muški članovi kućanstva, dok je samo 9,53% žena nositelja poljoprivrednog gospodarstva i to pretežito u staračkim samačkim gospodarstvima. Obrazovna struktura na poljoprivrednim gospodarstvima na prvi pogled ne izgleda nepovoljno jer 36,64% članova ima srednju stručnu spremu, dok je 31,79% članova završilo osnovnu školu, a visoku stručnu spremu ima 3,83% članova poljoprivrednih gospodarstava. Formalno obrazovanje iz poljoprivredne proizvodnje ima njih samo 2,49% (završenu poljoprivrednu srednju školu 1,80%, a poljoprivredni fakultet 0,69%), dok ih čak 92,82% posjeduje samo iskustvo stečeno praksom (Vaško i sar., 2015).

2.16. Agroekološki uvjeti

Generalno se može reći da su u BiH prisutni brojni agro-okolišni problemi. S jedne strane oni se odnose na narušavanje zdravlja ruralne populacije i ekosustava uopće, a s druge strane, vezani su za uništavanje prirodnih resursa i za slabiju kvalitetu poljoprivrednih biljnih i stočnih proizvoda. Problemi se odnose uglavnom na neadekvatno i nekontrolirano korištenje pesticida, neodgovarajuće upravljanje plodnosti zemljišta i korištenje gnojiva. Nadalje, u stočarskoj proizvodnji neodgovarajuće je upravljanje okolišom kada se govori o srednjim i velikim stočnim gospodarstvima, te konačno još uvijek je prisutan niska razina svijesti o okolišu među poljoprivrednim proizvođačima.

2.16.1. Degradacija zemljišta i upravljanje vodama

Glavni problemi u svezi s degradacijom i narušavanjem zemljišta i gubitkom produktivnog poljoprivrednog zemljišta, prepoznati u Prvom nacionalnom izvješću o implementaciji Konvencije Ujedinjenih naroda o borbi protiv dezertifikacije i degradacije zemljišta u BiH, su sljedeći: narušavanje zemljišta eksploatacijom sirovina; deponije; izgradnja stambenih, industrijskih i drugih objekata; povećanje kiselosti zemljišta; erozija, klizišta i ogoljavanje; degradacija zemljišta uzrokovana ratnim djelovanjima i kontaminacija minama. Dodatni problemi su i niska razina svijesti o značaju zemljišta i tla za održivi razvitak i preživljavanje ljudske vrste, niska razina planskog korištenja zemljišta, itd. Neusvajanje, nepoznavanje i nepoštovanje Direktive Vijeća 91/676/EEZ od 12. prosinca 1991 o zaštiti voda od onečišćenja uzrokovanog nitritima iz poljoprivrednih izvora, kojom je točno propisana količina nitrata po m² poljoprivrednog zemljišta na godišnjoj razini, samo su jedan od problema s kojim se BiH poljoprivreda svakodnevno susreće u ovom dijelu.

Prema legislativi u BiH i Federacije BiH pitanje zaštite zemljišta od različitih vidova degradacije se ne uređuje jedinstvenim propisom, već se prepliće kroz više sektorskih propisa kojima se uređuje prostorno planiranje, zaštita okoliša i voda, poljoprivredno zemljište, šume i šumsko zemljište i dr.

U Republici Srpskoj, pitanje zaštite zemljišta od degradacije je regulirano: Zakonom o poljoprivrednom zemljištu („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 93/06, 86/07, 14/10 i 05/12), Zakonom o rudarstvu („Službeni glasnik Republike Srpske, broj 59/12) i Zakonom o šumama („Službeni glasnik Republike Srpske, broj 75/08) kao i nizom drugih propisa.

2.16.2. Upravljanje otpadom

Posebna problematika zagađenja i borbe protiv zagađenja okoliša je upravljanje raznim vrstama otpada, među koje spada i otpad iz poljoprivrede. Animalni otpad nastao kao nus produkt prehrambene industrije, prije svega otpad nastao iz klaoničkih postrojenja, kao i otpad nastao kao produkt proizvodnje poljoprivrednih proizvoda još uvijek nije na adekvatan način riješen u BiH.

U Republici Srpskoj na snazi je Zakon o nusproizvodima životinjskog podrijetla („Službeni glasnik Republike Srpske“ broj 60/13), kojim je predmetna materija detaljno regulirana na prostoru Republike Srpske.

2.16.3. Agro-ekološka politika

U BiH ne postoje agro-ekološke mjere. Analiza zakonodavstva iz oblasti okoliša ukazuje na nedostatak brojnih akata, a u okviru donesenih akata javlja se problem njihove nepotpune usuglašenosti sa standardima i propisima EU kao i neusuglašenosti između zakona koji su doneseni na različitim razinama vlasti. Osim zakonodavnih, prisutni su i institucionalni problemi u oblasti okoliša.

Federacija Bosne i Hercegovine: Zakon o zaštiti okoliša Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 33/03), osnovni je zakonski akt koji određuju i utvrđuje ciljeve, načela, mjere, odgovornosti, dokumente, financiranje i nadzor zaštite okoliša na prostoru Federacije BiH. Administracija za ekološka pitanja u Federaciji BiH ima fragmentiranu institucionalnu infrastrukturu (tri razine: Federacija, kantoni, općine). U takvoj situaciji nepostojanja snažne horizontalne i vertikalne koordinacije dovelo je do toga da je upravljanje okolišem u Federaciji BiH u značajnoj mjeri neefikasno, neracionalno i neekonomično. Pored resornih ministarstava

koja se bave segmentima okoliša, na razini Federacije BiH postoje i javne stručne institucije koje se bave problematikom okoliša.

Republika Srpska: Slična institucionalna struktura koja prati, nadzire i provodi politike i mjere iz domena agro-ekološke politike je i u ovom entitetu. Ključna dva ministarstva su Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske i Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske i Fond za zaštitu životne sredine i energetske efikasnosti Republike Srpske. Ključni zakon je Zakon o zaštiti životne sredine Republike Srpske ("Službeni glasnik Republike Srpske", br. 53/02, 109/05, 71/12 i 79/15), s većim brojem podzakonskih akata kojima se razrađuje njegova primjena u pojedinim oblastima.

2.16.4. Biodiverzitet i animalni i biljni genetski resursi

U BiH je bilo oko 25.000 ha zaštićenih područja (stanje 2010.), što je oko 0,5% njezinog teritorija i oko 1% šumskih površina po čemu je BiH među zadnjim zemljama u Europi.

Federacija Bosne i Hercegovine: Ekološka heterogenost prostora Federacije BiH uvjetovala je visok stupanj endemičnosti živog svijeta na ovom području. Nju čini preko 450 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, nekoliko stotina beskralježnjaka, 12 vrsta riba, dvije vrste vodozemaca, četiri vrste gmazova, te nekoliko vrsta ptica i sisavaca. Florističko, faunističko i bogatstvo gljiva FBiH ne ogleda se samo u visokom broju zastupljenih oblika, nego i u visokom stupnju diferenciranosti od srodnika, što svjedoči o vrlo specifičnim procesima geneze života na ovom prostoru. Analiza prostornog ekosustavskog biodiverziteta u razdoblju 2000.-2006. prema CLC klasama u BiH (šumska vegetacija i ostale prirodne površine; vlažna područja – močvare; vodene površine) pokazuje da nema većih promjena površina (a time i značajnih funkcionalnih promjena) unutar prirodnih ekosustava Federacije BiH za analizirano razdoblje.

Republika Srpska: U strategiji zaštite prirode Republike Srpske iz 2011. godine konstatira se da je stupanj istraženosti biodiverziteta u Republici Srpskoj oskudan, uz konstataciju da je stanje najbolje u oblastima ihtiologije i ornitologije. Na temelju djelimičnih i sporadičnih podataka konstatirano je da je flora, mikro flora i fauna u Republici Srpskoj još uvijek izvanredno bogata, posebice u poređenju s drugim europskim zemljama. U Republici Srpskoj je 2009. godine osnovan Institut za genetičke resurse Republike Srpske, koji je koordinatorska institucija za provođenje Programa za očuvanje biljnih genetičkih resursa Republike Srpske, koji je Republika Srpska usvojila 2008. godine i time uspostavila pravni okvir za očuvanje biodiverziteta. Pored tog programa, Republika Srpska je 2013. godine usvojila i Program očuvanja šumskih genetičkih resursa. Do sada, Institut je izvršio evaluaciju i genetičku karakterizaciju brojnih tipova i sorti voćaka, vinove loze, ratarskih i povrtarskih biljaka. Do sada je najmanje urađeno na zaštiti životinjskih genetičkih resursa.

Nameće se potreba da se pitanja agro-okoliša integriraju u proces planiranja ruralnog razvitka. Njima bi se trebalo spriječiti uništavanje pejzaža i biodiverziteta, nestanak animalnih i biljnih genetskih resursa (autohtonih sorti i pasmina), gubitak poljoprivrednih površina, te degradacija okoliša izazvana korištenjem neodgovarajućih i tradicionalnih poljoprivrednih praksi uključujući pri tome neadekvatno odlaganje stajnjaka i osoke, te visoku potrošnju pesticida i mineralnih gnojiva, posebice kod intenzivnih kultura i uzgoja na oraničnim površinama. Buduće mjere koje će se odnositi na rješavanje agro-ekoloških problema u Federaciji BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BiH trebale bi biti u usklađene s onim koje se primjenjuju u okviru EU ZPP, odnosno uvažavajući brojne standarde i propise EU koji reguliraju ovu problematiku, a sve na razini potrebitih/mogućih proračunskih i institucionalnih kapaciteta.

2.16.5. Proizvodi sa zaštićenim zemljopisnim podrijetlom, izvorni i tradicionalni proizvodi

Danas su zahtjevi i očekivanja potrošača glede specifičnosti kvalitete proizvoda, njegovih osobina i karakteristika proizvoda koji nose oznaku određene kvalitete sve veći, a poseban značaj se pridaje brendiranju poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Promoviranje proizvoda koji imaju određene osobine moglo bi značajno doprinijeti ruralnoj ekonomiji, posebice u područjima s manjim mogućnostima ili u udaljenim područjima, poboljšanjem prihoda poljoprivrednika i zadržavanjem ruralnog stanovništva na tim područjima. Zaštićeni proizvodi su prepoznatljiviji na tržištu i postižu višu cijenu u odnosu na "obične" poljoprivredne i prehrambene proizvode. Izravna veza poljoprivrednog proizvoda s nekim područjem donosi dodatnu vrijednost tom području jer ga čini prepoznatljivijim i poželjnijim za posjetu turista.

EU ima tri vrste zaštite poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda – zaštitu izvornosti PDO, zaštitu zemljopisnog podrijetla PGI i zaštitu tradicionalnog ugleda TSG.

U BiH, zbog posebnosti zemljopisnog položaja, prirodnih i klimatskih uvjeta kao i bogate kulture i tradicije, postoji određeni broj poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda s potencijalom za njihovu zaštitu, koje nisu dovoljno iskorišćene. Razlozi za to leže u procesu pokretanja postupka zaštite i u nedovoljnom poznavanju koristi od ovih oznaka. Postupak zaštite traži vrijeme, financijska sredstva i stručnu osobu koja će voditi cijeli postupak zaštite, te surađivati s nadležnim institucijama. Također, važno je da i proizvođači uvide korist koje mogu imati od zaštite.

Evidentna je i neusklađenost nadležnosti između Agencije za sigurnost hrane BiH i Instituta za intelektualno vlasništvo BiH. Jedan pravni okvir primjenjuje pomenuta Agencija (koja svoje nadležnosti crpi iz Zakona o hrani („Službeni glasnik BiH“, broj 50/04)), a drugi Institut (koji svoje nadležnosti crpi iz Zakona o industrijskom vlasništvu u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 03/02) i Zakona o zaštiti oznaka zemljopisnog podrijetla („Službeni glasnik BiH“, broj 53/10)). Radi se na izmjeni i dopuni trenutanih propisa kako bi se izbjeglo preklapanje nadležnosti.

2.17. Ravnopravnost (s)polova

BiH je potpisnica svih važnijih međunarodnih konvencija o ravnopravnosti spolova i ukidanju svih oblika diskriminacije nad ženama od kojih je svakako najvažnija UN Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena CEDAW. Poseban članak ove konvencije odnosi se na unaprjeđenje položaja žena na selu i on obvezuje BiH, kao potpisnicu ove konvencije, da radi na unaprjeđenju socio-ekonomske situacije žena na selu, njihovog pristupa resursima, tržištu i informacijama, te pristupa osnovnoj infrastrukturi i javnim uslugama. Najvažniji domaći pravni akt koji regulira oblast ravnopravnosti spolova kao posebno ljudsko pravo je Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10) koji promovira ravnopravnost spolova i zabranjuje diskriminaciju po osnovu spola i spolne orijentacije, te obvezuje sve institucije vlasti, na svim razinama da izrade, usvoje i provedu programe mjera za implementaciju zakona u svim oblastima. Pitanja ravnopravnosti spolova se prepliću s pitanjima iz domena agrarne i ruralne politike. Žene na selu su u većoj mjeri uključene u obavljanje poljoprivrednih poslova koji su slabo ili nikako plaćeni, dok muška radna snaga radi izvan gospodarstva i ostvaruje redovito novčanu naknadu i druge beneficije (zdravstveno i penziono osiguranje). Također, žene tradicionalno obavljaju kućanske poslove za što utroše značajan dio vremena tijekom dana.

Republika Srpska: Operacionalizirajući jednu od mjera predviđenu Strateškim planom ruralnog razvitka Republike Srpske za razdoblje 2009.-2015. Gender centar Republike Srpske je, u suradnji sa MPŠV Republike Srpske, pripremio Akcioni plan za unaprjeđenje položaja žena na selu koji je usvojila Narodna skupština Republike Srpske 2010. godine, a koji je i ažuriran, tako da su donesene nove Smjernice za novi srednjoročni ciklus 2017.-2022. U slučaju Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske sugerira se nastavak primjene i financiranja mjere potpore poslovnim aktivnostima žena na selu i unaprjeđenje rodne ravnopravnosti prilikom pružanja savjetodavnih usluga i programa obuka na selu.

Federacija Bosne i Hercegovine: Federacija BiH nema poseban gender akcioni plan nego svoje aktivnosti usmjerava sukladno Gender akcionim planom BiH za razdoblje 2013.-2017.

2.18. Donatorska potpora

Zbog ratnih dešavanja u BiH u razdoblju 1992.-1995. i značajnih materijalnih razaranja, u poslijeratnom razdoblju je bilo intenzivno prisustvo različitih donatora. Oni su imali brojne intervencije od kojih se značajan dio dešavao u ruralnim područjima (deminiranje, obnova ruralne infrastrukture i stambenog fonda), a donacije su se dijelom odnosile i na obnovu poljoprivrede u BiH (dodjela stoke, poljoprivredne mehanizacije, plastenika, sadnica, sjemena, stočne hrane itd).

MVTEO provodi određene aktivnosti da uspostavi bazu podataka tekuće donatorske pomoći, a aktivnosti se provode na razini radne skupine u kojoj su zastupljeni predstavnici relevantnih institucija na BiH i entitetskoj razini. U proteklih godinama napravljen je pomak u poboljšanju koordinacije između donatorskih projekata u smislu da MVTEO sada priprema i objavljuje godišnja izvješća o međunarodnoj (donatorskoj i kreditnoj) pomoći sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka koji sadrže osnovne podatke o pojedinim donatorima/kreditorima i listu projekata koja uključuje njihov opseg/vrijednost. Ipak, i dalje jedan dio donatorske pomoći ostaje neevidentiran u dijelu gdje je pomoć više međusektorska, kao što je potpora za lokalni ekonomski razvitak (što je često aktivno u ruralnim područjima).

EU je povijesno najveći donator poslijeratne obnove i razvitka brojnih sektora u BiH, među kojima je i sektor poljoprivrede i ruralnog razvitka, kao i sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarnog sektora. Također, značajne donacije EU su bile usmjerene na poboljšanje životnih uvjeta u ruralnim područjima, kao i za zaštitu prirode. Donacije EU realizirane su u okviru različitih programa (CARDS, PHARE, OBNOVA i dr), a od 2007. godine, se odvijaju putem IPA i EIDHR. U okviru IPA I programa (2007. – 2013.), EU-a je investirala cca 26 milijuna EUR u sektor poljoprivrede i ruralnog razvitka, sigurnosti hrane, veterinarstva i fitosanitarni sektor. Također, EU osigurava tehničku potporu BiH fokusiranu na specifična pitanja kroz TAIEEX, Twinning i BTSF programe. Uprkos provedenju velikog broja projekata i angažiranju brojnih tehničkih stručnjaka, kako bi se pomoglo rješavanju pitanja u specifičnim sektorskim oblastima, ukupni učinak u BiH je djelomičan. Nedostak političkog dogovora da se podrže reforme u sektoru, doveo je do toga da 2013. godine, EU privremeno obustavi potporu sektoru. Kao preduvjet za ponovno angažiranje EU u potpori poljoprivrednom sektoru, BiH i entitetske institucije trebaju da pripreme, usuglase i usvoje Strateški plan ruralnog razvitka BiH, koji će sadržati višegodišnji Akcioni plan i Okvirni proračun. Nacrt ovog dokumenta predstavlja zvanični odgovor institucija na ovaj zahtjev.

U posljednjem desetljeću ili dulje, USAID i Švedska su također vrlo aktivno pružale potporu sektoru poljoprivrede u BiH, uz značajne resurse i tehničku pomoć koja je pružana privatnom sektoru za poboljšanje konkurentnosti, unaprjeđenje produktivnosti, povećanje standarda

kvalitete i izgradnji jačih veza s ciljanim lancima vrijednosti. U tekućem razdoblje, putem treće generacije pomoći ovom sektoru, USAID i Švedska vlada trenutačno financiraju najveći projekt potpore poljoprivrednom sektoru, „Projekt razvitka tržišne poljoprivrede II (FARMA II)“.

Određenu pomoć, uglavnom tehničke prirode ili na ekspertskoj razini, pružaju UNDP, FAO, GIZ, SWG RD i još neke međunarodne i regionalne organizacije, prvenstveno financirane sredstvima EU. Uz to, različiti bilateralni donatori također osiguravaju ciljane sredstva i tehničku pomoć, uključujući vlade i državne agencije iz Japana, Španjolske, Italije, Njemačke, Švicarske, Češke Republike, Kine, Kuvajta, Saudijske Arabije, Turske i Slovenije. Bilo je programa i projekata obnove ruralnih područja i poljoprivrede na kreditnoj osnovi, po osnovu korištenja pozajmica od međunarodnih financijskih institucija (Svjetska banka, IFAD, OFID, i dr.).

Uopće, potpora donatora za ruralni i sektor poljoprivrede u BiH obično je pomalo fragmentirana i loše usklađena tijekom posljednjeg dekade ili dulje. Stoga postoji namjera da zvanično usvajanje Strateškog plana ruralnog razvitka Bosne i Hercegovine (2018.-2021.) osigura snažniji politički okvir koji će usmjeravati buduće planiranje i koordinaciju donatorske pomoći u narednom provedbenom razdoblju.

3. Sažetak SWOT analize

Rezime prethodno konstatiranih poticajnih i ograničavajućih uvjeta i faktora za razvitak poljoprivrede i ruralnih područja u BiH rezimiraju sljedeće tabele, urađene na temelju metodologije SWOT analize.

Tabela 6: SWOT analiza

Prirodni resursi	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povoljan geostrateški položaj BiH; ▪ Različite agro-klimatske zone koje omogućavaju raznovrsnu poljoprivrednu proizvodnju; ▪ Raspoloživi vodeni resursi za navodnjavanje; ▪ Prisustvo šumskih i neobrađenih poljoprivrednih površina bogatih šumskim, samoniklim, ljekovitom i aromatičnim biljem (mogućnost stjecanja dodatnih prihoda); ▪ Relativno dobro očuvana priroda i nezagađen okoliš; ▪ Povoljni ambijentalni uvjeti za razvitak ruralnog turizma. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljna iskorištenost prirodnih resursa (aspekt poljoprivrede, turizam, poduzetništvo); ▪ Neefikasnost sustava upravljanja zemljišnim, šumskim i vodnim resursima; ▪ Česte štete na usjevima i zasadima nastale kao posljedica prirodnih nepogoda (suša, poplava, grad, mraz); ▪ Nesređeno zemljišno-knjižno i katastarsko stanje; ▪ Nedovoljna razvijenost svijesti o potrebi zaštite okoliša i očuvanja biodiverziteta; ▪ Izraženi problemi odlaganja otpada; ▪ Minska polja; ▪ Ne postoji demarkacija manje povoljnih područja za poljoprivrednu proizvodnju (ANC); ▪ Odsustvo LPIS-a.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Opređeljenja FMPVŠ i MPVŠ Republike Srpske o važnosti investiranja u sustave za navodnjavanja; (korištenje kreditnih sredstava WB i drugih međunarodnih organizacija); ▪ Investiranje u obnovljive izvore energije i čistije tehnologije; ▪ Postojanje većeg broja vladinih i nevladinih organizacija koja se bave problematikom prirodnih resursa; ▪ Klimatske promjene uočene kao važan izazov za definiranje strateških opredjeljenja, mehanizama djelovanja i konkretnih mjera. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Globalne klimatske promjene; ▪ Neodgovarajuća i nedovoljna regulativa koja se bavi problematikom okoliša i prirodnih resursa; ▪ Ugrožavanje biodiverziteta zbog nedovoljne i neadekvatne zaštite.
Poljoprivredna proizvodnja	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Značajne površine neobrađenog zemljišta; ▪ Značajne travnate površine pogodne za ekspanziju stočarske proizvodnje; ▪ Postojanje tradicije bavljenja gospodarstvom; ▪ Solidno poznavanje tehnologije poljoprivredne proizvodnje; ▪ Unaprijeđen sortiment u biljnoj i pasminski sastav u animalnoj poljoprivrednoj proizvodnji; ▪ Povećanje broja i tržišnog učešća velikih komercijalnih proizvođača; ▪ Izražen trend povećanja registriranih poljoprivrednih gospodarstava; ▪ Povećanje konkurentnosti u nekim poljoprivrednim proizvodnjama (vino, jagodasto voće, ribe, povrće); ▪ Rastuća svijest o postojanju standarda u proizvodnji i potrebi njihova uvođenja u praksu; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ▪ Nizak udio navodnjavanih u ukupnim obradivim površinama; ▪ Niska razina specijalizacije i tržišnosti proizvodnje; ▪ Niski prinosi koji zaostaju za zemljama okruženja i EU prosjecima; ▪ Mala dodana vrijednost kod većine poljoprivrednih proizvoda; ▪ Loša tehničko-tehnološka opremljenost velikog broja gospodarstava; ▪ Nestabilnost prinosa i visoke fluktuacije cijena; ▪ Niska produktivnost u svim granama poljoprivredne proizvodnje; ▪ Nedovoljna proizvodnja domaćeg sjemenskog i sadnog materijala;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sačuvane autohtone pasmine domaćih životinja i sorte voća i grožđa. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sadni materijal neujednačene kvalitete (izražena prisutnost necertificiranog materijala); ▪ Neadekvatan sortiment/nisko učešće suvremenih sorti; ▪ Niska razina organizacije i potrebite infrastrukture nakon žetve/berbe poljoprivrednih proizvoda; ▪ Neadekvatno skladištenje na gospodarstvima; ▪ Visoki sezonski viškovi; ▪ Niska tehnološka, marketinška i menadžerska znanja poljoprivrednih proizvođača; ▪ Slaba i neadekvatna organiziranost poljoprivrednih proizvođača (nefunkcionalnost i neefikasnost zadruga i udruge poljoprivrednih proizvođača); ▪ Loš imidž poljoprivrede kao djelatnosti.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Razvitak i promoviranje više tržišnih niša, visokovrijednih poljoprivrednih proizvoda; ▪ Transfer znanja i tehnologija u poljoprivrednoj proizvodnji; ▪ Tehničko-tehnološka modernizacija poljoprivredne proizvodnje; ▪ Intenziviranje poljoprivredne proizvodnje; ▪ Diverzifikacija djelatnosti poljoprivrednih gospodarstava; ▪ Potražnja tržišta za organskim proizvodima; ▪ Mogućnosti za brendiranje i zaštitu autohtonih, tipičnih i regionalnih proizvoda. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Visoka zavisnost poljoprivrednih proizvođača od izravne proračunske potpore; ▪ Nerazvijeno tržište zemljištem; ▪ Neriješeno pitanje restitucije zemljišta; ▪ Regionalno prisustvo zaraznih bolesti i štetnika; ▪ Negativni trendovi u veličini stočnog fonda i zasijanosti oraničnih površina; ▪ Dalja fragmentacija posjeda; ▪ Elementarne nepogode; ▪ Biljne bolesti i štetnici.
Prehrambena industrija	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Postojanje kapaciteta za prihvati i preradu sirovina poljoprivrednog podrijetla; ▪ Postojanje uspješnih, izvezno orijentiranih poduzeća; ▪ Povećana svijest o važnosti uvođenja standarda u proizvodnji. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Određeni segmenti prehrambene industrije tehnološki zastarjeli, neefikasni i nekonkurentni; ▪ Nizak stupanj iskorištenja kapaciteta u prehrambenoj industriji; ▪ Visoka ovisnost od uvoza sirovina (posebice mesna i mlinsko-pekarska industrija); ▪ Slaba vertikalna i horizontalna povezanost; ▪ Tradicionalan asortiman proizvoda i nedovoljno istraživanje potreba kupaca.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jačanje potpore prehrambenoj industriji u pribavljanju inputa od domaćih proizvođača; ▪ Unaprjeđenje kvalitete proizvodnje, standarda i pouzdanosti nabave u prehrambenoj industriji; ▪ Jačanje integracije i veza lanca vrijednosti. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak povjerenja potrošača u poljoprivredno-prehrambene proizvode proizvedene u BiH; ▪ Kontinuirano oslanjanje na uvozne poljoprivredne proizvode, radi nižih cijena i pouzdanosti; ▪ Nedostatak stranih izravnih investicija i nemogućnost osiguranja izvora financiranja novih investicija; ▪ Neispunjavanje tržišnih standarda i nemogućnost izvoza.
Socio-demografski faktori	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Cjenovno konkurentna radna snaga; ▪ Raznolikost i atraktivnost ruralnog ambijenta; ▪ Rastuća motivacija za suradnju i koordinaciju; ▪ Prilike za samozapošljavanje u poljoprivredi; ▪ Relativno visok procent ruralnog stanovništva; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedostatak radne snage (za berbu i druge sezonske poslove) u pojedinim regionima; ▪ Nepovoljna starosna, obrazovna i socijalna struktura ruralne populacije; ▪ Migracije radno sposobnog i obrazovanog stanovništva iz seoskih sredina;

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Postojanje demokratskog procesa odlučivanja na lokalnoj razini; ▪ Postojanje određenog broja partnerstava javne uprave, poslovnog i civilnog sektora na lokalnoj razini; ▪ Bogatstvo ruralnog naslijeđa. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Niska razina kvalitete života (fizička i javna infrastruktura) u pojedinim ruralnim područjima; ▪ Slab kapacitet organizacija civilnog društva i niska razina učešća lokalnog stanovništva u javnom odlučivanju; ▪ Slabo razvijena fizička, društvena i uslužna infrastruktura u ruralnim područjima.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Značajna zainteresiranost za seoski turizam i druge oblike ruralnog turizma; ▪ Mogućnost raznolike turističke ponude ruralnih područja tijekom cijele godine; ▪ Osnivanje Lokalnih akcionih skupina i korištenje sredstava LEADER fondova; ▪ Stvaranje novih radnih mjesta kroz izgradnju poduzetničkih kapaciteta (ljudskih i materijalnih) u ruralnom području; ▪ Izrada lokalnih strategija i projekata ruralnog razvitka; ▪ Umrežavanje lokalnih zajednica/regija i razmjena dobrih praksi sa EU regijama/lokalnim zajednicama. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Porast migracije na relaciji selo-grad, starenje ruralnih kućanstava, odlazak mlade i obrazovane populacije; ▪ Neravnomjeran regionalni razvitak; ▪ Neprikladnost obrazovnih sustava u BiH potrebama moderne ekonomije (ruralni razvitak); ▪ Loš imidž i nerazumijevanje pojma "ruralan"; ▪ Nepovoljan status poljoprivrednih proizvođača (bez formalnog zaposlenja, većinom bez zdravstvenog i penzionog osiguranja).
Tržište i konkurentnost	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poboļšana integracija lanca vrijednosti u određenim podsektorima; ▪ Razne ciljane niše poljoprivredno-prehrambenih proizvoda konkurentne kako na domaćem, tako i na međunarodnim tržištima; ▪ Određeni primjeri razvitka i trgovine visokotehnološkim, visokovrijednim proizvodima. ▪ Primjena mehanizama potpore i zaštite domaće proizvodnje; ▪ Očuvan značaj zelenih pijaca za opskrbu svježim voćem i povrćem; ▪ Dobro opskrbljeno tržište inputa; ▪ Dostupnost sirovina iz domaće proizvodnje; ▪ Razvijen sustav otkupa i kontrole kvalitete u sektoru mĳekarstva; ▪ Znanstvena istraivanja u interesu poljoprivrede i transfer njihovih rezultata u praktičnu primjenu. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nedovoljno razvijen poljoprivredno-prehrambeni lanac opskrbe; ▪ Nedovoljno informacija a tržišta/nerazvijen tržišno-informacijski sustav; ▪ Niska svijest o potrebi horizontalnog i vertikalnog povezivanja proizvođača; ▪ Velika ovisnost o uvozu i visoke cijene inputa i repromaterijala; ▪ Generalno niska razina cjenovne konkurentnosti domaće poljoprivredne proizvodnje; ▪ Nepovoljan vanjskotrgovinski bilans kod najvećeg broja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (deficit); ▪ Nezaovoljavajuća razina primjene higijenskih i okolišnih i standarda kvalitete i nedostatak resursa za potporu sustava kontrole; ▪ Nedostatak skladišnih kapaciteta; ▪ Neadekvatna granična kontrola prilikom uvoza hrane ▪ Niska razina prilagođenosti zahtjevima tržišta; ▪ Loša infrastruktura u većini ruralnih područja; ▪ Niska kupovna moć stanovništva; ▪ Slab marketing proizvoda.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Porast potražnje za hranom na globalnoj razini; ▪ Povećanje standarda kvalitete i prodaje hrane domaće proizvodnje (supstitucije uvoza); ▪ Veća tržišna orijentacija poljoprivrednih proizvođača; ▪ Uspostava efikasnog sustava otkupa i distribucije poljoprivrednih proizvoda, ▪ Razvitak aranžmana za ugovaranje proizvodnje; ▪ Pristup regionalnim tržištima kroz CEFTA i druge sporazume o slobodnoj i preferencijalnoj trgovini; ▪ Bolja opskrbljenost repromaterijalima; ▪ Trend rasta potražnje za tradicionalnim, autohtonim te proizvodima s oznakom zemljopisnog podrijetla; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Globalna ekonomska kriza; ▪ Ubrzani proces prihvatanja EU regulativa iz oblasti proizvodnje i prometa hrane; ▪ Orijentacija trgovine prema uvozu hrane; ▪ Niska lojalnost domaćih potrošača prema proizvodima domaćeg podrijetla; ▪ Nestabilnost cijena inputa i najskuplji repromaterijali u regionu; ▪ Niska razina zaštite domaće proizvodnje; ▪ Nedovoljna zaštita kulturnog, povijesnog i prirodnog naslijeđa; ▪ Prisutna siva ekonomija.

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jačanje komplementarnih gospodarskih grana (turizam i ugostiteljstvo); ▪ Kvalitetnije i dostupnije savjetodavne usluge ▪ Razvitak poduzetništva u ruralnim područjima. 	
Političko, pravno i institucionalno okruženje	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Postojanje strateških dokumenata za razvitak poljoprivrede i ruralnih područja u oba enteta (iako se uglavnom ne provode); ▪ Postojanje znanstvenih i obrazovnih institucija za transfer znanja; ▪ Postojanje međunarodno prepoznate certifikacijske kuće za certifikaciju organske proizvodnje ; ▪ Sve veći broj zakonske regulative u kontekstu približavanja pravnoj stečevini EU (ali je razina usklađenosti između razine upravljanja ograničena); 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sporo usklađivanje sektora sa EU i drugim međunarodnim okvirnim politikama; ▪ Nedostatak sustava za analizu/praćenje i/ili evaluaciju efikasnosti prethodnih, sadašnjih ili planiranih politika o sektorskom učinku; ▪ Neadekvatna poljoprivredna statistika (uključujući podatke popisa) i/ili pouzdane sektorske informacijske sustave za usmjeravanje efikasnog donošenja politika; ▪ U odnosu na potreba, nedovoljno razvijen sustav savjetodavne i stručne pomoći; ▪ Institucionalni, politički i zakonodavni okvir koji nije u potpunosti usklađen sa EU praksom i standardima.
O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Strateški dokumenti, detaljni akcioni planovi i namjenski proračuni za razvitak poljoprivrede i ruralnog razvitka u BiH entitetima i opredjeljenje za postepeno prilagođavanje sa EU, u potporu konkurentskim ciljevima; ▪ Restrukturiranje i izgradnja kapaciteta svih sektorskih upravljačkih struktura, usmjeravano najboljim EU i međunarodnim praksama; ▪ Uspostava efikasnih kapaciteta i sustava za kreiranje, programiranje, upravljanje, koordinaciju, analizu, praćenje i evaluaciju politika; ▪ Dodatni EU fondovi za pretpristupno prilagođavanje i jačanje struktura i sustava poljoprivrednog sektora; ▪ Jačanje aktera na lokalnoj razini u svim oblastima ekonomije i društva ▪ jačanje javno-privatnih partnerstava u realizaciji investicijskih programa i u procesu upravljanja 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Politička nestabilnost i loše poslovno okruženje; ▪ Nedostatak političke posvećenosti za potporu većim ulaganjima u ruralni razvitak; ▪ Zavisnost poljoprivredne politike od ukupnih društveno-političkih odnosa unutar i van BiH; ▪ Loš imidž BiH zbog proteklog rata, političke nestabilnosti i ekonomske nerazvijenosti; ▪ Nerazvijen i nepouzdan informacijski sustav u poljoprivredi i nedovoljana logistička potpora (prognozne službe, registri, katastar i dr.); ▪ Liberalan vanjskotrgovinski režim; ▪ Zastoj u EU integracijskim procesima; ▪ Nedostatak sredstava za provođenje političkih i ekonomskih reformi.
Finansiranje poljoprivrede	
S - Snage (Strengths)	W - Slabosti (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Određene ponude novčanih kredita u poljoprivredno-prehrambenom sektoru; ▪ Različite opcije mikrokreditnog financiranja dostupne za potporu malim poljoprivrednicima; ▪ Kontinuirano izdvajanje proračunskih sredstava za financiranje poljoprivredne proizvodnje; ▪ Zakonski postavljeno i uređeno financiranje u poljoprivredi; ▪ Značajni izvori financiranja iz međunarodnih kreditnih sredstava i međunarodnih projekata i donacija. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Niži poticaji za poljoprivredu u odnosu na EU i većinu zemalja regiona; ▪ Neadekvatna struktura distribucije podsticajnih sredstava s prevagom na potporu tekućoj proizvodnji na uštrb ruralnog razvitka i dugoročnih investicija; ▪ Nedostatak vlastitog kapitala poljoprivrednih proizvođača; ▪ Nepovoljni uvjeti eksternog financiranja; ▪ Kreditiranje i drugi izvori financiranja neprilagođeni specifičnostima poljoprivrede; ▪ Nedovoljna proračunska potpora za poljoprivredu; ▪ Teritorijalno/entiteski neujednačena proračunska potpora i nejednak položaj poljoprivrednih proizvođača ; ▪ Mjere potpore su nedovoljno transparentne, procedure za apliciranje komplicirane, a monitoring utroška sredstava nerazvijen (neefikasan);

O - Prilike (Opportunities)	T - Prijetnje (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Spremnost poljoprivrednih proizvođača za korištenje kreditnih sredstava ▪ Poljoprivreda i dalje među vodećim gospodarskim granama u BiH koja se podržava od strane međunarodnih organizacija ▪ Pristup pretprikladnim fondovima Evropske unije za ruralni razvitak; ▪ Pristup fondovima Europske unije za institucionalnu izgradnju i prekograničnu suradnju; ▪ Pristup fondovima Europske unije za razvitak civilnog društva, fondovima za znanstvena istraživanja (HORIZON 2020 i drugi) i nekim drugim strukturnim fondovima. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepostojanje zakonske regulative za formiranje štedno-kreditnih organizacija (FBiH). ▪ Slabo zastupljeno poljoprivredno osiguranje. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kontinuirani fokus na neefikasne, društveno orijentirane proizvodne poticaje (umjesto na promoviranje komercijalne poljoprivrede); ▪ Nekoizostnost i nestabilnost proračunskih transfera u implementaciji mjera poljoprivredne politike; ▪ Smanjen interes i prisustvo donatora i stranih investitora; ▪ Ograničenost domaćih izvora za razvitak ruralnih područja; ▪ Politička nestabilnost i nefunkcionalnost institucija vlasti; ▪ Pogoršanje sigurnosne situacije i rizika za investicije; ▪ Sporo prilagođavanje gospodarske strukture u uvjetima brzog tehnološkog napretka; ▪ Smanjenje kreditnog rejtinga i neizvršavanje obveza prema kreditorima; ▪ Neispunjavanje uvjeta za ostvarivanje prava na pristup EU fondovima; ▪ Elementarne nepogode i prirodne katastrofe.

4. Strateška vizija

Vizija sektora poljoprivrede i ruralnih područja za razdoblje 2018.-2021. godina upućuje na određene pomake koji će biti ostvareni u sektoru poljoprivrede i u ruralnim područjima u BiH:

Unaprijeđena konkurentnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda i kvalitete života u ruralnim područjima za sve društvene skupine, a posebice mlade, uz osiguranje odgovarajuće zaštite okoliša kroz efikasnije iskorištavanje raspoloživih resursa, unaprijeđen kvalitet proizvoda i povećana razina investicija u cilju poticanja restrukturiranja, modernizacije, primjene inovacija i promoviranje diverzifikacije ekonomije ruralnih područja.

Ova vizija je izrađena na temelju identificirane analize snaga, slabosti, prilika i prijetnji (SWOT) razvitka poljoprivrede i ruralnih područja i načina na koje se politika poljoprivrede i ruralnog razvitka u BiH može suočiti s ovim osnovnim izazovima, istodobno usklađujući svoje strukture, sustave, politike i programe sa ZPP EU.

5. Strateški ciljevi i mjere

Šest osnovnih strateških ciljeva razvitka poljoprivrede i ruralnih područja u BiH za razdoblje 2018.-2021. godina su:

- I Osiguranje stabilnosti dohotka i izjednačavanje uvjeta poslovanja s okruženjem;
- II Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i ruralnih područja kroz povećanje razina investicija i unaprjeđenje prijenosa znanja i promoviranje inovacija;
- III Unaprjeđenje tržišnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz povećanje dodane vrijednosti, poboljšanje standarda kvalitete i sigurnosti, i jačanje veza unutar lanaca vrijednosti;
- IV Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje klimatskim promjenama;
- V Poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga;
- VI Unaprjeđenje institucionalnih sustava i kapaciteta i harmonizacija pravnog okvira, iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvitka, na svim razinama vlasti sukladno ustavnim nadležnostima, u pravcu postepenog približavanja zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU.

Ovi ciljevi pružaju širi okvir za razvitak poljoprivrede i ruralnih područja (jačanje konkurentnosti, unaprjeđenje tržišnosti, održivo upravljanje prirodnim resursima, poboljšanje kvalitete života i unaprjeđenje institucionalnih i zakonodavnih kapaciteta), i istodobno, nastoje uvažiti aktualne strateške prioritete koje su odredili entiteti i Brčko Distrikt BiH.

I Osiguranje stabilnosti dohotka i izjednačavanje uslova poslovanja s okruženjem

Dohoci u različitim oblastima poljoprivredne proizvodnje su niski i nestabilni te će se sredstvima namijenjenim za financiranje navedenog strateškog cilja osigurati stabilnost i sigurnost prihoda na poljoprivrednim gospodarstvima te nastojati izjednačiti položaj domaćih proizvođača u odnosu na strane.

Učešće poljoprivrede u bruto domaćem proizvodu je dosta visoko, također je veliki i broj stanovnika koji se stalno ili povremeno bavi poljoprivrednom proizvodnjom, što ukazuje da su poljoprivreda i njezin razvitak vrlo bitni, kako s ekonomskog, tako i sa socijalnog stanovišta.

Unaprjeđenje poljoprivredne proizvodnje prvenstveno se postiže kroz povećanje opsega i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje i osiguranje stabilnosti dohotka poljoprivrednih proizvođača, a potom i kroz jačanje konkurentnosti kroz povećanje razine investicija, stupnja tržišnosti i finalizacije poljoprivredne proizvodnje.

Dodatni izazov unaprjeđenja poljoprivredne proizvodnje je usitnjenost posjeda, stoga u narednom razdoblju neophodno je iznaći optimalna rješenja za ukрупnjavanje posjeda i organizaciju proizvodnje na velikom broju proizvodnih jedinica i objedinjavanje njihove heterogene ponude proizvoda.

Tržišni sustav privređivanja karakterizira slobodna konkurencija i pravo poljoprivrednih proizvođača da sami odlučuju šta će proizvoditi, kada i kako će prodati robu. S jedne strane sloboda u pristupu tržištu donosi koristi nekim poljoprivrednim proizvođačima, s druge strane konkurencija je vrlo visoka, a zbog obveza koji proizilaze iz međunarodnih ugovora mali je broj mjera koje mogu poduzeti nadležne institucije da zaštite domaću proizvodnju.

Evidentan problem domaće poljoprivredne proizvodnje je niska produktivnost, što se može unaprijediti promjenom tehnologije proizvodnje, prilagođavanjem strukture proizvodnje prirodnim i drugim komparativnim prednostima, uporabom adekvatnog sortimenta i rasnog sastava, a sve to je moguće postići uz bolju suradnju znanstveno istraživačkih institucija i savjetodavaca s proizvođačima.

S druge strane poziciju domaćih proizvođača na otvorenom tržištu EU, kojem imaju pristup, ugrožava visoka razina financijske potpore koju dobijaju EU proizvođači, što ih uz faktor niske ekonomije opsega u odnosu na EU proizvođače čini manje konkurentnim, što je još jedan od razloga zadržavanja visoke razine izravne potpore.

U poljoprivrednoj proizvodnji dominiraju proizvodi koji imaju malu dodanu vrijednost, stoga treba favorizirati proizvodnju koja donose veću tržišnu vrijednost.

II Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i ruralnih područja kroz povećanje razine investicija i unaprjeđenje prijenosa znanja i inovacija:

Modernizacija gospodarstava i prerađivača dovešće do povećanja produktivnosti i efikasnosti poljoprivredne proizvodnje i prerade u svrhu stvaranja dodatne vrijednosti, a samim tim i povećanja konkurentnosti domaćih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i inozemnom tržištu.

Investicije u modernizaciju objekata, mehanizaciju i opremu, povećanje brojnosti i kvalitete stočnog fonda, povećanje površina pod trajnim zasadima (voćnjaci i vinogradi) i zaštićenim prostorima (plastenici i staklenici), razvitak akvakulture, povećanje intenziteta korištenja obradivih površina kroz provođenje irigacija i jačanje infrastrukture u doradi, preradi i distribuciji su neke od aktivnosti koje izravno utječu na dugoročno povećanje konkurentnosti

poljoprivrednih gospodarstava. Ova potpora bi trebala biti povezana s kontinuiranim izravnim plaćanjima/poticajima za proizvođače, koja će se postepeno usklađivati s mjerama izravne potpore koje su podržane kroz ZPP. Cilj je jačanje veza između takvih poticaja za proizvođače i unaprjeđenje dobrih poljoprivrednih i okolišnih praksi.

Za financiranje investicija, pored vlastitih sredstava poljoprivrednih proizvođača i poticaja, neophodno je osigurati povoljna kreditna sredstva komercijalnih banaka i drugih financijskih institucija koje će pratiti ta ulaganja s odgovarajućim kreditnim proizvodima. Krupnije investicije u navodnjavanje i odvodnjavanje, čiji nositelj nisu pojedinačna gospodarstva, treba realizirati putem javnih ulaganja ili kroz model privatno-javnog partnerstva.

Drugi aspekti povećanja konkurentnosti će također imati značajnu ulogu kroz postepeno povećanje znanja i vještina poljoprivrednih proizvođača i svih drugih učesnika u lancu vrijednosti kroz njihovo školovanje i naknadno stručno usavršavanje u čemu značajnu ulogu ima savjetodavna služba, javne ili privatne savjetodavne mreže.

Ovaj sustav nadopunjuju znanstvena i primijenjena istraživanja, koja mogu pružiti praktične i demonstrirane rezultate, a koja će se podržati, kako bi postala još značajnija u promoviranju i primjeni novih tehnologija i inovacija u sektoru.

Različiti sustavi certifikacije kvalitete i podrijetla poljoprivredno-prehrambenih proizvoda će također biti podržani i doprinijet će povećanju standarda i cjelokupne konkurentnosti, jer na taj način proizvodi dobivaju veću dodatnu vrijednost i otvaraju se mogućnosti za njihov izvoz, što će doprinijeti unaprjeđenju tržišnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

III Unaprjeđenje tržišnosti kroz povećanje stupnja finalizacije, poboljšanje kvalitete i sigurnosti, uvođenje standarda i povezivanje unutar lanaca vrijednosti:

Osposobljavanje poljoprivredno-prehrambenog sektora u BiH da ostvari profit u otvorenoj ekonomiji slobodnog tržišta, kakvo je tržište u BiH nakon njegove liberalizacije, konačni je barometar vrjednovanja proizvodnje kroz kreiranje jačih identiteta proizvoda uz primjenu međunarodno priznatih standarda kvalitete i zdravstvene ispravnosti hrane, efikasniju proizvodnju i uvezivanje u lance vrijednosti u kojim su proizvođači, prerađivači i trgovci, čime će biti omogućeno širenje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda iz BiH na domaća i međunarodna tržišta.

Potpora će biti pružena jačanju organiziranja i međusobnog povezivanja poljoprivrednih proizvođača, kupaca i prerađivača njihovih proizvoda, jačanje prepoznatljivosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na domaćem i međunarodnom tržištu, uvođenje certificiranih međunarodnih standarda kvalitete, jačanje kontrolno inspeksijske infrastrukture vezane za kvalitetu i sigurnost poljoprivredno-prehrambenih proizvoda podrijetlom iz BiH, razvijanje mehanizama za implementaciju propisa o zaštiti dobrobiti životinja, jačanje sposobnosti sektora za uključivanje u globalne lance vrijednosti.

IV Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagodavanje klimatskim promjenama:

Cilj održivog upravljanja prirodnim resursima je odgovorno upravljanje raspoloživim prirodnim resursima kroz: promoviranje i jačanje poljoprivrednih praksi ugodnih po okoliš; izjednačavanje uvjeta poslovanja u područjima s prirodnim ograničenjima i očuvanje vrijednih pejzaža; jačanje sustava upravljanja vodom u poljoprivredi; jačanje svijesti o klimatskim promjenama, njezinim posljedicama i metodama za ublažavanje ili zaštitu sektora od takvih promjena; promocija korištenja obnovljivih izvora energije i korištenja otpada iz

poljoprivrede; revitalizacija i očuvanje pašnjačkih površina; unaprjeđenje biodiverziteta i očuvanje autohtonih genetskih resursa; zaštita i unaprjeđenje plodnosti tla; uspostava i jačanje mehanizama održivog upravljanja zemljištem.

Faktori koji utječu na pristup prirodnim resursima u BiH, a na koje je neophodno utjecati, su i kontaminiranost poljoprivrednog zemljišta minama, posebice u područjima pogođenim poplavama i klizištima, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, nepostojanje dobrih praksi uređenja zemljišnih površina poput arondacije i komasacije, demografski problemi i sl.

V Poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga:

Potporna stabilnosti prihoda poljoprivrednih gospodarstava ostvarivat će se i kroz smanjenje razlika u uvjetima poslovnog okruženja u različitim regionima unutar BiH ali i šire, unaprjeđenje dobne i obrazovne strukture ruralne populacije, diverzifikacija poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti na ruralnom području, zaštita i očuvanje prirodne i kulturne baštine, unaprjeđenje infrastrukture i usluga od važnosti za ruralnu populaciju.

U cilju iskorištavanja neiskorištenih resursa u ruralnom području, smanjenja rizika poslovanja poljoprivrednih proizvođača, osiguranja stabilnosti dohotka i povećanja prihoda, podržat će se promoviranje diverzifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, te pružiti mogućnost za kreiranje novih radnih mjesta na i van gospodarstva odnosno u i van poljoprivredne proizvodnje. Ulaganjima u obrazovanje ruralne populacije, kulturu i socijalnu infrastrukturu, unaprijedit će se dobna struktura seoskog stanovništva i doprinijeti smanjenju depopulacije ruralnih područja.

U sklopu mjera agrarne i ruralne politike posebnu pažnju i dodatne napore treba posvetiti unaprjeđenju položaja žena i mladih na selu, kroz kreiranje ciljnih programa njihova zapošljavanja i davanje određenih dodatnih poticaja u sklopu raspoloživih mjera potpore.

VI Unaprjeđenje institucionalnih kapaciteta i harmonizacija pravnog okvira, iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvitka, na svim razinama vlasti sukladno ustavnim nadležnostima, u pravcu približavanja zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU:

Efikasna realizacija prethodnih ciljeva ruralnog razvitka mora istodobno pratiti stvaranje i unaprjeđenje neophodnih institucionalnih i pravnih okvira za provođenje strateških ciljeva i mjera, odnosno stvaranje pogodnog ambijenta za razvitak sektora u cjelini. Zbog toga, većina zadataka i aktivnosti u okviru ovog cilja predstavlja preduvjet za realizaciju strateške platforme u cjelini.

To se, prije svega, odnosi na ubrzavanje i harmonizaciju aktivnosti kod preuzimanja *acquis*, jačanje institucionalnih kapaciteta, postepeno i racionalno uvođenje mjera agrarne politike sličnih onima u ZPP EU, jačanje suradnje i koordinacije svih interesnih skupina u cilju poboljšanja položaja i ugleda poljoprivrede u društvu.

Jasno je da bez potpunog i dobro uspostavljenog zakonodavnog okvira, usklađenog sa EU odredbama, u praksi neće biti moguće provesti efikasan sustav kontrole koji garantira sigurnu proizvodnju i konzumiranje hrane. Svaka neusklađenost s pravnim propisima EU, eventualna je prepreka za napredovanje u pregovorima za pristup EU.

Sektor poljoprivrede, uključujući oblasti veterinarstva, sigurnosti hrane i fitosanitarnu oblast, ključni je sektor za dostizanje održivog ekonomskog i socijalnog razvitka u BiH, uz osiguranje ekonomskog rasta, izvoznog potencijala i stvaranje novih radnih mjesta.

Oblasti veterinarstva, sigurnosti hrane i fitosanitarna oblast trebaju nastaviti dalji institucionalni i administrativni razvitak kapaciteta. Pravni okvir u ovim oblastima se konstantno unaprjeđuje posebice u smislu implementacije legislative. Međutim propisi iz ovih oblasti i dalje treba da se harmoniziraju i usvajaju u cilju potpunog usuglašavanja s *acquis*.

Stvaranje informacijske osnove za programiranje i praćenje agrarne i ruralne politike, podrazumijeva, s jedne strane, institucionalno povjeravanje odgovornosti za ovaj proces ili strukturama unutar pojedinih javnih institucija ili ugovaranjem tih usluga s drugim institucijama i organizacijama. S druge strane, to podrazumijeva uspostavu adekvatnog informacijskog sustava u poljoprivredi čija osnova bi bio poljoprivredni popis, a podrazumijeva daljnje unaprjeđivanje i održavanje RPG-a, registara domaćih životinja, unaprjeđenje i održavanje FADN, uspostavu i održavanje PTIS, uspostavu LPIS i dr., sukladno ustavnim nadležnostima.

Jedan od izazova je i organizacija i unaprjeđenje platnih sustava u BiH neophodnih za implementaciju EU prepristupnih sredstava i usklađivanje sa ZPP EU.

Za dostizanje ovog širokog skupa ciljeva, neophodno je i jačanje institucionalnih kapaciteta u okviru inspekcija zaduženih za poljoprivredu veterinarstvo, fitosanitarnu oblast i oblast sigurnosti hrane, te unaprjeđenje kapaciteta za implementaciju službenih kontrola i reviziju službenih kontrola.

Također je neophodno jačanje kapaciteta fitosanitarnih laboratorija za akreditaciju metoda za determinaciju i identifikaciju štetnih organizama, certificiranje sjemena i sadnog materijala, ispitivanje kvalitete sredstava za zaštitu bilja i ispitivanje kvalitete mineralnih gnojiva.

Dostupnost registara subjekata koji proizvode hranu je suštinski važna za garanciju efektivnosti kontrola koje se provode u području sigurnosti hrane.

Razvitak efikasnog sustava za identifikaciju životinja i kontrolu kretanja predstavljaju ključni alat za pripremu i provođenje svih politika u oblasti stočarstva, kontrole zdravlja životinja i sprječavanja bolesti. Nedostaci u ovom sustavu i problemi koji mogu proizaći iz njih navedeni su i u različitim preporukama FVO inspekcijских misija u BiH.

Glede zemljišne politike, osim zakonskih rješenja kojima će se unaprijediti sustav upravljanja zemljišnim resursima, potrebno je unaprjeđenje u oblasti nadzora nad zemljišnim resursima i upravljanje procesima unaprjeđenja plodnosti, režima kontrole vode i zraka, rizika od erozija, zagađenja tla koji su od ključnog značaja za održivo upravljanje zemljišnim resursima. Također, u cilju upravljanja dijelom zemljišnih resursa koji su pod travnim pokrivačem potrebno je donošenje programa revitalizacije pašnjaka i prirodnih livada. U kontekstu upravljanja prirodnim resursima i u budućem razdoblju potrebno je nastaviti s potporom očuvanju genetičkih resursa i potporu organizaciji banaka gena za biljne i stočarske resurse.

Potrebno je na svim razinama jačati javne i privatne savjetodavne službe u poljoprivredi te kvalitetnom i redovitom edukacijom njezinih savjetnika povećati stručnost svih osoba koje obavljaju savjetodavnu djelatnost, s ciljem daljnjeg širenja znanja prvenstveno o provedbi i mogućnostima povlačenja finansijskih sredstava (izrada i pisanje projekata), korištenju novih tehnologija, odgovornom upravljanju prirodnim resursima, ublažavanju i prilagodbi klimatskim promjenama. Savjeti bi također trebali obuhvatati standarde sigurnosti na radu i standarde vezane uz dobru poljoprivrednu praksu, dobru proizvođačku praksu, HACCP, kao i savjetovanje poljoprivrednika koji po prvi puta uspostavljaju poljoprivredno gospodarstvo.

6. Strateške mjere

Ovih šest strateških ciljeva realizirat će se kroz implementaciju 11 širih strateških mjera, uz konkretnu implementaciju kroz odgovarajuće podmjere. Pristupi i metode implementacije će biti harmonizirane na svim razinama, gdje je to odgovarajuće.

6.1. Izravna potpora poljoprivrednim proizvođačima

Generalni opis mjere: U BiH se i dalje najveći dio novčane potpore poljoprivrednim proizvođačima realizira u vidu izravnih plaćanja na koja se troši 90% agrarnih proračuna i entiteta i Brčko Distrikta BiH. Pored plaćanja po jedinici površine i po uslovnom grlu i dalje su prisutna izravna plaćanja po jedinici outputa i inputa (više u Republici Srpskoj, nego u Federaciji BiH). Na taj način se stimulira povećanje opsega proizvodnje, što je opravdano obzirom na visok vanjskotrgovinski deficit i značajne neiskorištene zemljišne površine. Međutim, mora se imati u vidu da je takav vid potpore neodrživ na dulje staze i potencijalno može predstavljati pogrešan signal poljoprivrednim proizvođačima da su konkurentniji nego što zaista jesu u odnosu na tržišne okolnosti. Pored toga u slučaju primjene plaćanja po jedinici outputa u godinama kada zbog suše ili bolesti u pojedinim regijama proizvodnja bude smanjena, smanjuju se i iznosi potpore, a to proizvođače na tim područjima dovodi u još teži položaj. Dodatno, to također nije sukladno pravilima STO i EU. S tim u svezi, neminovno je aktivnosti voditi u pravcu postepenog napuštanja izravne veze između poticaja i primarne proizvodnje i postepenog prelaska na plaćanja po površini, koja nisu vezana za određenu vrstu poljoprivredne proizvodnje. Mjera se odnosi samo na izravna plaćanja, a ne i na druge vrste poticaja.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove implementacije: Strateška opredjeljenja i u Federaciji BiH i Republici Srpskoj i u Brčko Distriktu BiH su da se postepeno s izravnih plaćanja po jedinici inputa i outputa pređe na izravna plaćanja po jedinici površine i po uslovnom grlu. To je već realizirano u Brčko Distriktu BiH, a u Federaciji BiH i Republici Srpskoj je odgođeno dok se ne ispune pretpostavke koje će omogućiti ispravnu distribuciju i efikasnu kontrolu dodijeljenih sredstava. Osim osiguranja sigurnosti i stabilnosti dohotka, sigurnosti poslovanja i izjednačavanja uvjeta poslovanja domaćih u odnosu na proizvođače iz okruženja, uvođenje izravnih plaćanja po jedinici površine ima za cilj i postepeno prilagođavanje regulativama EU, odnosno korak ka harmonizaciji agrarne politike u BiH sa ZPP-om. Ujednačenom izravnom potporom po ha za sve kulture promovirat će se optimalnije korištenje poljoprivrednog zemljišta tijekom vremena, izravnije usklađeno s promjenama potražnje na tržištu, čime će se osigurati da politika ne favorizira bilo koji podsektor u poređenju s ostalim podsektorima i da se promovira racionalnija i isplativija raspodjela prirodnih resursa. Sukladno pravilima ZPP, zemlje imaju pravo zadržavanja poticaja po jedinici outputa za strateški važne proizvode, što će na ovim prostorima sigurno još neko vrijeme biti proizvodi poput mlijeka i eventualno pšenice.

Prema tome, tijekom narednog razdoblja sve nadležne institucije će ići u pravcu: povećanja ukupnog opsega raspoloživih sredstava kao i unaprjeđenja modela financiranja sektora poljoprivrede i ruralnog razvitka; postepene harmonizaciju vrsta poticaja u cilju njihova usklađivanja unutar BiH, i s potporom tipa EU ZPP; postepena preraspodjela izvora financiranja, kako bi se osiguralo više sredstava za potporu poljoprivrednim ulaganjima i drugim mjerama potpore ruralnom razvitku, kao što je definirano prioritarnim strateškim mjerama.

Lista podmjera:

- 6.1.1. Izravna plaćanja u stočarstvu i ribarstvu;
- 6.1.2. Izravna plaćanja u biljnoj proizvodnji;
- 6.1.3. Izravna plaćanja po jedinici inputa i outputa;
- 6.1.4. Izravna plaćanja za druge poljoprivredno-prehrambene proizvode.

KRAJNJI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj korisnika mjere;
- Broj zasijanih hektara;
- Broj grla stoke za koja je isplaćena premija;
- Količine otkupljenih premiranih proizvoda;
- Isplaćen iznos poticajnih sredstava (po pojedinim podmjerama);
- Rast opsega i vrijednosti proizvodnje.

6.2. Potpora investicijama poljoprivrednih poduzeća, proizvođačkih skupina i prerađivača

Generalni opis mjere: Opća je konstatacija da bh. poljoprivreda nije konkurentna i da je neophodno poduzimati mjere za poboljšanje njezinog tržišnog položaja. Jedan od provjerenih načina povećanja konkurentnosti su investicijska ulaganja u modernizaciju i ukрупnjavanje proizvodnih kapaciteta u poljoprivrednoj proizvodnji i preradi. Poljoprivredna proizvodnja u BiH još uvijek u značajnoj mjeri ima prirodni karakter, tj. visok stupanj proizvodnje (samo) za vlastite potrebe. Posljedica je to ograničenih proizvodnih kapaciteta velikog broja malih porodičnih gospodarstava koja ne proizvode iznad vlastitih potreba, ali i odsustva mogućnosti da se prodaju mali i sporadični viškovi poljoprivrednih proizvoda. Stoga je zadatak da se promoviraju nove investicije kojima će se povećati proizvodni kapaciteti poljoprivrednih gospodarstava, modernizirati proizvodnja i prerada uvođenjem novih tehnologija, povećati kvaliteta i sigurnost poljoprivrednih proizvoda te podržati specijalizacija proizvodnje. Ova politika ima za krajnji cilj izmjenu strukture proizvodnje ali i strukture nositelja poljoprivredne proizvodnje u pravcu proizvodnje visokodohodovnih kultura i ukрупnjavanja gospodarstava te podizanja njihove konkurentnosti kroz ekonomiju opsega i modernizaciju tehnologije. Pored poljoprivrednih proizvođača, u fokusu ove politike je i prehrambena industrija koja je logičan i nužan nastavak vertikalnog lanca vrijednosti od proizvodnje do krajnje potrošnje poljoprivrednih proizvoda. Podržat će se investicije u izgradnju novih i modernizaciju postojećih prerađivačkih kapaciteta s krajnjim ciljem supstitucije uvoza prehrambenih proizvoda i poljoprivrednih sirovina i stvaranja potencijala za konkurenciju na izvoznim tržištima.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove implementacije: Zbog postojeće niske razine produktivnosti i konkurentnosti u sektoru poljoprivrede i prehrambene industrije nužne su nove investicije u izgradnju i modernizaciju objekata, nabavku nove mehanizacije, uređenje poljoprivrednog zemljišta i podizanje višegodišnjih zasada voća. Za takvu vrstu investicije, potrebno je osigurati bespovratna sredstva (darovnice) u određenom procentu od ukupne investicije. Povećanje iznosa i diverzifikacija darovnica pozitivno će utjecati na motivaciju poljoprivrednih proizvođača na širenje proizvodnje i dodatna ulaganja.

Tome treba dodati i potporu uspostavi i razvitaku skupina poljoprivrednih proizvođača (udruga i zadruga), koja će se također podržavati u procesu formiranja i širenja takvih skupina u BiH. Dio potpore investicijskim ulaganjima će ići i poljoprivredno-prehrambenim prerađivačima (npr. prehrambenoj industriji) na bazi ugovorenog otkupa domaćih sirovina poljoprivrednog podrijetla i čiji će razvitak doprinijeti povećanju izvoza i /ili supstituciji uvoza. Vremenom će se iznos poticaja za investiciona ulaganja povećavati sukladno prilagodbama poljoprivrednih poticaja, ukupno raspoloživih agrarnih proračuna i privlačenjem dodatnih izvora financiranja.

Nastojat će se sva investicijska ulaganja povezati odnosno uvjetovati s izradom poslovnog ili investicijskog plana koji uključuje i jasne pokazatelje ekonomičnosti, prikazuje potencijalne rizike i razdoblje povrata investicije.

Lista podmjera:

- 6.2.1 Potpora investicijama u stočarstvu i ribarstvu;
- 6.2.2 Potpora investicijama u biljnoj proizvodnji;
- 6.2.3. Potpora investicijama u poljoprivrednu mehanizaciju;
- 6.2.4. Potpora izgradnji infrastrukture za navodnjavanje i odvodnjavanje i zaštitu od poplava;
- 6.2.5. Potpora uspostavi i razvitaku proizvođačkih skupina (udruženja/udruga, zadruga i dr.);
- 6.2.6. Potpora investicijama u proizvodnju energije iz biomase iz poljoprivrednog otpada;
- 6.2.7. Potpora investicijama u infrastrukturu i opremu za skladištenje, preradu i marketing poljoprivrednih-prehrambenih proizvoda.
- 6.2.8. Promidžba poljoprivredno-prehrambene trgovine i izvoza uključujući prisustvo na međunarodnim sajmovima i izložbama.

KRAJNJI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Povećanja prodaje i rast izvoza kao rezultat investicija %;
- Povećanje zaposlenosti kao rezultat investicija;
- Broj korisnika mjere;
- Broj izgrađenih/rekonstruiranih objekata (po vrstama);
- Broj nabavljene opreme (po vrstama);
- Površine novopodignutih voćnjaka i vinograda (po vrstama);
- Opseg proizvodnje energije iz obnovljivih izvora;

- Broj podržanih projekta za preradu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;
- Broj poljoprivrednih gospodarstava, udruga, zadruga ili MSP;
- Vrijednost investicija KM (po vrsti potpore);
- Vrijednosti isplaćenih poticaja KM (po vrstama potpore);
- Broj organiziranih posjeta i nastupa na sajmovima i izložbama.

6.3. Potpora stručnom usavršavanju, razvitaku znanja i osiguranju savjeta i informacija

Generalni opis mjere: Mjera je dizajnirana da pomogne poljoprivrednim proizvođačima, vlasnicima šuma i malim i srednjim proizvođačima da unaprijede održivo upravljanje, ekonomski i okolišni učinak njihovih gospodarstava i/ili poduzeća. Trenutačno postoji preko 350.000 poljoprivrednih gospodarstava i oko 400 pravno registriranih poljoprivredno-prehrambenih poduzeća, koja su aktivna u sektoru, u proizvodnji usjeva/stočarskoj proizvodnji. Većinom se radi o malim poljoprivrednim gospodarstvima koja zahtijevaju ciljanu potporu za rješavanje različitih izazova s kojima se suočavaju, kao što su niska produktivnost, pristup kreditnim sredstvima, posljedice prirodnih katastrofa, visoki troškovi inputa i slaba organizacija tržišta. U prethodnom razdoblju podržavani su različiti modeli za razvitak savjetodavnih službi u zemlji, s različitim stupnjem uspjeha. Provedene su značajne inicijative za izgradnju kapaciteta, uz veliki broj obuka, informacija i resursa za javne i privatne savjetodavce. Vremenom su se paralelno razvili modeli pružanja savjetodavnih usluga s različitim stupnjem dostupnosti i efikasnosti: javni model savjetodavne službe, pri ministarstvu u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu BiH i pri kantonalnim ministarstvima, odnosno zavodima u Federaciji BiH s ograničenim kapacitetima u ljudstvu i opremi u odnosu na ukupan broj korisnika. Ipak, još uvijek nije u potpunosti zaživio održiv model, koji može adekvatno podržati sektorske savjetodavne potrebe na svim razinama. Svakako, mora se naglasiti da postoji niz obučeni osoba i davatelja usluga, koji bi mogli predstavljati značajan resurs u razvitaku efikasnog savjetodavnog sustava na entitetskim razinama i Brčko Distriktu BiH, koji će kombinirati resurse i kapacitete pružatelja usluga javnih i privatnih službi. Javna sredstva za savjetodavne usluge isključivo su osigurana za pružatelje usluga javnih savjetodavnih službi. I pored toga, raspon i sveobuhvatnost tih usluga ostaju nedovoljni, radi ograničenja po pitanju financiranja, obučenosti i mandata. Stoga, mjera mora osigurati premoštavanje postojećih nedostataka u stručnosti, resursima, pristupu tržištu i kvalitetnom pružanju usluga, mora rješavati ove potrebe na sveobuhvatniji način, te također treba postaviti temelje za privlačenje budućih pretpripravnih fondova EU, koji su dostupni za potporu savjetodavnim aktivnostima i aktivnostima obuke. Stoga će se osigurati sredstva, kako bi se podržalo javno i privatno pružanje savjetodavnih usluga.

Na temelju različitosti identificiranih potreba, aktivnosti će biti usmjerene na savjete o ekonomskom razvitku za sve podsektore koji su aktivni u poljoprivredi i ruralnom razvitku, s fokusom na postepeno ispunjavanje relevantnih EU, međunarodnih i lokalnih standarda kvalitete. Šire oblasti savjetovanja, kao što su klimatske promjene i smanjenje rizika te prilagođavanje, dodatno će podržati doprinos mjere, kako bi se unaprijedila razina povjerenja poljoprivrednih proizvođača prema investicijskim ulaganjima, sukladno politikama poljoprivrede i ruralnog razvitka.

Stoga će ova mjera podržati unaprjeđenje kvalitete i dostupnosti savjetodavnih usluga, koji

istodobno može zadovoljiti potrebe korisnika i institucionalne zahtjeve. Takvi integrirani sustavi se sada razvijaju i podržavaju u većini zemalja članica EU, s ciljem osiguranja komplementarnosti u pružanju savjeta i potporu oba stuba ZPP-a. To je također osnov pristupa koji se provodi u BiH, a što je jasno navedeno u postojećim strategijama za razvitak savjetodavnih usluga na entitetskoj razini. Pružanje obuke trenera (*Training of trainers*), kao i obuka za savjetodavce bit će veoma snažna komponenta u okviru ove mjere, kako bi se osigurala stručna savjetodavna služba, utemeljena na kvaliteti, razvijena kroz stručnu ekspertizu. Na ovaj način bit će poboljšana kvaliteta, vrsta i efikasnost ponuđenih savjeta.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove implementacije: Kako bi se unaprijedio sustav pružanja savjetodavnih usluga od strane javnih i privatnih operatera, od svih pružatelja savjetodavnih usluga zahtijevat će se odgovarajuća kvantiteta i kvaliteta usluga, koje će definirati nadležne institucije entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Pružanje savjeta će biti usmjereno na poljoprivrednike, male i srednje poduzetnike uključene u poljoprivredni, poljoprivredno-prehrambeni i nepoljoprivredni sektor. Savjetodavne usluge koje će se podržati u okviru ove mjere će također izravno podržati realizaciju drugih poljoprivrednih i ruralnih mjera, gdje je to moguće (npr. potpora potencijalnim podnositeljima zahtjeva za investicijske mjere za gospodarstva, prerađivače, infrastrukturu i diverzifikaciju). Korisnici mjera savjetodavnih usluga će imati mogućnost odabira između različitih paketa savjetodavnih usluga koji će biti definirani. Paketi će biti međusobno povezani i uključivaće određene obvezne usluge i druge fakultativne usluge. Svi paketi usluga će biti grupisani i doprinijet će setu savjeta o planiranju poslovanja, upravljanju, unaprjeđenju produktivnosti, tržišnim vezama, efikasnosti, smanjenju rizika, upravljanju i usklađenosti, kreiranju, planiranju i upravljanju projektima. Efikasan transfer najboljih praksi i znanja na operativnu razinu (gospodarstvo/poduzeće) ovisi o visokoobučenoj i dobro informiranoj savjetodavnoj službi. Potpora obuci savjetodavaca koji su uključeni u sve aspekte pružanja savjeta na/ili izvan gospodarstva će osigurati da se u dostavi savjeta poljoprivrednicima koriste najažurnije i najrelevantnije informacije i vještine. Štaviše, učešće u aktivnostima kontinuiranog stručnog usavršavanja omogućit će savjetodavcima da konstantno unaprjeđuju svoje znanje kao i da budu upoznati s najnovijim tehnikama i regulatornim zahtjevima u poljoprivrednoj industriji i prilikama koje se rapidno mijenjaju.

Promovirat će se razvitak educiranih, stručnih i kompetentnih savjetodavaca, a time i poboljšati kvalitetu usluga koje se pružaju primateljima savjeta. To će zauzvrat poduprijeti efikasnije prakse koje će dovesti do konkurentnijih i ekološki efikasnijih praksi u oblasti poljoprivrede, šumarstva i ostalih praksi za razvitak ruralnog poslovanja.

Savjetodavci će također biti obučeni u pružanju usluga u primjeni dobre poljoprivredne prakse, GLOBAL G.A.P. standarda, standarda integralne proizvodnje, odnosno integralne zaštite bilja od bolesti i štetnika IPM, HACCP standard, odnosno kontrola potencijalnih bioloških, kemijskih i fizičkih točaka opasnosti kojima su izložene sirovine, poluproizvodi i gotovo prehrambeni proizvodi tijekom njihove proizvodnje i distribucije. Tu su i dobrovoljni standardi koji olakšavaju izvoz proizvoda u pojedine dijelove svijeta (*Halal, Košer* itd.). Stupanj standardizacije poljoprivredne proizvodnje u BiH je jako nizak i u narednom razdoblju treba poticati poljoprivredne proizvođače i/ili prerađivače da uvedu i usvoje jedan ili više pomenutih standarda, kako bi unaprijedili svoju produktivnosti i cjelokupne standarde kvalitete.

Pored toga razvijat će se sustavi prijenosa znanja i informacija (AKIS) kroz financiranje primijenjenih istraživanja i uvezivanje obrazovnih i istraživačkih institucija s jedne strane,

savjetodavnih organizacija i drugih pružatelja stručnih usluga s druge strane i gospodarstvenika, odnosno proizvođačkih organizacija s treće strane.

Lista podmjera:

- 6.3.1. Jačanje sustava stručnih službi za informiranje, službi za obuku i savjetodavnih službi kroz razvitak zajedničkih programa obuka, sustava certifikacije, portala za razmjenu znanja i praćenje i evaluaciju kvalitete tog sustava;
- 6.3.2. Potpora razvitku javnih i privatnih savjetodavnih usluga kako bi se podržali poljoprivreda i ruralni razvitak;
- 6.3.3. Razvitak i jačanje sustava istraživanja u poljoprivredi i potpora praktičnim demonstracijama;

KRAJNI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, poljoprivredni savjetodavci iz javne uprave i privatnog sektora i druge relevantne institucije

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj polaznika obuka;
- Broj realiziranih programa, projekata za primjenu novih tehnologija;
- Broj realiziranih programa obuke;
- Broj promotivnih kampanja.

6.4. Potpora razvitaku ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu

Generalni opis mjere: Unaprjeđenje dostupnosti usluga i općih uvjeta života u ruralnim područjima su značajan dio ovog dokumenta, kojim bi se osigurao demografski i ekonomski razvitak ruralnih zajednica u BiH. Povećana razina migracija ruralnog stanovništva prema urbanim sredinama i inozemstvu, u potrazi za novim mogućnostima zapošljavanja i boljoj kvaliteti života su dio kontinuiranih neizravnih posljedica nerazvijene fizičke ruralne infrastrukture i ograničene dostupnosti određenih javnih usluga u ruralnim područjima u BiH. Mjere za potporu uravnoteženog ruralnog, ekonomskog, društvenog i teritorijalnog razvitka i promoviranje održivog i inkluzivnog ruralnog ekonomskog rasta utjecat će na rješavanje problema migracijskog trenda i nestanka ruralnih zajednica.

To će biti postignuto kroz promoviranje ciljanih malih ulaganja u fizičku ruralnu infrastrukturu, što je potrebno lokalnim ruralnim zajednicama. Mjere u ovoj oblasti će osigurati potporu za infrastrukturu potrebitu za razvitak ekonomskih investicija i investicija u javna dobra, neophodnih za postizanje razvitka i srodnih ciljeva zaštite okoliša.

Financiranje će biti osigurano za potporu infrastrukturnih ulaganja, potrebitih za razvitak ruralnih područja, uključujući, ali ne i nužno ograničeno na objekte za poljoprivredne sadržaje (npr. zelene pijace u zajednicama, otkupne stanice, prostori za sajmove, prodaju i prezentacije

proizvoda), lokalni pristup cestama od posebnog značaja za lokalni ekonomski razvitak, pristup poljoprivrednim i šumskim zemljištima, protivgradnu zaštitu, opskrbu energijom, upravljanje otpadom i vodama, lokalni pristup IT tehnologijama, objekte za kulturne, sportske, edukativne i druge aktivnosti lokalnog stanovništva, ruralne službe i servise od zajedničkog interesa skupine sela (IT centri, centri za obuku, zaštita od požara, zanati, turistički punktovi, i sl.), lokalne usluge za brigu o djeci itd.

Dodatno obrazloženje za ovu mjeru je promoviranje efikasnije koordinacije i korištenja razvojnih projekata koji imaju multisektorski pristup, kao što su, npr. relevantni međunarodni projekti u oblasti regionalnog i ruralnog razvitka. Efikasnija koordinacija takvih projekata će postići više razina efikasnosti, jer investicije mogu biti usmjeravane da se nadopunjuju i međusobno povezuju u cilju unaprjeđenja lokalne i regionalne povezanosti i razvitka efikasnijih kapaciteta za upravljanje takvim projektima na lokalnoj razini, u koje će samim tim biti uključena i od kojih će imati koristi šira skupina ruralnih zainteresiranih strana.

Ključni aspekti pristupa i njegove implementacije: Mjera će biti kreirana da promovira uravnoteženi ruralni teritorijalni razvitak usmjeren na poboljšanje uvjeta života i rada ruralnog stanovništva i unaprjeđenje njihove cjelokupne povezanosti i pristupa. Potpora će se pružati kroz bespovratna sredstva (darovnice) za ulaganja u fizičku infrastrukturu u ruralnim područjima (npr. putna infrastruktura, elektroopskrba, vodoopskrba, kanalizacija, radio, TV, internet) i unaprjeđenje dostupnosti usluga koje su potrebite ruralnom stanovništvu.

Ovakav pristup je uobičajen za sve zemlje u procesu tranzicije u kojima je razvitak ruralnih područja dominantan prioritet zbog udjela stanovništva koje živi u ruralnim područjima, velikog dijela teritorije koja je ruralna, kao i niske razine razvijenosti infrastrukture i javnih usluga u ruralnom u odnosu na urbana područja.

Lista podmjera:

- 6.4.1. Potpora unaprjeđenju dostupnosti javnih usluga u ruralnom području (javnog prijevoza, obrazovanja, sustava zdravstvene i socijalne zaštite, kulturnih i sportskih sadržaja);
- 6.4.2. Potpora unaprjeđenju javne infrastrukture u ruralnim područjima (putna infrastruktura, njiivski putevi, protivgradna zaštita, vodoopskrba, internet mreža, radio i TV signal, elektroopskrba, infrastruktura za upravljanje otpadom);
- 6.4.3. Potpora revitalizaciji stočnih i zelenih pijaca;
- 6.4.4. Potpora istraživanjima i zaštiti prirodnog naslijeđa i kulturno-povijesnog naslijeđa.

KRAJNJI KORISNICI: Stanovništvo ruralnih područja, lokalne zajednice, organizacije civilnog društva, partnerstva na lokalnoj razini

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- % ruralnog stanovništva (kućanstava) kojem su dostupne određene usluge (po vrstama);
- Broj izgrađenih, rekonstruiranih i održavanih objekata ruralne infrastrukture (po vrstama);

- Broj održanih sportskih, kulturnih i drugih manifestacija u ruralnim područjima;
- Vrijednost uloženi sredstava KM;
- Broj stanovnika u ruralnom području, migracijski saldo;
- Broj odobrenih projekata za uspostavu javnih usluga.

6.5. Potpora diverzifikaciji u ruralnim područjima

Generalni opis mjere: Diverzifikacija se smatra ključnom komponentom ruralnog razvitka nekog područja. Investicije koje su planirane za poljoprivredni i prehrambeni sektor osigurat će dugoročnu održivost ovih sektora. Međutim, iako će investicije u primarne sektore u određenoj mjeri podržati opći rast, vjerojatno je da neće imati značajniji udio u rastu BDP-a, odnosno u rastu zapošljavanja. Mišljenje baziramo na činjenici da modernizacija i tehnološko unaprjeđenje primarnih sektora u većini slučajeva rezultiraju bolje plaćenim poslovima, ali i smanjenjem ukupnog broja radnih mjesta. Stoga je neophodna i diverzifikacija u ruralnim područjima. Dva su značajna faktora za to: (i) veća je vjerojatnoća da će diverzifikacija u ruralnom području dovesti do rasta zapošljavanja, budući da će doći do smanjenja zapošljavanja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, i (ii) nova poduzeća će najvjerojatnije poslovati u oblastima visoke stope rasta kao što je uslužni sektor, što znači da će ti poslovi vjerojatnije biti bolje plaćeni i imati veću vrijednost za ekonomiju entiteta i Brčko Distrikta BiH u dugoročnom razdoblju. Kroz razvitak nepoljoprivrednih djelatnosti poput ruralnog turizma, prerade poljoprivrednih proizvoda, prerade drveta, obavljanja zanatskih djelatnosti ili neke druge uslužne djelatnosti stvara se manja zavisnost prihoda gospodarstava od samo poljoprivredne proizvodnje, a ujedno se ostvaruju prihodi iz više izvora, čime se bolje iskorištava radna snaga na gospodarstvu.

Uzimajući u obzir bogato prirodno, kulturno i povijesno naslijeđe, raznolikost gastro ponude te izraženi biodiverzitet, ruralni turizam jedna je od djelatnosti kojom se ovi potencijali moraju bolje iskorištavati.

Prema tome, kroz ovu mjeru pružit će se potpora obiteljima na poljoprivrednim gospodarstvima i stanovnicima ruralnih područja koji žele diverzificirati svoje aktivnosti i pružanje usluga za ruralne zajednice. Primjeri ovakvih aktivnosti mogu obuhvatiti sljedeće: strojno prstenovi i servisni centri (zajedničko vlasništvo nad opremom i njihovo korištenje), promidžba zanatskih djelatnost, preradu hrane, drugi razvitak dodane vrijednosti kroz sortiranje, stupnjevanje i pakiranje, izravni marketing i promoviranje, preradu drveta i zanatske djelatnosti, ruralne i druge oblike turizma, marketing i razvitak brenda, proizvodnju obnovljive energije, nekonvencionalne poljoprivredne proizvodnje te upravljanje otpadom.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove implementacije: Stvaranje i razvitak novih ekonomskih aktivnosti u smislu novih poljoprivrednih gospodarstava, diverzifikacija u nepoljoprivredne djelatnosti, uključujući pružanje usluga poljoprivredi i šumarstvu, aktivnosti vezane uz društvenu integraciju i turističke aktivnosti značajne su za razvitak ruralnih područja. Mjera za razvitak poljoprivrednog gospodarstva i poduzeća trebala bi olakšati, prije svega, početno poslovanje mladih poljoprivrednika i strukturne prilagodbe njihovih poljoprivrednih posjeda nakon početne uspostave. Nadalje, trebalo bi poticati razvitak i diverzifikaciju nepoljoprivrednih djelatnosti i osnivanje i razvitak nepoljoprivrednih MSP-a u ruralnim područjima. Ova bi mjera također trebala potaći poduzetništvo žena u ruralnim područjima kao i razvitak malih poljoprivrednih gospodarstava koja su potencijalno ekonomski isplativa. Isplativost novih ekonomskih aktivnosti koje primaju potporu iz okvira ove mjere, bit će predstavljena poslovnim planom. Potpora za pokretanje poslovanja trebala bi obuhvatati samo

početno razdoblje životnog ciklusa djelatnosti i ne bi trebala postati pomoć za troškove poslovanja. Ova mjera će također biti optimizirana ukoliko se razvije kao dio lokalnih razvojnih strategija, gdje lokalne ruralne zajednice mogu identificirati ključne lokalne jake strane i mogućnosti za diverzifikaciju ruralnog poslovanja na njihovom području.

Lista podmjera:

- 6.5.1. Potpora investicijama u diverzifikaciju aktivnosti vezanih za zapošljavanje na i van poljoprivrednog gospodarstva;
- 6.5.2. Potpora investicijama za razvitak ruralnog turizma;
- 6.5.3. Potpora pokretanju mikro-biznisa u ruralnim područjima (uključujući programe obuka i edukacija za pokretanje novog biznisa);
- 6.5.4. Potpora razvitku društvenih organizacija i društvenih usluga u ruralnim područjima;
- 6.5.6. Potpora osnivanju LAG, izradi lokalnih razvojnih strategija i upravljanju manjim projektima u lokalnim ruralnim zajednicama.

KRAJNJI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, stanovništvo ruralnih područja i članovi LAG

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj podnesenih i odobrenih zahtjeva;
- Broj poljoprivrednih gospodarstava s diverzificiranim izvorima prihoda;
- Broj korisnika potpore;
- Broj korisnika koji su ostvarili potporu za razvitak mikro i malog poduzetništva;
- Broj ostvarenih noćenja u gospodarstvima koja obavljaju ruralni turizam;
- Ukupan iznos u okviru mjere KM;
- Broj kreiranih poslova (struktura po spolu i dobi);
- Broj novoformiranih LAG-ova;
- Broj izrađenih lokalnih razvojnih strategija.

6.6. Potpora razvitku javne infrastrukture kvalitete i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru

Generalni opis mjere: Osiguranje kvalitete i sigurnosti hrane danas postaje imperativ: Ispunjavanje preduvjeta za kontrolu, praćenje i dokazivanje kvalitete hrane i sljedivosti u procesu proizvodnje i prerade postali su jedan od ključnih izazova i preduvjeta za izvoz, ne samo na tržište EU, već i na druga međunarodna tržišta.

Pored toga, efikasno zakonodavstvo i njegova provedba, kao i procedure koje se odnose na kontrolu kvalitete i sigurnosti hrane, u interesu su potrošača i javnog zdravlja uopće i predstavljaju dio cjelokupnog sustava sigurnosti hrane.

Uspostava sustava za praćenje i dokazivanje kvalitete i sigurnosti hrane predstavlja jedan od najvećih izazova s kojima će se institucije u BiH suočiti u narednom razdoblju i zahtijeva značajne ljudske, materijalne i financijske resurse, kao i uspostava pravnog okvira i funkcionalnih mehanizama i institucionalnih kapaciteta za njegovu provedbu.

Povezano s ovim sustavom sigurnosti hrane je reguliranje politike kvalitete poljoprivrednih proizvoda i hrane, kroz tržišne standarde (GLOBALGAP, GRASP, GMP), sustava kvalitete kao što su HACCP, integralna proizvodnja, organska proizvodnja, ali i oznake zemljopisnog podrijetla (PGI), zaštićene oznake izvornosti (PDO), zagarantirano tradicionalni specijalitet (TSG) i druge sheme kvalitete, čija postepena harmonizacija sa zakonodavstvom EU je u tijeku.

Daljnji razvitak i promoviranje ove oblasti politike će potrošačima pružiti uvjerenja o kvaliteti i karakteristikama proizvoda ili proizvodnog procesa. Učešće poljoprivrednih proizvođača ili skupina proizvođača u ovim shemama doprinijet će postizanju dodane vrijednosti proizvoda i poboljšati njihove tržišne mogućnosti, kako na domaćem tako i na međunarodnom tržištu.

Laboratorije su značajna komponenta u okviru efikasne mreže za praćenje sigurnosti i kvalitete hrane i moraju biti podržane odgovarajućom stručnošću kao i adekvatnom opremom za fizičku, mikrobiološku i kemijsku analizu.

Laboratorijske analize su neophodne za: identifikaciju kontaminirane hrane, identifikaciju izvora pojave trovanja hranom, omogućavanje primjene propisa i aktivnosti koje se poduzimaju kako bi se spriječio ulazak nesigurne i patvorene hrane u ljudski prehrambeni lanac, potvrđivanje sigurnosti domaćih izvezenih kao i uvezenih prehrambenih proizvoda, omogućavanje procjene rizika izloženosti hrane, omogućavanje organizacijama potrošača i prerađivača hrane da prate i analiziraju kvalitetu hrane dostupne potrošaču, pružanje pomoći u postupku regulatornog odlučivanja i procjenu uspješnosti intervencija u oblasti upravljanja rizikom.

Mreža laboratorija mora biti pouzdana i moraju raditi sukladno međunarodnim kvalitativnim standardima koji su usklađeni sa službenim sustavom za kontrolu hrane. Potpora će biti neophodna glede akreditacije određenih metodologija i sustava testiranja, a evidentna je i potreba za unaprjeđenjem mreže laboratorija za sigurnost hrane vodeći računa o zemljopisnim razlikama i potrebama.

Posebna se pažnja treba posvetiti sprječavanju preklapanja aktivnosti i povećanju koordinacije između laboratorija uključenih u sustav sigurnosti hrane i kontrole kvalitete.

Kad hrana na tržištu predstavlja rizik, potrebno je poduzeti žurne mjere kako bi se poslala informacija o opasnosti. Njih plasiraju one zemalje koje prepoznaju problem i iniciraju relevantne mjere, kao što je, recimo, povlačenje proizvoda. Takve informacije imaju za cilj da svim članovima mreže daju upozorenje za postojanje spornih proizvoda na tržištu. Nakon dobivene informacije upozorenja, zemlja članica mreže može blagovremeno poduzeti adekvatne mjere u cilju zaštite potrošača koji moraju biti uvjereni da je takav proizvod povučen s tržišta. Potrebno je unaprijediti sustav brzog obavještanja (RASFF).

Ključni aspekti pristupa i metode implementacije: Nadležnosti za određene aspekte definiranja i provedbe kontrole hrane u BiH su regulirane zakonima i najvećim dijelom se odnose na entitetsku razinu. U okviru ove mjere, postepena harmonizacija propisa u BiH i njihova harmonizacija sa zakonodavstvom EU i zemljama van EU će se odvijati na svim razinama sukladno nadležnostima, a posebice glede uvođenja i reguliranja politike kvalitete, postepeno uvođenje standarda i praksi EU, GLOBAL GAP, GRASP, IFC; ISSO; HACCP, PGI-PDO-TSG i drugim relevantnim shemama za zaštitu kvalitete i relevantnih propisa.

U BiH se primjenjuju dva različita pravna okvira za rješavanje ovih pitanja: jedan koji provodi Agencija za sigurnost hrane BiH i drugi, koji provodi Institut za intelektualno vlasništva BiH. Ovakva situacija u praksi može stvoriti zabunu proizvođačima i njihovim udrugama što ne može biti trajno rješenje.

Za prehrambene proizvode dostupne su sve tri oznake: PDO, PGI i TSG. Pored toga, postoji niz dobrovoljnih uvjeta kvalitete i posebna pravila za organsku proizvodnju. Sheme kvalitete su također podržane tržišnim standardima.

Nedovoljni institucionalni kapaciteti, manjak interesa proizvođača hrane, nedostatak relevantnih informacija i obuka za proizvođače odražava se u niskom broju zahtjeva i odobrenja za PGI-PDO-TSG i druge sheme. Potrebno je ojačati aktivnosti izgradnje kapaciteta, kako bi se potaknulo stvaranje različitih lokalnih organizacija zainteresiranih za zaštitu tradicionalne hrane u BiH.

Evidentan je i nedostatak koordinacije javne uprave i privatnog sektora glede promoviranja PGI-PDO-STG certifikacije tipičnih regionalnih proizvoda s jedinstvenim fizičkim i kulturnim obilježjima, što je osnovni zahtjev za PGI-PDO-STG. Ključne zainteresirane strane nisu dovoljno organizirane da apliciraju za PGI-PDO certifikaciju, za svoje lokalne proizvode. Poljoprivredni proizvođači i skupine poljoprivrednih proizvođača bi se trebale poticati i tehnički podržavati da apliciraju i učestvuju u takvim shemama.

Poduzimat će se aktivnosti za jačanje tijela odgovornih za službene kontrole koje se provode radi provjere usklađenosti sa zakonskim zahtjevima vezanim za ove sheme kvalitete. Također će se poduzimati aktivnosti za podizanje svijesti lokalnih proizvođača i potrošača, kroz provođenje relevantnih obuka i ciljane aktivnosti podizanja svijesti.

Prioritet će biti jačanje institucija i kadrova koji su odgovorni za rješavanje situacija upravljanja krizom u oblasti sigurnosti hrane, kroz potporu jasnom definiranju uloge svih institucija, na različitim razinama, u takvim situacijama i mehanizama koordinacije koji će biti potrebni kako bi se osigurale brze i izravne akcije za zaštitu potrošača i prehrambene industrije u BiH. Neuspjeh u jačanju ovih struktura potencijalno može oslabiti cjelokupan integritet sustava kontrole sigurnosti hrane, a time i poljoprivredno-prehrambeni brend.

U ovom kontekstu, laboratoriji predstavljaju ključnu komponentu u razvitku snažnog sustava kontrole hrane i neophodno je ojačati kapacitete i harmonizirati način rada postojećih laboratorija na razini entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Pored pravnog aspekta reguliranja lanca sigurnosti hrane, neophodno je podržati sve navedene aktivnosti s odgovarajućom IT, laboratorijskom i drugom opremom, što je jedna od potencijalnih oblasti EU potpore u ovom sektoru u BiH.

Lista podmjera:

- 6.6.1. Harmonizacija zakonodavstva u oblasti sigurnosti hrane sukladno EU standardima i najboljim praksama kako bi se podržao razvitak konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;
- 6.6.2. Postepena harmonizacija zakonodavstva i praksi s politikom kvalitete- EU PGI-PDO-TSG propisa - za uvođenje, registraciju i promoviranje PGI-PDO-TSG proizvoda i drugih shema kvalitete;
- 6.6.3. Potpora proizvođačima da se certificiraju po GLOBALGAP standardima;
- 6.6.4. Potpora proizvođačima da certificiraju integralnu proizvodnju (IP);

- 6.6.5. Potpora proizvođačima i prerađivačima za ispunjavanje HACCP standarda, zahtjeva dobre higijenske prakse i međunarodnih trgovinskih i izvoznih standarda;
- 6.6.6. Potpora uvođenju sustava sigurnosti i kvalitete hrane i PGI-PDO-TSG proizvoda;
- 6.6.7. Unaprjeđenje sustava, institucionalnih kapaciteta i službenih kontrola;
- 6.6.8. Jačanje kapaciteta za upravljanje kriznim situacijama u sigurnosti hrane kapacitetima za odgovor i upravljanje žurnim slučajevima;
- 6.6.9. Jačanje laboratorijskih kapaciteta, uključujući ocjenu i odobrenje od strane nadležnih tijela.

KRAJNJI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, laboratoriji; nadležna tijela

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj usvojenih planova, zakonskih i podzakonskih propisa i smjernica;
- Broj propisa usklađenih sa EU regulativom;
- Broj pravnih ili fizičkih osoba koje su uvele sustave osiguranja kvalitete i/ili higijenske standarde;
- Broj obučanih poljoprivrednih proizvođača i izdanih certifikata;
- Broj registriranih proizvoda s zemljopisnim i drugim oznakama;
- Broj registriranih zaštićenih proizvoda (PDO, PGI, TSG);
- Broj akreditiranih laboratorija;
- Broj novih akreditiranih metoda;
- % smanjenja incidentnih situacija.

6.7. Potpora sustavima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti

Generalni opis mjere: Veterinarske i fitosanitarne politike imaju značajnu ulogu u svakoj zemlji. Neadekvatna provedba veterinarskih/fitosanitarnih aktivnosti može rezultirati povećanom učestalošću pojave infektivnih bolesti životinja/biljaka. Po pitanju zoonoza i ljudi, hrana životinjskog podrijetla je često izvor infekcije, čime se gubi mogućnost sudjelovanja u međunarodnoj trgovini životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla. Zbog postojanja stalne opasnosti za zdravlje ljudi i životinja, organizacija i provedba zaštite zdravlja životinja kao i provedba veterinarskih mjera za javno zdravlje moraju biti prioritet u svakoj zemlji.

Dobro uspostavljena veterinarska i uzgojno-seleksijska služba ima za cilj postizanje odgovarajuće razine kontrole bolesti životinja, kontrole uzgoja, proizvodnosti kao i

zadovoljavajućeg sustava sigurnosti hrane, da podiže povjerenje potrošača, unaprjeđuje zaštitu okoliša i poljoprivrede, te doprinosi mogućnostima trgovine životinjama i proizvodima životinjskog podrijetla s trećim zemljama.

U BiH postoje sustavi za registraciju i odobrenje subjekata u poslovanju s hranom i vrše ih entitetska ministarstva. Iako postoji zajednički okvir i jedinstven princip registracije i odobravanja subjekata u poslovanju s hranom, aktivnosti nisu harmonizirane.

Evidencije o subjektima koji se bave hranom/hranom za životinje vode entiteti, Brčko Distrikt BiH i kantoni, podaci su dostupni ali necentralizirani.

Identifikacija životinja i kontrola kretanja predstavljaju ključne alate za pripremu i implementaciju mjera za kontrolu zaraznih bolesti životinja, kao i sustava za dodjelu zdravstvenog statusa.

Mora se istaći da je postojeći sustav identifikacije životinja nefunkcionalan i postoji potreba za njegovim redefiniranjem.

Nedostaci u sustavu i problemi koji se mogu pojaviti s tim u svezi, navedeni su u preporukama FVO inspeksijske misije za mlijeko, koja je provedena u BiH.

Detaljan, višegodišnji pristup kontroli bolesti životinja i zoonoza, i strateški pristup za jačanje kapaciteta za dobrobit životinja su neophodni, kako bi se osigurala zaštita potrošača i stvorili uvjeti za izvoz živih životinja i proizvoda životinjskog podrijetla iz BiH.

Imajući u vidu znatan društveno-ekonomski utjecaj zaraznih bolesti koje se suzbijaju sukladno važećem zakonodavstvu, osiguranje implementacije programa za kontrolu ovih bolesti je neophodno za jačanje sektora poljoprivrede u oblasti stočarstva i održavanja konkurentnosti proizvođača u BiH.

Dodatno, potrebno je uzeti u obzir i pojavu egzotičnih bolesti s prekograničnim učincima u regiji, tijekom nekoliko proteklih godina, što je dodatno zakompliciralo napore veterinarskih službi da održe povoljan zdravstveni status životinja, te da osiguraju uvjete za neometanu međunarodnu trgovinu živih životinja i proizvoda životinjskog podrijetla.

Također, neophodno je uspostaviti funkcionalan sustav u fitosanitarnoj oblasti koji obuhvata zdravlje bilja, sjeme, sadni material i zaštitu novih sorti, SZZB i mineralna gnojiva.

Svaka neusklađenost sa zakonodavstvom EU može predstavljati prepreku napretku u pregovorima o priključenju EU.

Ključni aspekti pristupa i metode njihove implementacije: Potrebno je nastaviti s daljnjom izgradnjom institucionalnih i administrativnih kapaciteta u oblasti sigurnosti hrane i veterinskoj, uzgojno-seleksijskoj i fitosanitarnoj oblasti u BiH.

Pravni okvir u ovim oblastima se konstantno unaprjeđuje, posebice glede provedbenih propisa, međutim, zakonodavstvo u ovim oblastima treba dodatno harmonizirati i usvajati u cilju potpunog usklađivanja sa standardima i najboljim praksama EU.

U širem kontekstu, kvaliteta domaće proizvodnje se također postiže kroz kontrolu i unaprjeđenje kvalitete sjemena i sadnog materijala, programa i mjera za zaštitu zdravlja bilja i korištenje sredstava za zaštitu bilja, kao i provedbene programe i mjere za zaštitu zdravlja i dobrobiti životinja.

Uspostavom integriranog upravljanja štetnicima (IPM) u okviru integrirane proizvodnje, koje je obvezujuće u EU od 2014. godine, bilje i biljni proizvodi postali bi konkurentniji na tržištu EU.

Postoji potreba unaprjeđenja IT potpore za evidentiranje, prikupljanje, protok i analizu podataka a koji se odnose na službene kontrole, laboratorijske analize, monitoring podatke, bolesti uzrokovane hranom idr. Također, postoji potreba i za uspostavom sustava za razmjenu podataka između institucija na različitim razinama vlasti.

Potrebno pripremiti i provesti programe potpore za proizvodnju visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala, zaštitu zdravlja bilja i uporabu i primjenu sredstava za zaštitu bilja.

Takav program će biti pripremljen i implementiran i za zaštitu zdravlja životinja i poboljšanje dobrobiti životinja.

Lista podmjera:

- 6.7.1. Nastavak aktivnosti na harmonizaciji veterinarskog, uzgojno-seleksijskog i fitosanitarnog zakonodavstva praksi sa EU standardima i najboljim praksama kako bi se podržao razvitak konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda;
- 6.7.2. Jačanje kapaciteta nadležnih tijela i inspekcija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, sukladno EU zahtjevima, i najboljim praksama i definiranim ustavnim nadležnostima;
- 6.7.3. Unaprjeđenje sustava identifikacije životinja i sustava kontrole kretanja sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.4. Unaprjeđenje sustava službenih kontrola nadležnih tijela za veterinarstvo, uzgojno-seleksijske službe, sigurnost hrane i fitosanitarnu oblast sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.5. Jačanje kapaciteta nadležnih institucija za upravljanje kriznim situacijama u slučaju bolesti životinja ili biljaka/žurni slučajevi, izrada planova za nepredviđene situacije sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.6. Jačanje IT kapaciteta nadležnih tijela i sustava za prikupljanje podataka u veterinarskoj, uzgojno-seleksijskoj službi i fitosanitarnoj oblasti sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.7. Jačanje laboratorijskih kapaciteta na temelju procjene i prijedloga nadležnih tijela sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.8. Priprema i implementacija programa potpore proizvodnji visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.7.9. Priprema i provedba programa potpore za zaštitu zdravlja bilja i korištenje i primjena proizvoda za zaštitu bilja;
- 6.7.10. Priprema i implementacija programa za zaštitu zdravlja životinja i unaprjeđenje dobrobiti životinja.

KRAJNI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, laboratorije, nadležna tijela

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj usvojenih planova, programa, zakona, podzakonskih akata i smjernica;
- Broj harmoniziranih entitetskih zakona;

- Broj propisa harmoniziranih sa EU legislativom;
- Sustav za identifikaciju životinja u funkciji;
- Fito registri, registri sjemena i sadnog materijala u funkciji;
- Broj obučenih inspektora;
- % domaće proizvedenog sjemena;
- % domaće proizvedenog sadnog materijala.

6.8. Potpora organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenje utjecaja klimatskih promjena

Generalni opis mjere:

Organska proizvodnja: Širom svijeta organska proizvodnja postaje sve važnija. To je rezultat sve većeg stupnja svijesti potrošača o važnosti zdrave prehrane i rastućih trendova u potražnji za prirodnim, organski uzgojenim poljoprivredno-prehrambenim proizvodima. Za poljoprivrednike u BiH ovo predstavlja značajnu priliku da prošire proizvodnju i opskrbu standardne poljoprivredne proizvodnje ciljanim opsegom organski proizvedenih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Razlog za ovo je relativno dobro očuvan poljoprivredni okoliš, obilje netaknutog zemljišta i nezagađene vode, a koji pružaju značajne preduvjete za razvitak ove vrste proizvodnje. Osim toga, tradicionalne metode proizvodnje koje se često koriste u BiH, na mnogo načina odgovaraju principima organske poljoprivrede i stoga nude dodatnu prednost za mnoge proizvođače koji bi bili zainteresirani da razviju sustave organske proizvodnje. Stoga će ova mjera podržati jačanje sektora organske proizvodnje sukladno praksama EU-a i zahtjevima tržišta organske poljoprivrede, temeljeno na sustavima kontrole i certifikacije organske proizvodnje sukladno međunarodno priznatim standardima na razini EU-a, IFOAM-a i Codex Alimentarius. Mora se napomenuti da se iz godine u godinu povećava izvoz proizvoda koji imaju prateći certifikat o organskoj proizvodnji. Ova trgovina stimulira razvitak sustava šire potpore, certifikacije i kontrole koji će imati za cilj postepeno proširivanje asortimana proizvoda i tržišnih prilika za organske proizvode iz BiH.

Zaštita okoliša: BiH je bogata autohtonim biljnim i životinjskim vrstama (pasminama i sortama) koje čine važan dio genetskog i kulturnog naslijeđa ruralnih područja. Očuvanje ove baze prirodnih resursa je od iznimne važnosti, kao dio šireg integriranog plana i programa ruralnog razvitka. Ova mjera će stoga promovirati uvođenje politika, programa i praktičnih inicijativa kako bi se osigurala primjena dobrih poljoprivrednih i ekoloških praksi; zaštita i održivo korištenje poljoprivrednog zemljišta; te šira zaštita bioraznolikosti i ruralnih krajolika. To će uključivati: uspostavljanje sustava za kontinuirano praćenje korištenja poljoprivrednog zemljišta; praćenje razine potencijalnog zagađenja i erozije; praćenje mogućeg gubitka poljoprivrednog zemljišta zbog njegove pretvorbe u građevinsko zemljište; i praćenje javnih i privatnih travnjaka i livada te njihovo održivo korištenje i zaštitu.

Upravljanje rizicima klimatskih promjena i ublažavanje posljedica: Razvitak poljoprivrede u BiH sve češće biva pogođen posljedicama klimatskih promjena. To uključuje povećanje ekstremnih klimatskih uvjeta koji su uzrokovali češće i obilnije padavine i poplave, nepredvidljive promjene temperature i nepredvidljive sezonske uvjete za određene usjeve. Ove promjene su već imale značajne posljedice za prinose određenih proizvoda. Takve će promjene postepeno utjecati na izbor i raspored usjeva, zahtijevajući da se razviju sustavi miješanih

usjeva i da se razviju raznovrsnije prakse u upravljanju poljoprivrednim dobrom. U ovakvim okolnostima postepeno se povećavaju rizici za dohodak poljoprivrednih gospodarstava kao i za kvalitetu života i socijalno-ekonomski status ruralnih kućanstava. Zbog toga će se razviti i provesti podmjere koje će pomoći poljoprivrednicima u rješavanju utjecaja klimatskih promjena, pomažući pri upravljanju rizicima i jačanju savjetodavstva, obuke i pružanju informacija kako bi se pomoglo sektoru da se nosi sa promjenljivim uvjetima, vođen, gdje je to relevantno, iskustvom i najboljim praksama EU-a.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove provedbe:

Organska proizvodnja: Obzirom na sve veću važnost organske proizvodnje i rastuću potražnju za konzumiranjem organskih proizvoda, neophodno je kreirati održiv sustav za takvu proizvodnju. Financijska potpora će biti omogućena poljoprivrednim proizvođačima i prerađivačima koji žele postati organski proizvođači kako bi im se pomoglo s troškovima certifikacije i vezanih ulaganja. Kako bi se olakšala ova potpora, bit će ojačane institucionalne strukture potpore za regulaciju organske proizvodnje, certifikaciju i kontrolu. Uz to, pravni okvir koji regulira organsku proizvodnju u BiH će se usklađivati sa EU zahtjevima i pružit će se potpora kako bi se osigurala kvaliteta i tržišni standardi organske proizvodnje u BiH.

Zaštita okoliša: Kako bi se osigurala zaštita ruralnih područja s prirodnim ograničenjima, pružit će se potpora za razvitak i provedbu pilot programa. Naučene lekcije tijekom pilot programa će biti korištene za usmjeravanje razvitka sveobuhvatnijeg skupa politika i mjera za očuvanje i održivo korištenje poljoprivrednog zemljišta i genetskih resursa. Potpora će također biti pružena za zaštitu i promociju autohtonih biljnih i životinjskih vrsta (pasmina, sorti) koje imaju neprocjenjivu važnost kao genetski resurs zemlje i predstavljaju važan dio genetskog i kulturnog nasljeđa. Za BiH je veoma važno da sačuva autohtone životinjske pasmine kao što su bosanski brdski konj, bosanski tornjak, gatačko govedo, buša i pramenka. Također, postoje brojne sorte biljaka i autohtoni biljni genetski resursi koji isto tako zahtijevaju sličnu zaštitu. Ovo će se postići uspostavom i/ili jačanjem posebnih banaka gena, gdje je to moguće.

Klimatske promjene: Potpora će se pružiti poljoprivrednicima da promoviraju uvođenje novih tehnologija koje mogu pomoći u sprječavanju ili ublažavanju učinaka klimatskih promjena i odgovoriti izazovu rastućih potreba za proizvodnjom hrane. Potpora kroz savjetodavne službe će također biti promovirana kako bi se pomoglo poljoprivrednicima da prilagode poljoprivredne proizvodne sustave, kako bi im pomogli da reaguju na učinke klimatskih promjena i upravljaju rizicima. Također će se istražiti mogućnosti potpore za seme za osiguranje usjeva koje pokrivaju i usjeve pogođene ekstremnim vremenskim uvjetima uzrokovanih klimatskim promjenama i koje će potencijalno biti pilotirane. Sustavi za nadzor učinaka klimatskih promjena i potpora naučnim inovacijama i širenju znanja i informacija u ovoj oblasti će također biti dio odgovora koji će se razvijati i provoditi. Osim toga, investicijska potpora za poljoprivredna gospodarstva bit će osmišljena tako da kao prioritet budu financiranja novih tehnologija i praksi (kao što je primjena agrotehničkih mjera, asortimani, sustavi za uzgoj i upravljanje) koji doprinose smanjenju globalnog zatopljanja i/ili osiguravaju inovativna rješenja.

Lista podmjera:

- 6.8.1. Potpora proizvodnji, certifikaciji i kontroli organske proizvodnje na svim razinama, sukladno najboljim praksama EU-a i zahtjevima tržišta;

- 6.8.2 Izrada i provedba programa praćenja poljoprivrednog zemljišta (plodnost, zagađenje, erozija, pretvorba, itd.) i stvaranje regulatornog okvira za učinkovito praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta;
- 6.8.3 Izrada i provedba pilot programa za razvitak i zaštitu područja s prirodnim ograničenjima (područja u nepovoljnijem položaju);
- 6.8.4 Izrada i usvajanje programa revitalizacije za pašnjake i prirodne livade;
- 6.8.5 Izrada i provedba programa za potporu očuvanju i održivom korištenju genetskih resursa (na primjer: banke gena, terensko prikupljanje, botaničke bašte, podizanje svjesti, publikacije, itd.);
- 6.8.6 Potpora ciljanim programima za smanjenje učinaka klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju i inovativne akcije (npr. ulaganje u obnovljive izvore energije na poljoprivrednom gazdinstvu-sunčeva i geotermalna energija, energija na organski otpad i sl.).

KRAJNJI KORISNICI: Fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, nadležne institucije ili organizacije

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj korisnika;
- Veličina površine pod organskom proizvodnjom;
- Ukupna površina revitaliziranih pašnjaka i livada;
- Broj vrsta i broj životinja autohtonih pasmina, broj, vrste i površine zasađenih autohtonim sortama za koje je pružena potpora;
- Broj poljoprivrednih gospodarstava, udruge ili zadruga koje ispunjavaju uvjete za ovu vrstu potpore;
- Vrijednost plaćene potpore KM;
- razina potpore za održavanje banaka gena KM;
- Broj projekata za smanjenje učinka klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju.

6.9. Potpora razvitku administrativnog sektora i usluga informacijske potpore

Generalni opis mjere: Kako bi se riješio nedostatak pouzdanih informacija, statističkih i administrativnih sustava podataka za učinkovito upravljanje i potporu sektoru potrebno je nadograditi sve postojeće sustave usluga i potpore sektora, na svim razinama, sukladno ustavnim nadležnostima.

EU je razvila standardizirane pristupe i metode za prikupljanje takvih informacija i sustave koji su potrebiti da to podrže.

Potrebno je ojačati informacije o poljoprivredi, statističke i administrativne sustave u BiH kako bi se podržala provedba poljoprivrednih politika i njihovo praćenje, te koristili rezultati za procjenu utjecaja politike, i na temelju toga, vršile prilagodbe u određenim mjerama kako bi bile što učinkovitije.

Ova mjera će podržati uspostavu osnovnih elemenata usklađenog poljoprivrednog informacijskog i administrativnog sustava kako bi se podržao sektor, a odnosi se na razvitak unaprijeđenih registara poljoprivrednih proizvođača prema EU standardima na entiteskoj razini i u Brčko Distriktu BiH, što će predstavljati platformu za osiguranje kriterija prihvatljivosti proizvođača za buduću financijsku potporu.

Dodatno mjera uključuje i razvitak registra domaćih životinja uspostavljenim sukladno EU standardima, koji će na jasan način biti povezan s financijskom potporom i koji će osigurati kontrolu unutarnje trgovine životinjama i praćenje sljedivosti proizvoda životinjskog podrijetla, što su neophodni uvjeti za ispunjavanje standarda EU tržišta, kao i inicijative za jačanje sustava prikupljanja poljoprivrednih statističkih podataka, njihovo uspoređivanje i dijeljenje, kako bi se postepeno uskladili sa standardima Eurostata.

Poboljšano usklađivanje pristupa koji se koriste za dizajn i razvitak sustava će optimizirati korištenje i učinkovitost resursa te unaprijediti koordinaciju i suradnju između svih razina upravljanja, a u interesu poljoprivrednog sektora i njegova budućeg razvitka. To će zahtijevati povezivanje entitetskih i baza podataka na razini BiH i postepeno kreiranje sustava informacija i administriranja, koji će ispuniti zahtjeve EU.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove provedbe: Pristup u izradi i provedbi ove mjere će biti da se osigura bolji način prikupljanja podataka i uspostavom odgovarajućih mreža razmjene podataka između različitih razina vlasti u BiH, koji su standardizirani i usklađeni kako bi se osigurala kvaliteta, cjelovitost i pouzdanost svih izvora podataka. Također, neophodno je uskladiti ovu vrstu informacija sa EU normama i standardima koji reguliraju prikupljanje i obradu podataka, čineći ih dostupnim sukladno određenim specifikacijama, stupnjem točnosti i zastupljenosti ciljane populacije.

Uspostava modela potpore koji će omogućiti prikupljanje i analizu podataka u FADN-u, potpora ažuriranju sustava evidencija poljoprivrednih gospodarstava i klijenata, održavanje i redovito ažuriranje PTIS-a, uspostava modela redovitog održavanja i ažuriranja digitalnih ortofotografija i digitalnih katastarskih palnova u okviru LPIS-a su dio neophodnih aktivnosti kako bi se podigla razina razvitka PTIS-a u BiH.

Ukratko, neophodno je osigurati postepeni razvitak cjelokupne infrastrukture kako bi se uspostavili i održavali pojedinačni informativni sustavi, omogućilo njihovo komuniciranje i razmjena podataka i omogućilo im da djeluju na način da osiguravaju unaprijed definirane informacije, dostupne institucijama BiH, entiteta, Brčko Distrikta i EU, sukladno zajedničkim standardima.

Lista podmjera:

- 6.9.1 Uspostava, razvitak i održavanje harmoniziranih registara poljoprivrednih proizvođača sukladno ustavnim nadležnostima;

- 6.9.2 Unaprjeđenje i održavanje Sustava identifikacije i kretanja životinja sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.9.3 Unaprjeđenje i održavanje FADN-a Mreže računovodstvenih podataka sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.9.4 Jačanje sustava i usluga za statistiku u poljoprivredi sukladno nadležnostima;
- 6.9.5 Uspostava i održavanje Sustava za informiranje o poljoprivrednom tržištu (AMIS) sukladno nadležnostima;
- 6.9.6 Uspostava Sustava za identifikaciju zemljišnih parcela (LPIS) sukladno nadležnostima;
- 6.9.7 Uspostava Službe za predviđanje i izvještavanje u poljoprivredi (AFRS) sukladno nadležnostima;
- 6.9.8 Provedba poljoprivrednog popisa sukladno ustavnim nadležnostima.

KRAJNI KORISNICI: nadležne institucije na svim razinama vlasti

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Novi statistički podaci dostupni i objavljeni;
- Operativni novi sustavi;
- Broj osoblja obučenog za rad na novim sustavima i uslugama.

6.10. Potpora razvitku kapaciteta institucionalnog upravljanja

Generalni opis mjere: Jačanje institucionalnih kapaciteta za stvaranje i provedbu poljoprivredne politike u BiH je jedan od najvažnijih i najsloženijih multidisciplinarnih ciljeva Strateškog plana, bez kojih efikasna provedba praktičnih aktivnosti i mjera definiranih u Strateškom planu neće biti moguća.

Vezano uz stalna proračunska ograničenja, također, postoje i značajni izazovi za institucionalne kapacitete u postojećim strukturama nadležnih institucija u odnosu na: upravljanje politikom i programom, analizu, praćenje i administrativne kapacitete; platne sustave, procedure i usluge; registre i ostale srodne administrativne sustave i usluge; službe za inspekciju i kontrolu; itd.

Kapaciteti i mehanizmi koji olakšavaju trgovinu na entitetskom, odnosno vanjsku trgovinu na razini BiH, u poljoprivrednom i prehrambenom sektoru i provedbu opsežnih obveza definiranih važećim sporazumima o slobodnoj trgovini sa EU i CEFTA sporazumom, također su vrlo ograničeni. Ova slabost se proteže na oblast olakšavanja trgovine, promociju izvoza i zaštitu domaće proizvodnje.

Jačanje ovih i drugih povezanih institucionalnih kapaciteta u narednom razdoblju će biti ključni za promoviranje unaprjeđene konkurentnosti, trgovine i izvoza bh. poljoprivredno-prehrambenih proizvoda.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove provedbe: Kako bi se podržao učinkovitiji razvitak, koordinacija i provedba politike poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvitka u sektoru i osigurala provedba širokog i kompleksnog niza specifičnih mjera definiranih Strateškim planom, jačanje institucionalnih kapaciteta na svim razinama će biti od ključne važnosti. Kapaciteti institucija nadležnih za sektor poljoprivrede bit će ojačani u smislu razvitka ljudskih resursa, te unaprjeđenja administrativnih praksi i procesa koji će rezultirati boljom efikasnošću rada javne administracije usmjerenog prema interesima korisnika.

Nadležne institucije, u saradnji s vladinim i nevladinim sektorom, kontinuirano rade na pripremi, usuglašavanju i usvajanju zakona i podzakonskih akata neophodnih i od važnosti za sektor poljoprivrede i prehrambene industrije, vodeći pri tome računa da oni budu u što većoj mjeri sukladni *acquis* kako bi se blagovremeno vršile pripreme za potpuno preuzimanje regulative EU kada BiH postane članica te integracije.

U cilju poboljšanja rada poljoprivrednih platnih sustava u BiH, pokrenut će se inicijativa između relevantnih entitetskih i BD BIH i institucija na razini BiH kako bi se izradio plan za postepenu harmonizaciju procedura i smjernica između svih razina upravljanja i usklađivanje s onim koje se primjenjuje EU, kao dio pripremnih aktivnosti za pretpristupne fondove.

Inicijative za institucionalno jačanje će biti nadopunjene potporom programima stažiranja i stipendiranja radi promidžbe i privlačenje novih, mladih, talentovanih pojedinaca da se uključe u sektor javne administracije i upravljanja. Cilj će biti pokretanje programa koji će moći generirati buduće menadžere i voditelje sektora koji će biti potrebni u budućnosti kako se bude nastavljao proces integracije u EU i povećavala složenost i raspon regulatornih funkcija.

Cjelokupni cilj ovih institucionalnih procjena i dodatnih prilagodbi će unaprijediti učinkovitost i djelotvornost svih organizacionih jedinica i razina, te postepeno jačati veze i partnerstva među ključnim organizacijama javne uprave i privatnog sektora kao i s lokalnim ruralnim organizacijama i razvojnim partnerima koji će biti uključeni u novoplanirane inicijative ruralnog razvitka.

Lista podmjera:

- 6.10.1 Jačanje kapaciteta i povećanje efikasnosti ministarstava i pripadajućih javnih institucija i organizacija sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.10.2 Usvajanje i harmonizacija propisa iz oblasti poljoprivrede na svim razinama vlasti sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.10.3 Unaprjeđenje struktura za upravljanje plaćanjima u poljoprivredi i ruralnom razvitku, te kontrolnih i koordinacijskih struktura i kapaciteta sukladno ustavnim nadležnostima;
- 6.10.4 Uspostava sustava za praćenje i ocjenu javnih politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvitka;
- 6.10.5 Donošenje mjera za unaprjeđenje vanjske trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima i zaštitu domaće proizvodnje na svim razinama;

- 6.10.6 Unaprjeđenje horizontalne i vertikalne institucionalne koordinacije i razmjene informacija između nadležnih tijela za poljoprivredu i ruralni razvitak s drugim relevantnim sektorima u BiH sukladno ustavnim nadležnostima.

KRAJNJI KORISNICI: nadležne institucije sukladno ustavnim nadležnostima

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Godišnja provjera vještina zaposlenog osoblja u institucijama;
- Broj novih kreiranih i usvojenih politika i procedura usklađenih sa EU;
- Broj novih, usklađenih zakona i provedbenih propisa koji su usvojeni;
- Financijsko izvještavanje o upravljanju i praćenju javnih sredstava.

6.11. Multidisciplinarne aktivnosti

Generalni opis mjere: Problem starenja poljoprivrednih proizvođača je veoma izražen u cijeloj Europi, a BiH nije iznimka. Uprkos nedostatku poslova i veoma ograničenim mogućnostima zaposlenja, veoma mali broj mladih ljudi se opredjeljuje za poljoprivredu. Dugoročno gledano to može predstavljati problem, posebice ako se ima u vidu činjenica da u BiH kao ni u njenim entitetima i Brčko Distrikta BiH nema inicijativa niti proračunske potpore kojom bi se mlade generacije ohrabrile da nastave (ili osnuju) djelatnost u poljoprivredi ili u ruralnim područjima. Osim ovog pitanja, postoji i drugi problem nedovoljne ravnopravnosti spolova i isticanja važnosti aktivne uloge žena u poljoprivrednom sektoru. Sukladno postojećoj praksi Evuopske unije i približavanjem ZPP EU potrebit je agilniji pristup ovim pitanjima u BiH.

Ključni aspekti pristupa i metode njegove provedbe: Neophodno je ohrabriti mlade ljude i žene da se više uključe u poljoprivrednu djelatnost kako bi se zaustavili rastući negativni trendovi. Potpora se treba osmisliti tako da se prilikom podnošenja zahtjeva za dobijanje određenih darovnica prednost daje mladim ljudima, odnosno ženama ili na način da ta potpora bude posebice usmjerena na namjenske mjere.

Jednostavniji i povoljniji pristup ruralnim kreditima, jednostavnija kupovina zemljišta (ili prijenos vlasništva na poljoprivredne proizvođače), povoljan pristup provođenju različitih mjera za ulaganje u poljoprivredna gospodarstva predstavljaju mjere kojima se mladi ljudi mogu ohrabriti da ostanu u ruralnim područjima i na svojim posjedima. Isto tako je veoma važno ohrabriti učešće mladih ljudi, odnosno žena u različitim udrugama koje se bave pitanjima poljoprivrede i ruralnog razvitka.

Ostale multidisciplinarne teme obuhvataju agro-okoliš koji je eksplicitno obrađen kroz druge mjere, a koji će se generalno više obrađivati kroz promociju, obuku i certifikaciju proizvođača iz dobrih poljoprivrednih i okolišnih praksi. Ovdje se zapravo misli na *cross compliance* odnosno ispunjavanje zahtjeva vezanih za zaštitu okoliša, održavanje plodnosti zemljišta, dobrobiti životinja i dr.

Podmjere:

- 6.11.1 Potpora mladim poljoprivrednicima i mladim poduzetnicima u ruralnim područjima;
- 6.11.2 Potpora ravnopravnosti spolova;
- 6.11.3 Potpora agro-okolišnoj zaštiti.

KRAJNJI KORISNICI: fizičke i pravne osobe upisane u RPG/RK, stanovništvo ruralnih područja, mladi i žene.

ADMINISTRATIVNE PROCEDURE I KRITERIJ ODABIRA: Administrativne procedure i kriterij odabira propisuju institucije/donatori koji usmjeravaju sredstva u realizaciju ove mjere, a bit će definirani odgovarajućim programima/pravilnicima o isplati novčanih poticaja.

INDIKATORI PRAĆENJA:

- Broj mladih poljoprivrednika;
- Broj mladih poduzetnika;
- Učešće žena u investicionim programima za poljoprivredna gospodarstva i diverzifikaciju ruralne ekonomije;
- Broj ugovora;
- Veličina poljoprivrednog zemljišta (ha) u okolišnim ugovorima;
- Broj određenih vrsta podržanih aktivnosti.

7. Indikativni akcioni plan

Detaljni akcioni planovi će se izrađivati godišnje

Tabela 7: Indikativni akcioni plan

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBIH	RS	BDBiH	BiH	FBIH	RS	BDBiH	BiH	FBIH	RS	BDBiH	BiH	FBIH	RS	BDBiH
1	Izravna potpora poljoprivrednim proizvođačima	1.1 Izravna plaćanja stočarstvu i ribarstvu		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		1.2 Izravna plaćanja u biljnoj proizvodnji		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		1.3 Izravna plaćanja po jedinici inputa i outputa		x	x	x			x	x			x	x			x	x
		1.4 Izravna plaćanja za druge poljoprivredno-prehrambene proizvode		x	x			x	x				x				x	
2	Potpora investicijama poljoprivrednih poduzeća, proizvođačkih	2.1 Potpora investicijama u stočarstvu i ribarstvu		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		2.2 Potpora investicijama u biljnoj proizvodnji		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		2.3 Potpora investicijama u poljoprivrednu mehanizaciju		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
	skupina i prerađivača	2.4 Potpora izgradnji infrastrukture za navodnjavanje, odvodnjavanje i zaštitu od poplava		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		2.5 Potpora uspostavi i razvitku proizvođačkih skupina (udruženja/ udruga, zadruga i dr.)		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		2.6. Potpora investicijama u proizvodnji energije iz biomase iz poljoprivrednog otpada;		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		2.7. Potpora investicijama u infrastrukturu i opremu za skladištenje, preradu i marketing poljoprivredno-prehrambenih proizvoda		x	x			x	x			x	x			x	x	
		2.8. Promocija poljoprivredno-prehrambene trgovine i izvoza uključujući prisustvo na međunarodnim sajmovima i izložbama.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
3	Potpora stručnom usavršavanju, razvitku znanja i osiguranju savjeta i informacija	3.1 Jačanje sustava stručnih službi za informiranje, službi za obuku i savjetodavnih službi kroz razvitak zajedničkih programa obuka, sustava certifikacije, portala za razmjenu znanja i praćenje i evaluaciju kvaliteta tog sustava		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X
		3.2 Potpora razvitku javnih i privatnih savjetodavnih usluga u poljoprivredi i ruralnom razvitku		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X
		3.3 Razvitak i jačanje sustava istraživanja u poljoprivredi i potpora praktičnim demonstracijama		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X
4	Potpora razvitaku ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	4.1 Potpora unaprjeđenju dostupnosti javnih usluga u ruralnom području (javnog prijevoza, obrazovanja, sustava zdravstvene i socijalne zaštite, kulturnih i sportskih sadržaja)		X	X		X	X		X	X		X	X		X	X	
		4.2 Potpora unaprjeđenju javne infrastrukture u ruralnim područjima (putna infrastruktura, njijski putevi, protivgradna zaštita, vodoopskrba,		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X

#	Mjera	Podmjere	Rok																
			2018				2019				2020				2021				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	
		internet mreža, radio i TV signal, elektroopskrba, infrastruktura za upravljanje otpadom);																	
		4.3 Potpora revitalizaciji stočnih i zelenih pijaca		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	
		4.4. Potpora istraživanjima i zaštiti prirodnog naslijeđa i kulturno-povijesnog naslijeđa.		x	x			x	x			x	x			x	x		
5	Potpora diverzifikaciji u ruralnim područjima	5.1 Potpora investicijama u diverzifikaciju aktivnosti vezanih za zapošljavanje na i van poljoprivrednog gospodarstva		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	
		5.2 Potpora investicijama za razvitak ruralnog turizma		x	x			x	x			x	x			x	x		
		5.3. Potpora pokretanju mikro-biznisa u ruralnim područjima (uključujući programe obuka i edukacija za pokretanje novog biznisa);		x	x	x		x	x	x			x	x	x		x	x	x
		5.4 Potpora razvitku društvenih organizacija i društvenih usluga u ruralnim područjima		x	x	x		x	x	x			x	x	x		x	x	x

#	Mjera	Podmjere	Rok																
			2018				2019				2020				2021				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	
		5.5. Potpora osnivanju lokalnih akcionih skupina, izradi lokalnih razvojnih strategija i upravljanju manjim projektima u lokalnim ruralnim zajednicama		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X	
6	Potpora razvitku javne infrastrukture kvalitete i usluga u poljoprivredno-prehrambenom sektoru	6.1 Harmonizacija zakonodavstva u oblasti sigurnosti hrane sukladno EU standardima i najboljim praksama kako bi se podržao razvitak konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
		6.2 Postepena harmonizacija zakonodavstva i praksi s politikom kvalitete- EU PGI-PDO-TSG propisa- za uvođenje, registraciju i promoviranje PGI-PDO-TSG proizvoda i drugih shema kvalitete	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
		6.3. Potpora proizvođačima da se certificiraju po GLOBALGAP standardima		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X	X
		6.4. Potpora proizvođačima da certificiraju integralnu proizvodnju (IP);		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X	X
		6.5. Potpora proizvođačima i prerađivačima za ispunjavanje HACCP		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	X	X

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
		standarda, zahtjeva dobre higijenske prakse i međunarodnih trgovinskih i izvoznih standarda																
		6.6. Potpora uvođenju sustava sigurnosti i kvalitete hrane i PGI-PDO-TSG proizvoda;	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		6.7. Unaprjeđenje sustava, institucionalnih kapaciteta i službenih kontrola		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	
		6.8. Jačanje kapaciteta za upravljanje kriznim situacijama u sigurnosti hrane kapacitetima za odgovor i upravljanje žurnim slučajevima;	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		6.9. Jačanje laboratorijskih kapaciteta, uključujući ocjenu i odobrenje od strane nadležnih tijela.		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	
7	Potpora sustavima i uslugama u veterinarskoj i fitosanitarnoj oblasti	7.1 Nastavak aktivnosti na harmonizaciji veterinarskog i fitosanitarnog zakonodavstva i praksi sa EU standardima i najboljim praksama kako bi se podržao razvitak konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda ;	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
		7.2 Jačanje kapaciteta nadležnih tijela i inspekcija za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast, sukladno EU zahtjevima, i najboljim praksama i definiranim ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		7.3 Unaprjeđenje sustava identifikacije životinja i sustava kontrole kretanja sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		7.4 Unaprjeđenje sustava službenih kontrola nadležnih tijela za veterinarstvo i fitosanitarnu oblast sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		7.5 Jačanje kapaciteta nadležnih institucija za upravljanje kriznim situacijama u slučaju bolesti životinja ili biljaka/žurni slučajevi/, izrada planova za nepredviđene situacije sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		7.6 Jačanje IT kapaciteta i prikupljanja podataka u veterinarskoj, uzgojno-selekcijskoj i fitosanitarnoj oblasti sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
		7.7 Jačanje laboratorijskih kapaciteta na temelju procjene i prijedloga nadležnih tijela sukladno ustavnim nadležnostima		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
		7.8 Priprema i implementacija programa potpore proizvodnji visokokvalitetnog sjemena i sadnog materijala sukladno ustavnim nadležnostima		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	X	X	
		7.9 Priprema i provedba programa potpore za zaštitu zdravlja bilja i korištenje i primjena proizvoda za zaštitu bilja		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	
		7.10 Priprema i implementacija programa za zaštitu zdravlja životinja i unaprjeđenje dobrobiti životinja		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	
8	Potpora organskoj proizvodnji, zaštiti okoliša i smanjenje utjecaja klimatskih promjena	8.1 Potporu proizvodnji, certifikaciji i kontroli organske proizvodnje na svim razinama, sukladno najboljim praksama EU-a i zahtjevima tržišta		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	
		8.2 Izrada i provedba programa praćenja poljoprivrednog zemljišta (plodnost, zagađenje, erozija,		X	X	X		X	X	X		X	X	X		X	X	

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
		pretvorba, itd.) i stvaranje regulatornog okvira za učinkovito praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta;																
		8.3 Izrada i provedba pilot programa za razvitak područja s prirodnim ograničenjima (manje povoljna područja)		x	x													
		8.4 Izrada i usvajanje programa revitalizacije za pašnjake i prirodne livade		x	x													
		8.5 Izrada i provedba programa za potporu očuvanju i održivom korištenju genetskih resursa (na primjer banke gena, terensko prikupljanje, botaničke bašte, itd.);		x	x													
		8.6 Potpora ciljanim programima za smanjenje učinaka klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju i inovativne akcije (npr. ulaganje u obnovljive izvore energije na poljoprivrednom gospodarstvu-sunčeva i geotermalna energija, energija na organski otpad i sl.).		x	x	x												

#	Mjera	Podmjere	Rok																
			2018				2019				2020				2021				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	
9	Potpora razvitku administrativnog sektora i usluga informacijske potpore	9.1 Usposta, razvitak i održavanje harmoniziranih registara poljoprivrednih proizvođača sukladno ustavnim nadležnostima;	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		9.2 Unaprjeđenje i održavanje Sustava za identifikaciju i kretanje životinja sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		9.3 Unaprjeđenje i održavanje FADN - Mreže računovodstvenih podataka s gospodarstava sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		9.4 Jačanje sustava i usluga za statistiku u poljoprivredi sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		9.5 Uspostava i održavanje Sustava za informiranje o poljoprivrednom tržištu (AMIS) sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		9.6 Uspostava Sustava za identifikaciju zemljišnih parcela (LPIS) sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

#	Mjera	Podmjere	Rok																
			2018				2019				2020				2021				
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	
		9.7 Uspostava Službe za predviđanje i izvještavanje u poljoprivredi (AFRS) sukladno ustavnim nadležnostima ;		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x	
		9.8 Provedba poljoprivrednog popisa sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
10	Potpora razvitku kapaciteta institucionalnog upravljanja	10.1. Jačanje kapaciteta i povećanje efikasnosti ministarstava i pripadajućih javnih institucija i organizacija sukladno ustavnim nadležnostima.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
		10.2 Usvajanje i harmonizacija propisa iz oblasti poljoprivrede na svim razinama vlasti sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		10.3 Unaprjeđenje struktura za upravljanje plaćanjima u poljoprivredi i ruralnom razvitku, te kontrolnih i koordinacijskih struktura i kapaciteta sukladno ustavnim nadležnostima	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		10.4 Uspostava sustava za praćenje i ocjenu javnih politika u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvitka	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
		10.5 Donošenje mjera za unaprjeđenje vanjske trgovine poljoprivrednim i	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

#	Mjera	Podmjere	Rok															
			2018				2019				2020				2021			
			BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH	BiH	FBiH	RS	BDBiH
		prehrambenim proizvodima i zaštitu domaće proizvodnje na svim razinama;																
		10.6. Unaprjeđenje horizontalne i vertikalne institucionalne koordinacije i razmjene informacija između nadležnih tijela za poljoprivredu i ruralni razvitak s drugim relevantnim sektorima u BiH sukladno ustavnim nadležnostima.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
11	Multidisciplinarnе aktivnosti	11.1 Potpora mladim poljoprivrednicima i mladim poduzetnicima u ruralnim područjima;		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		11.2 Potpora ravnopravnosti spolova;		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x
		11.3 Potpora agro-okolišnoj zaštiti		x	x	x		x	x	x		x	x	x		x	x	x

8. Indikativni proračunski okvir (2018-2021)

8.1. Ukupne proračunske alokacije

Potrebna sredstva za implementaciju aktivnosti predviđenih ovim dokumentom definirana su okvirnim finansijskim i strateškim dokumentima nadležnih institucija koji uključuju i proračunska i vanproračunska sredstva (donatorska, kreditna).

Sredstva koja su predviđena u Proračunu Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine namijenjena su za financiranje učešća na sajamskim i drugim manifestacijama u zemlji i inozemstvu u svrhu promoviranja domaće proizvodnje. Obzirom da se sredstva dodjeljuju i za poljoprivredu i ostale djelatnosti, navedeni iznos se odnosi na prosječan iznos sredstva dodijeljen za sajamske i druge manifestacije u posljednje tri godine, a koje su se odnosile na poljoprivredu.

Sredstva koja su planirana u Proračunu Ureda za veterinarstvo BiH odnose se na ugovorene usluge tiskanje markica i kontrolu zaraznih bolesti. Dokumentom Okvirnog Proračuna 2018.-2020. za ove namjene planirano je povećanje.

Ukupne proračunske alokacije za Republike Srpske odnose se i na procjenu sredstava koja se dodjelju na razini lokalnih zajednica.

Donatorska sredstva (uključujući i sredstva EU) predstavljaju nedostajuća sredstva za implementaciju postavljenih ciljeva i mjera uzimajući u obzir rast BDP od 3% čime bi se osiguralo i povećanje izdvajanja sredstva iz svih proračuna za poljoprivredu i ruralni razvitak. Učešće privatnih sredstva u realizaciji postavljenih ciljeva i mjera bazirano je na iskustvima sličnih inicijativa i aktivnosti u zemljama Zapadnog Balkana.

Tabela 8: Ukupne proračunske alokacije (KM)

Sve mjere:	Mjere od 1 do 11				
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total
MVTEO i UZV	1.796.000	1.796.000	1.796.000	1.796.000	7.184.000
Federacija BiH	91.500.000	114.200.000	127.500.000	141.000.000	474.200.000
Kantoni u FBiH	20.000.000	23.000.000	23.000.000	23.000.000	89.000.000
Republika Srpska	99.732.000	111.931.000	117.128.000	124.584.000	453.375.000
Brčko Distrikt BiH	8.950.000	9.650.000	9.871.000	10.400.660	38.871.660
Ukupno BiH	221.978.000	260.577.000	279.295.000	300.780.660	1.062.630.660
EU	-	-	-	-	-
Donatori	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%
Privatna	13-17%	13-17%	13-17%	13-17%	13-17%

8.2. Proračunske alokacije po ciljevima

Tabela 9: Proračunske alokacije prema ciljevima (KM)

Cilj 1:		Osiguranje stabilnosti dohotka i izjednačavanje uvjeta poslovanja s okruženjem				
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total	
Federacija BiH	55.500.000	57.200.000	59.000.000	60.500.000	232.200.000	
Kantoni u FBiH	16.000.000	16.000.000	16.000.000	16.000.000	64.000.000	
Republika Srpska	62.365.000	65.735.000	69.230.000	73.375.000	270.705.000	
Brčko Distrikt BiH	7.500.000	7.650.000	7.803.000	7.959.060	30.912.060	
Ukupno BiH	141.365.000	146.585.000	152.033.000	157.834.060	597.817.060	
Donatori	-	-	-	-	-	
Privatna	-	-	-	-	-	
Cilj 2:		Jačanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i ruralnih područja kroz povećanje razine investicija i unaprjeđenje prijenosa znanja i promoviranje inovacija;				
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total	
BiH - MVTEO	200.000	200.000	200.000	200.000	800.000	
Federacija BiH	15.000.000	29.210.000	33.560.000	38.690.000	116.460.000	
Kantoni u FBiH	0	0	0	0	0	
Republika Srpska	25.056.375	26.209.500	26.569.750	25.613.375	103.449.000	
BD BiH	950.000	1.140.000	1.368.000	1.641.600	5.099.600	
Ukupno BiH	41.206.375	56.759.500	61.697.750	66.144.975	225.808.600	
Donatori	10-15 %	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	
Privatna	50-55%	50-55%	50-55%	50-55%	50-55%	
Cilj 3:		Unaprjeđenje tržišnosti poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz povećanje dodane vrijednosti, poboljšanje standarda kvalitete i sigurnosti, i jačanje veza unutar lanaca vrijednosti;				
Izvor	2018	2019	2020	2021	Totals	
UzV	1.596.000	1.596.000	1.596.000	1.596.000	6.384.000	
Federacija BiH	7.500.000	8.490.000	11.040.000	14.310.000	41.340.000	
Kantoni u FBiH	0	0	0	0	0	
Republika Srpska	2.381.000	2.533.500	2.998.500	3.276.000	11.189.000	
Brčko Distrikt BiH	0	0	0	0	0	
Ukupno BiH	11.477.000	12.619.500	15.634.500	19.182.000	58.913.000	
Donatori	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	
Privatna	3-6%	3-6%	3-6%	3-6%	3-6%	
Cilj 4:		Održivo upravljanje prirodnim resursima i prilagođavanje klimatskim promjenama;				
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total	
Federacija BiH	420.000	950.000	1.180.000	1.350.000	3.900.000	
Kantoni u FBiH	0	0	0	0	0	
Republika Srpska	805.000	7.742.375	8.158.250	11.750.775	28.456.400	
Brčko Distrikt BiH	0	0	0	0	0	
Ukupno BiH	1.225.000	8.692.375	9.338.250	13.100.775	32.356.400	
Donatori	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	
Privatna	-	-	-	-	-	

Cilj 5:					
Poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima kroz ostvarivanje novih izvora prihoda i unaprjeđenje fizičke infrastrukture, društvene uključenosti i dostupnosti javnih usluga;					
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total
Federacija BiH	5.700.000	9.650.000	11.490.000	13.770.000	40.610.000
Kantoni u FBiH	4.000.000	7.000.000	7.000.000	7.000.000	25.000.000
Republika Srpska	2.914.625	3.375.625	3.451.500	3.723.850	13.465.600
Brčko Distrikt BiH	300.000	300.000	300.000	300.000	1.200.000
Ukupno BiH	12.914.625	20.325.625	22.241.500	24.739.850	80.275.600
Donatori	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%	10-15%
Privatna	25-30%	25-30%	25-30%	25-30%	25-30%
Cilj 6:					
Unaprjeđenje institucionalnih sustava i kapaciteta i harmonizacija pravnog okvira, iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvitka, na svim razinama vlasti sukladno ustavnim nadležnostima, u pravcu postepenog približavanja zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU.					
Izvor	2018	2019	2020	2021	Total
Federacija BiH	7.380.000	8.700.000	11.230.000	12.380.000	39.690.000
Kantoni u FBiH	0	0	0	0	0
Republika Srpska	6.210.000	6.335.000	6.720.000	6.845.000	26.110.000
BD BiH	200.000	300.000	400.000	500.000	1.400.000
Ukupno BiH	13.790.000	15.335.000	18.350.000	19.725.000	67.200.000
Donatori	30- 50%	30-50%	30-50%	30-50%	30-50%
Privatna	-	-	-	-	-